

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*Ο ρόλος της Γεωγραφίας στη διαμόρφωση της εξωτερικής
πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*

Φοιτητής: Παρπαΐρης Φώτης

A.M.: 20141

Επιβλέπων καθηγητής : Κρητικός Γεώργιος

ΑΘΗΝΑ: Οκτώβριος 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	5
Εισαγωγή.....	7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

1.1. Ορισμός. Σκοποί της γεωγραφίας και οι σχέσεις της με τις άλλες επιστήμες.....	9
1.2. Η «νέα γεωγραφία».....	12
1.3. Βασικές γεωγραφικές Σχολές.....	14
1.3.1. Γερμανική Σχολή της Γεωπολιτικής.....	14
1.3.2. Αγγλοσαξονική Σχολή της Γεωπολιτικής.....	16
1.3.3. Γαλλική Σχολή της Γεωπολιτικής.....	18
1.3.4 Αμερικανική Σχολή της Γεωπολιτικής.....	19
1.4. Ορισμός της γεωπολιτικής. Σημασιολογία και χρήση του όρου.....	20
1.5. Η επιστημονική ταξινόμηση της γεωπολιτικής.....	26
1.6. Γεωγραφία και διεθνής πολιτική.....	28
1.7. Γεωγραφία και σύγκρουση.....	30
1.8. Παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής.....	33
1.8.1. Ο γεωπολιτικός παράγοντας.....	33
1.8.2. Ο δημογραφικός παράγοντας.....	35
1.8.3. Φυσικοί πόροι και βιομηχανική ανάπτυξη.....	36
1.9. Η καταδίκη της γεωπολιτικής.....	37
1.10. Γεωπολιτική και Ψυχρός Πόλεμος.....	38
1.11. Η επάνοδος της γεωπολιτικής.....	41
1.12. Γεωστρατηγική και γεωοικονομία.....	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

2.1. Η Ευρώπη γεωπολιτικά.....	48
2.1.1. Πορτογαλία και Ισπανία.....	49
2.1.2. Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους.....	50
2.1.3. Ρωσία.....	52
2.1.4. Αγγλία και Γαλλία.....	53

2.1.5. Ηνωμένες Επαρχίες των Κάτω Χωρών (Ολλανδία).....	55
2.2. Οι Μεγάλες Δυνάμεις στη βιομηχανική εποχή.....	57
2.2.1. Η Ευρώπη γεωπολιτικά.....	57
2.2.2. Η Μεγάλη Βρετανία.....	59
2.2.3. Η Γαλλία.....	61
2.2.4. Η Ρωσία.....	63
2.2.5. Η Αυστρία.....	65
2.2.6. Η Πρωσία.....	66
2.2.7. Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.....	68
2.2.8. Τα μεγέθη ισχύος των Μεγάλων Δυνάμεων.....	74
2.3. Οι Μεγάλες Δυνάμεις στον 20 ^ο αιώνα.....	81
2.3.1. Οι συμμαχίες στην αρχή του αιώνα.....	83
2.3.2. Η γεωγραφική θέση και η εξωτερική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων.....	86
2.3.3. Γερμανία.....	86
2.3.4. Σοβιετική Ένωση.....	92
2.3.5. Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.....	97
2.3.6. Ηνωμένο Βασίλειο.....	100
2.4. Άλλες Μεγάλες Δυνάμεις.....	102
2.4.1. Η Κίνα.....	102
2.4.2. Η Ιαπωνία.....	106
2.5. Η γεωγραφία και οι πόλεμοι σήμερα.....	109
2.5.1. Ενδεχόμενες αιτίες πολέμου.....	111
2.5.2. Δημογραφικές αιτίες.....	113
2.5.3. Έλλειψη εδαφών.....	114
2.5.4. Το νερό.....	115

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Συμπεράσματα.....	118
Βιβλιογραφία.....	122

Κατάλογος Χαρτών

Χάρτης 2.1 Η Ευρώπη το 1721.....	60
Χάρτης 2.2 Η Βόρεια Αμερική το 1800.....	69
Χάρτης 2.3 Η επέκταση των Ηνωμένων Πολιτειών Δυτικά, 1800-1853.....	71
Χάρτης 2.4 Τα πολεμικά σχέδια των Δυνάμεων κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.....	85
Χάρτης 2.5 Επέκταση Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.....	87
Χάρτης 2.6 Το τόξο των κρίσεων.....	112

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 2.1 Πληθυσμός στο δυτικό ημισφαίριο, 1800-1900 (σε χιλιάδες).....	70
Πίνακας 2.2 Πληθυσμός στο δυτικό ημισφαίριο , 1800-1900 (σε ποσοστά %).....	70
Πίνακας 2.3 Οι πληθυσμοί των Δυνάμεων 1700-1800 σε εκατομμύρια.....	75
Πίνακας 2.4 Το μέγεθος των Στρατών 1690-1814 σε άνδρες.....	75
Πίνακας 2.5 Το μέγεθος των Ναυτικών 1689-1815 σε μάχιμα πλοία.....	76
Πίνακας 2.6 Συνολικός πληθυσμός των Δυνάμεων, 1890-1938.....	76
Πίνακας 2.7 Αστικός πληθυσμός των Δυνάμεων (σε εκατομμύρια) και ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού, 1890-1938.....	77
Πίνακας 2.8 Κατά κεφαλήν επίπεδα εκβιομηχάνισης 1880-1938 (σε σχέση προς τη Μεγάλη Βρετανία στα 1900 με δείκτη 100).....	77
Πίνακας 2.9 Παραγωγή σιδήρου/ χάλυβος των Δυνάμεων, 1890-1938 (εκατομμύρια τόνων παραγωγή ακατέργαστου σιδήρου για το 1890, και για τον χάλυβα από εκεί και ύστερα).....	78
Πίνακας 2.10 Κατανάλωση ενέργειας από τις Δυνάμεις, 1890-1938 (σε εκατομμύρια μερικών τόνων σε ισοδύναμο άνθρακος).....	78
Πίνακας 2.11 Συνολικό Βιομηχανικό Δυναμικό των Δυνάμεων, από σχετική άποψη, 1880-1938 (με τον δείκτη του Ηνωμένου Βασιλείου 100, στα 1900).....	79
Πίνακας 2.12 Σχετικές αναλογίες της Παγκόσμιας Βιομηχανικής Απόδοσης, 1880-1938 (σε ποσοστιαίες μονάδες).....	79
Πίνακας 2.13 Στρατιωτικό και Ναυτικό προσωπικό των Δυνάμεων, 1880-1914.....	80
Πίνακας 2.14 Εκτόπισμα των πολεμικών πλοίων των Δυνάμεων 1880-1914.....	80

Ο ρόλος της Γεωγραφίας στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων.

Περίληψη

Βασικός σκοπός αυτής της υπόθεσης εργασίας είναι η αναζήτηση και η ανάδειξη της σπουδαιότητας της Γεωγραφίας και κατ' επέκταση της Γεωπολιτικής στην εξωτερική πολιτική και πιο συγκεκριμένα στην εξωτερική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στο πλαίσιο των τελευταίων αιώνων.

Ύστερα από την παρουσίαση των βασικών στοιχείων της Γεωγραφίας και της Γεωπολιτικής ως επιστήμης, η ανάλυση θα προχωρήσει στους τομείς της γεωστρατηγικής και της γεωοικονομίας και θα καταλήξει στη βασική ανάλυση, η οποία συνδέεται με το ζήτημα της λήψης πολιτικών αποφάσεων και της εξωτερικής πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Γεωπολιτική συνδέεται με την απόκτηση και την αύξηση της πολιτικής ισχύος σε τοπικό ή διεθνές πλαίσιο. Αναπόφευκτα, λοιπόν, η ανάλυση στηρίζεται στις πολιτικές σχέσεις και στις αντιδράσεις των Μεγάλων Δυνάμεων στον προβιομηχανικό κόσμο (πριν το 18^ο αι.), στο βιομηχανικό κόσμο (18^ο-19^ο αι.) και στο μετα-βιομηχανικό κόσμο (20^ο αι.), ο οποίος, βεβαίως, περιλαμβάνει τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τον Ψυχρό Πόλεμο και, οπωσδήποτε, τον μεταμοντέρνο κόσμο (τέλη 20^{ου}-21^ο αι.).

Στόχος της συγκεκριμένης πρότασης εργασίας είναι να αποδείξει την άμεση σχέση που διέπει τη Γεωγραφία και την εξωτερική πολιτική (διεθνείς σχέσεις) και ευελπιστεί να λειτουργήσει ως αρωγός στη διαδικασία ερμηνείας των διεθνών σχέσεων, ανάμεσα σε κράτη και έθνη στο πέρασμα των χρόνων, καθώς και να εξηγήσει το φαινόμενο του πολέμου στη βάση της Γεωγραφίας. Ωστόσο, όπως είναι γνωστό, η γνώση που μας προσφέρει η επιστήμη της Γεωγραφίας συνιστά έναν μόνο παράγοντα στα πλαίσια της παραπάνω διαδικασίας. Μια σειρά από πρόσθετους παράγοντες θα πρέπει να ληφθούν υπόψη.

The role of Geography in the configuration of foreign policy of the Great Powers.

Abstract

The main point of this thesis is the exploration of the significance of geography and therefore, geopolitic, in foreign policy and specifically in the foreign policy of the Great Powers through the last centuries.

Making the necessary representation of geography as a science and geopolitic, we will pass through geostrategy and geoeconomy to the main body of analysis that regards the decision making and foreign policy of the Great Powers. Geopolitic refers to the case of gaining and increasing political power within topical or international environment. Therefore, the analysis lays on the political affairs and the reactions of the Great Powers in the pre-manufactured World (before 18th century), in the manufactured World (18th–19th century) and in the post-manufactured World (20th century), that includes, of course, First World War, Second World War, Cold War and definitely the post-modern World (late 20th century and 21th century).

The case study aims at proving the direct relation between geography and foreign affairs and hopes that will provide a great help in order to interpret world affairs between countries and nations through the years and explain the phenomenon of war on the base of geography. Of course, it is well known that the knowledge of geography, as a science, provides us representing one of the many factors of the process. A great number of other factors should be considered.

Λέξεις Κλειδιά : γεωγραφία, γεωπολιτική, γεωστρατηγική, εξωτερική πολιτική, Μεγάλες Δυνάμεις.

Key words : geography, geopolitics, geostrategy, foreign policy, Great Powers.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανθρωπότητα στην προσπάθειά της να κατανοήσει τον κόσμο, τις τελευταίες δεκαετίες ασχολείται, όλο και περισσότερο, με τη γεωπολιτική. Η γεωπολιτική αποτελεί ένα εξαιρετικά σημαντικό εργαλείο θεωρητικής ανάλυσης που σαν στόχο έχει να ερμηνεύσει και να προβλέψει τις διαδικασίες και τους τρόπους μέσα από τους οποίους μια πολιτική οντότητα επιδιώκει την απόκτηση ή την αύξηση της ισχύος της στο διεθνές περιβάλλον. Συνιστά, με άλλα λόγια, τη «γεωγραφία της ισχύος», ανάγοντας την επιστήμη της Γεωγραφίας και την έννοια του «χώρου» σε σημαντικές παραμέτρους στην διαδικασία ερμηνείας της διαπλοκής των διεθνών σχέσεων. Στις γεωπολιτικές αφηγήσεις, οι έννοιες του χώρου και της γεωγραφίας έχουν ιδιαίτερη αξία δεδομένου ότι ο χώρος γίνεται αντιληπτός ως πηγή πλούτου καθώς, επίσης, ως απόσταση από μια αφετηρία ως το σημείο προορισμού. Με αυτήν την έννοια η γεωπολιτική συνιστά μια δυναμική προσέγγιση σε συνδυασμό με την τεχνολογική εξέλιξη. Η τεχνολογία δημιουργεί νέες πηγές πλούτου και απαξιώνει άλλες, ενώ, παράλληλα, ανακαλύπτει νέους τρόπους μεταφοράς και επικοινωνίας, γεγονός το οποίο αλλάζει διαρκώς τα δεδομένα και τους συσχετισμούς δυνάμεων.

Δεδομένου ότι το ζήτημα που αφορά τη διαπλοκή των διεθνών σχέσεων αφορά την έλλειψη παγκόσμιας εξουσίας και άρα το ζητούμενο βρίσκεται στην απόκτηση ισχύος για την προώθηση των επιμέρους εθνικών συμφερόντων, η συζήτηση περιστρέφεται αναγκαστικά στην αναζήτηση των αιτιών της σύγκρουσης και του πολέμου. Η παρούσα εργασία ευελπιστεί να καταδείξει το ρόλο που έχει διαδραματίσει η γεωγραφία και κατ' επέκταση η γεωπολιτική στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των, κατά καιρούς, Μεγάλων Δυνάμεων.

Η δομή της εργασίας περιλαμβάνει, στο πρώτο κεφάλαιο αναφορά στην επιστήμη της γεωγραφίας όπως αυτή ορίζεται και θεμελιώνεται επιστημονικά και σχετική αναφορά για τη «σύγχρονη γεωγραφία», δηλαδή, τη γεωγραφία ως σύγχρονης επιστήμης καθώς και για τις Σχολές της Γεωγραφίας όπως αυτές συγκροτήθηκαν στο παρελθόν. Στη συνέχεια, κρίθηκε απαραίτητη η παρουσίαση μιας ολικής προσέγγισης της γεωπολιτικής αναλύοντας τον ορισμό της, την επιστημονική της ταξινόμηση, τη σχέση μεταξύ γεωγραφίας και σύγκρουσης καθώς και τη σχέση που διέπει τη γεωπολιτική με την εξωτερική πολιτική των κρατών. Επίσης, θα γίνει σχετική αναφορά στην εξελικτική πορεία της γεωπολιτικής ως επιστήμης (εξετάζοντας τις συνθήκες και τους λόγους για τους οποίους απορρίφθηκε παγκοσμίως καθώς και το πώς επανήλθε στο προσκήνιο). Θα ακολουθήσει αναφορά στη σχέση ανάμεσα στη Γεωπολιτική και τους πυλώνες που τη στηρίζουν, δηλαδή, τη γεωστρατηγική και τη γεωοικονομία.

Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη βασική ανάλυση της παρούσας εργασίας και παρουσιάζει το ρόλο της γεωγραφίας και της γεωπολιτικής στη διαμόρφωση και άσκηση της εξωτερικής πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων στα πλαίσια της απόκτησης ή αύξησης της ισχύος τους. Μιλώντας για Μεγάλες Δυνάμεις, τουλάχιστον τους τελευταίους αιώνες, δεν εννοούμε πάντα τις ίδιες χώρες. Αρχίζοντας την μελέτη μας από την προβιομηχανική περίοδο και κυρίως στην Ευρώπη, θα δούμε ποιες χώρες θεωρούνταν Μεγάλες Δυνάμεις και ποια ήταν η γεωπολιτική σύνθεση της Ευρώπης καθώς και ποια ήταν η ισχύς των ευρωπαϊκών κρατών. Στη συνέχεια, θα ασχοληθούμε και πάλι με τις Μεγάλες Δυνάμεις αλλά κατά την βιομηχανική περίοδο εστιάζοντας ιδιαίτερα στην Αμερική και την τρομερή άνοδο που σημείωσε εκείνη την εποχή καθώς, επίσης, και στις επιπτώσεις, κυρίως θετικές, που είχε η βιομηχανική ανάπτυξη σε αρκετές χώρες. Θα ακολουθήσει ανάλυση για την πορεία των Μεγάλων Δυνάμεων κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα. Θα δούμε, αρχικά, το διπλωματικό «πόλεμο» που προηγήθηκε του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς και τις αλλαγές που έγιναν στη Σοβιετική Αυτοκρατορία. Ο λόγος που θα μελετήσουμε ιδιαίτερα τη Σοβιετική Ένωση, είναι γιατί υπήρξε μία από τις Μεγάλες Δυνάμεις που ενεπλάκησαν στον Ψυχρό Πόλεμο αργότερα. Στο ίδιο κεφάλαιο θα μας απασχολήσει ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος καθώς και ο Ψυχρός Πόλεμος ανάμεσα στην Αμερική και την Σοβιετική Ένωση. Στη συνέχεια, θα γίνει ξεχωριστή αναφορά σε δύο διαφορετικές ισχυρές Δυνάμεις: την Κίνα και την Ιαπωνία, δύο χώρες οι οποίες δεν ενεπλάκησαν στις ευρωπαϊκές συγκρούσεις και που καταδεικνύουν τρομερή ανάπτυξη. Τέλος, θα εξετασθεί πως οι γεωγραφικοί παράγοντες ενδέχεται στο μέλλον να δημιουργήσουν πολέμους και συγκρούσεις, μέσα από την ανάλυση επιμέρους παραγόντων όπως η δημογραφία, η έλλειψη εδαφών, το νερό καθώς, επίσης, και ποιες είναι οι περιοχές που σήμερα θεωρείται ότι απειλούνται με συγκρούσεις στη βάση γεωπολιτικών στρατηγικών.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο θα καταγραφούν τα συμπεράσματα που θα προκύψουν από την παραπάνω ανάλυση, τα οποία συνηγορούν υπέρ της εξέχουσας σημασίας και του ρόλου της γεωγραφίας στη διαδικασία απόκτησης και αύξησης της ισχύος των εκάστοτε Μεγάλων Δυνάμεων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι συνιστά και το μοναδικό παράγοντα διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής των κρατών εν γένει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

1.1. Ορισμός. Σκοποί της γεωγραφίας και οι σχέσεις της με τις άλλες επιστήμες.

Η περιέργεια και η αναζήτηση του ανθρώπου για τις μεταβολές που παρατηρεί στο περιβάλλον του δεδομένου ότι η Γη δεν αποτελείται από ομοιόμορφες περιοχές, αλλά από μια περίπλοκη σειρά ζωνών που αλληλεπικαλύπτονται με διαφορετικά η καθεμιά χαρακτηριστικά, θα οδηγήσει στην ανάγκη για την αυτόνομη ανάπτυξη της γεωγραφίας ως θεωρητικής επιστήμης¹.

Στα πλαίσια θεμελίωσης της Γεωγραφίας ως επιστήμης έχουν δοθεί πλείστοι ορισμοί. Εν ολίγοις, η Γεωγραφία έχει ως αντικείμενο την σπουδή και την περιγραφή της επιφάνειας της γης και των φαινομένων που παρατηρούνται σε αυτή. Τα ενδιαφέροντα της γεωγραφικής επιστήμης δεν περιορίζονται, ωστόσο, μόνο στην επιφάνεια της Γης. Η επιφάνεια αυτή βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση με την ατμόσφαιρα και το υπέδαφος και όλα τα φαινόμενα - φυσικά και ανθρωπογενή - που παρουσιάζονται μέσα στην ευρύτατη αυτή ζώνη, γεγονός το οποίο επιβάλλει την παράλληλη εξέταση αυτών των συνισταμένων. Σύμφωνα με τον Μάζη Ι., η Γεωγραφία είναι η επιστήμη που προσεγγίζει τον *Φυσικό Χώρο* αλλά και τις διαλεκτικές συνθέσεις του Χώρου αυτού με τις ανθρώπινες κοινωνίες, οι οποίες συνιστούν τους *Ανθρωποχώρους*. Οι διαλεκτικές αυτές συνθέσεις ορίζονται ως *Γεωγραφικοί Χώροι*². Σύμφωνα με τον Christian Jacob, ορίζεται σαν «γεωγραφική προσέγγιση» αυτή που «επικεντρώνεται στη διερεύνηση των πολλαπλών διαρθρώσεων του Χώρου σε συνάρτηση με τις δεδομένες χρήσεις του και την ερμηνεία της διαπλοκής των διαφόρων επιπέδων οργάνωσής του»³.

Από τον ορισμό της Γεωγραφίας συνάγεται εύκολα ότι η μελέτη της Γεωγραφίας ως επιστήμης είναι πολύπλοκη δεδομένου ότι το αντικείμενό της μεταβάλλεται συνεχώς τόσο μέσα στο χώρο όσο και μέσα στο χρόνο. Θεωρείται, επομένως, αναπόφευκτη η εμπλοκή των άλλων επιστημών, είτε αυτές αφορούν τη φύση είτε τον άνθρωπο. Στο πεδίο των φυσικών επιστημών διατηρεί στενές σχέσεις με την αστρονομία (περιστροφικές κινήσεις και συνέπειες τους, κλίση του γήινου άξονα, φαινόμενα έλξης της Σελήνης και του Ήλιου κλπ.), με τη γεωδαισία (σχήμα και διαστάσεις της Γης), με την τοπογραφία και τη χαρτογραφία (που

¹ Πάπυρος Larousse Britannica, Έκδοση συνεργασίας Grande Encyclopedie Larousse, Encyclopaedia Britannica, Εκδοτικός οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 2006, Τομ. 14, σελ. 45.

² Μάζης Ι., *Γεωπολιτική. Η Θεωρία και η Πράξη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 30.

³ Μάζης Ι., *όπ. παρ.*, σελ. 31.

συνδέονται και αυτές με τη σειρά τους με τα μαθηματικά (σε ό,τι αφορά τις προβολές), με τη γεωφυσική (για τα γεωθερμικά και σεισμικά φαινόμενα), με τη μετεωρολογία (βάση για την ταξινόμηση των κλιμάτων), με τη γεωλογία και με τις βιολογικές επιστήμες (βοτανική και ζωολογία). Δεδομένη θεωρείται και η σύνδεσή της με τις κοινωνικές και ιστορικές επιστήμες, όπως η στατιστική, η γλωσσολογία (ιδιαίτερα ό,τι σχετίζεται με τα τοπωνύμια), η εθνολογία και η ανθρωπολογία, η πολεοδομία, η ιστορία και η οικονομία⁴.

Παρόλο που η γεωγραφία είναι ενιαία και αδιαίρετη, η μελέτη της γίνεται, για λόγους πρακτικούς, σε επιμέρους ενότητες. Υπάρχουν δύο διαφορετικοί τρόποι προσέγγισης. Κατά τον πρώτο, η επιφάνεια της Γης χωρίζεται σε τμήματα ή περιφέρειες και τότε μιλάμε για *γεωγραφία περιοχών* ή *περιφερειακή γεωγραφία* (regional geography). Κατά τον δεύτερο, τα γεωγραφικά στοιχεία που δημιουργούν πρότυπα σχήματα στο χώρο ομαδοποιούνται σύμφωνα με ορισμένους συνδυασμούς και τότε μιλάμε για *συστηματική γεωγραφία* (systematic geography). Στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα κυριαρχούσε η μελέτη των γεωγραφικών περιοχών. Η εξέταση όλων των γεωγραφικών στοιχείων μιας ορισμένης περιοχής και η αλληλεπίδραση τους είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση ενός ομοιόμορφου χαρακτήρα που επέτρεπε τον διαχωρισμό της από άλλες περιοχές. Στο δεύτερο μισό του αιώνα θεωρήθηκε από κάποιους ότι με τη βιομηχανική επανάσταση η διάδοση των πολιτιστικών αξιών, των ιδεών και των τεχνικών μεθόδων υπήρξε τόσο γρήγορη, ώστε περισσότερη σημασία απέκτησαν οι τοπικές ομοιότητες παρά οι τοπικές διαφορές. Έτσι, παρατηρήθηκε μια προτίμηση για τη συστηματική προσέγγιση των ζητημάτων, που εκδηλωνόταν μέσα από μια έντονη προσπάθεια διατύπωσης ερμηνευτικών υποθέσεων αναφορικά με πρότυπα σχήματα γεωγραφικών στοιχείων κοινά σε πολλές περιοχές⁵.

Η συστηματική γεωγραφία μπορεί να διαιρεθεί σε πολλές επιμέρους ενότητες ή κλάδους. Σε αυτές περιλαμβάνονται η φυσική γεωγραφία (κλιματολογία, υδρογραφία, μελέτη των μορφών του ανάγλυφου), η βιογεωγραφία (γεωγραφία των εδαφών, της βλάστησης, του ζωικού κόσμου και των ανθρώπινων πληθυσμών), η ανθρωπογεωγραφία (γεωγραφία των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων του ανθρώπου στις οργανωμένες κοινωνίες) και η ιστορική γεωγραφία, η οποία, ουσιαστικά, ασχολείται με την ανθρωπογεωγραφία του παρελθόντος⁶. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται για:

- Τη *Φυσική Γεωγραφία*, η οποία ασχολείται με τη γεωγραφία της ανάλυσης των στοιχείων του Φυσικού Χώρου.⁷

---

⁴ Πάπυρος Larousse Britannica, όπ. παρ.,σελ.45-46.

⁵ Πάπυρος Larousse Britannica, όπ. παρ.,σελ.43.

⁶ Στο ίδιο.

⁷ Σχετική ανάλυση των Γεωγραφικών Χώρων στους οποίους γίνεται αναφορά σε αυτή την κατηγοριοποίηση παρατίθενται πιο κάτω.

- Την *Ανθρωπογεωγραφία*, η οποία συνδέεται με την ανάλυση στοιχείων του στοιχειώδους και σύνθετου Ανθρωποχώρου και η οποία περιλαμβάνει:

α) την *Εθνικοκρατική Ανθρωπογεωγραφία*, η οποία σχετίζεται με τη δυναμική ανάλυση των εθνοτικών/εθνικών οντοτήτων και χαρακτηριστικών που εντοπίζονται σε επίπεδο εθνικού κράτους, το οποίο αποτελεί σύνθετη μορφή Ανθρωποχώρου.

β) την *Πολιτισμική Γεωγραφία*, η οποία αφορά τη δυναμική ανάλυση της αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης των πολιτισμικών αρχετύπων χαρακτηριστικών, οντοτήτων και μορφωμάτων στο πλαίσιο των εκάστοτε εξεταζόμενων Συνθετικών Χώρων.

γ) την *Οικονομική Γεωγραφία*, όπου αφορά την δυναμική ανάλυση των οικονομικών χαρακτηριστικών, οντοτήτων, μορφωμάτων αλλά και των διαπλοκών και αλληλεξαρτήσεων αυτών στο εκάστοτε εξεταζόμενο πλαίσιο Συνθετικών Χώρων.

δ) την *Πολιτική Γεωγραφία*, η οποία συνδέεται με τη δυναμική ανάλυση των πολιτικών χαρακτηριστικών, οντοτήτων, μορφωμάτων, αλλά και των διαπλοκών και αλληλεξαρτήσεων αυτών στο εκάστοτε εξεταζόμενο πλαίσιο Συνθετικών Χώρων.

ε) τη *Γεωγραφία των Εστιών Διασποράς και Ελέγχου της Πληροφορίας*, η οποία ασχολείται με τη δυναμική ανάλυση των διεθνών πηγών παραγωγής Γνώσεως και των κέντρων ελέγχου αυτής⁸.

Από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα τίθενται οι βάσεις της σύγχρονης επιστήμης της γεωγραφίας. Η σύγχρονη επιστήμη, ασχολείται με τις ομοιότητες και τις διαφορές των διαφόρων περιοχών, με την κατανομή των χαρακτηριστικών του γήινου περιβάλλοντος και με τις υπάρχουσες σχέσεις ανάμεσα στα χαρακτηριστικά αυτά. Τη μέχρι τότε γεωγραφία απασχολούσαν, κυρίως, οι διαφοροποιήσεις στο χώρο, δηλαδή, η κατανομή ή οι κατά τόπους παραλλαγές των φαινομένων πάνω στην επιφάνεια και μέσα στην ατμόσφαιρα της Γης. Πλέον, η γεωγραφία προσπαθεί να δημιουργήσει μια ενιαία και συγκροτημένη αντίληψη για το γνωστικό της αντικείμενο, οι διαφοροποιήσεις του οποίου προέρχονται από τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές δραστηριότητες μιας πολύμορφης ανθρωπότητας και από τις θεμελιώδεις φυσικές και βιοτικές διεργασίες, που έχουν ως αποτέλεσμα μεταβολές στο κλίμα, στο ανάγλυφο και στη βλάστηση⁹.

Οι μεταβολές που θα προκύψουν στη μεθοδολογία της γεωγραφίας, από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, θα την τοποθετήσουν στην καρδιά της σύγχρονης επιστημονικής έρευνας. Οι αλλαγές αυτές, σε συνδυασμό με επιστημονικές προόδους, που ήταν αποτέλεσμα

⁸ Μάζης Ι., όπ. παρ., σελ. 38.

⁹ Πάπυρος Larousse Britannica, όπ. παρ., σελ. 45.

της εφαρμογής ποσοτικών μεθόδων, επέτρεψαν στους γεωγράφους να αντιμετωπίσουν με μεγαλύτερη ακρίβεια μεγαλύτερο αριθμό γεγονότων¹⁰.

1.2. Η «νέα γεωγραφία»

Η δεκαετία του 1960 χαρακτηρίζεται από μία σε βάθος επανεξέταση του τρόπου με τον οποίο η γεωγραφία αντιμετώπιζε την ανάλυση του χώρου. Ο αντίκτυπος αυτών των μεθοδολογικών αλλαγών υπήρξε τόσο σημαντικός, ώστε δημιουργήθηκε η ονομασία «νέα γεωγραφία», που αναφέρεται, όχι σε κάποια ριζική μεταβολή των στόχων της επιστήμης αυτής, αλλά στους αξιοσημείωτους τεχνικούς και μεθοδολογικούς νεωτερισμούς, που εφοδίασαν τους γεωγράφους με μια σειρά καινούργιες μεθόδους περιγραφής και ανάλυσης¹¹.

Οι καινοτομίες αυτές υπήρξαν τόσο ριζικές όσο και εκείνες που εισήγαγαν στα μέσα του 19^{ου} αιώνα οι Γερμανοί λόγιοι Alexander von Humboldt και Carl Ritter, οι θεμελιωτές της σύγχρονης γεωγραφίας. Και οι δύο υπογράμμισαν τη σημασία της άμεσης και προσωπικής παρατήρησης και τον ρόλο της εμπειρικής προσέγγισης σε κάθε γεωγραφική έρευνα. Αυτές οι μέθοδοι υπήρξαν αποφασιστικές για την πρόοδο μιας επιστήμης, τυπικής του 19^{ου} αιώνα. Φαίνεται, ωστόσο, ότι οδήγησαν τους μετέπειτα γεωγράφους στο να υπερτιμήσουν την αξία της άμεσης, επιτόπιας παρατήρησης, σε βάρος της θεωρητικής θεμελιώσεως. Η επιτόπια παρατήρηση εξακολουθεί να αποτελεί σημαντική πρακτική για τη γεωγραφία¹².

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, πραγματοποιήθηκε μια σειρά καινοτομιών στον τομέα της μεθοδολογίας, με αποτέλεσμα την πλήρη ανατροπή των μέχρι τότε καθιερωμένων κανόνων. Η αφομοίωση, από τη γεωγραφία, των στατιστικών μεθόδων ήταν η εμφανέστερη από τις καινοτομίες αυτές. Σημαντική καινοτομία υπήρξε, επίσης, και η προσεκτική τοποθέτηση των συνδυασμών χώρου σε συστήματα θεωρητικού ελέγχου, που επιδέχονται την εφαρμογή μεθόδων στατιστικών δοκιμών ακριβείας. Τέλος, η εφαρμογή προηγμένων στατιστικών μεθόδων, η χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και η συσσώρευση δεδομένων, από τηλεχειριζόμενες συσκευές υψηλής ευαισθησίας, έδωσαν τη δυνατότητα στους γεωγράφους να συνδυάζουν σε κάθε ανάλυση μεγαλύτερο αριθμό μεταβλητών, ταχύτερα και αντικειμενικότερα¹³.

Οι γεωγράφοι άρχισαν να θεμελιώνουν μια σειρά από αξιώματα για τον χώρο, με βάση τα οποία κύριος στόχος ήταν η δημιουργία κανόνων και θεωριών. Τα μαθηματικά

---

¹⁰ Πάπυρος Larousse Britannica, όπ. παρ., σελ.46.

¹¹ Στο ίδιο.

¹² Στο ίδιο.

¹³ Πάπυρος Larousse Britannica, όπ. παρ., σελ.46-47.

μοντέλα και οι μέθοδοι που χρησιμοποιούν έννοιες των πιθανοτήτων και προηγμένες αναπαραστατικές τεχνικές παρέχουν καινούργια εφόδια στους τομείς της τεχνικής και της περιγραφής. Όλες αυτές οι επιστημονικές πρόοδοι είχαν ως αποτέλεσμα τη μετατόπιση του κέντρου βάρους της επιστήμης από την περιγραφική της πλευρά προς τις πρακτικές εφαρμογές. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στη μελέτη των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Το γεγονός αυτό οδήγησε στη μελέτη των παραγόντων που διαμορφώνουν τη λήψη αποφάσεων για τον χώρο και ειδικότερα σε σχέση με τον οικονομικό τομέα¹⁴.

Στη βάση των καινούριων μεταβλητών, οι οποίες υπεισέρχονται συνθέτοντας τον ορισμό της σύγχρονης Γεωγραφίας, στηρίζεται ο διαχωρισμός των γεωγραφικών χώρων, τους οποίους επισημαίνει ο Μάζης Ι., αποτυπώνοντας τη θέση τους στη διαλεκτική διαδικασία. Εντοπίζει, κατά συνέπεια, τέσσερα είδη Χώρων:

1. Τους *Πρωτογενείς* οι οποίοι αποτελούνται από:

α) το *Φυσικό Χώρο*, ο οποίος είναι ο διαλεκτικός πρωτογενής υποδομικός χώρος νοούμενος ως σύνολο φυσικών στοιχείων (χλωρίδα, πανίδα, ανάγλυφο, υπέδαφος, κλίμα, φυσικοί πόροι και διαθέσιμα).

β) το *Στοιχειώδη Ανθρωποχώρο*, ο οποίος είναι ο διαλεκτικός πρωτογενής υποδομικός χώρος νοούμενος ως σύνολο ανθρωποστοιχείων (φυλές, πληθυσμιακές συσσωρεύσεις και δημογραφικές συνθέσεις κατά φύλο και ηλικίες, δημογραφικές κινήσεις κλπ.).

2. Τους *Δευτερογενείς*, οι οποίοι είναι υπερδομικοί χώροι και οι οποίοι χωρίζονται σε δύο υπο-χώρους:

α) τον *Πολιτικό Χώρο*, ο οποίος είναι διαλεκτικός δευτερογενής υπερδομικός χώρος, παράγωγος των διαντιδράσεων συντήρησης αναπαραγωγής και εξέλιξης των συστημάτων υλικής ή άυλης παραγωγής με τις εκάστοτε κοινωνίες.

β) τον *Οικονομικό Χώρο*, ο οποίος είναι διαλεκτικός δευτερογενής υπερδομικός χώρος. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί η διαφορά του μαρξιστικού μοντέλου όσον αφορά τη σχέση μεταξύ οικονομικής υποδομής και πολιτικο-νομικο-πολιτισμικής υπερδομής του γεωγραφικού δίπολου. Για τη μαρξιστική ανάλυση αυτός ο χώρος «δεν παρήχθη κατ' αρχήν», αλλά συνιστά αποτέλεσμα των διαντιδράσεων μεταξύ Φυσικού και Οικονομικού χώρου. Στην έννοια του οικονομικού χώρου λειτουργεί συμπληρωματικά η έννοια του *Γεωγραφικού Χρόνου* ο οποίος ενσαρκώνει την ιστορία του οικονομικού χώρου (γένεση και εξέλιξη).

3. Τους *Τριτογενείς*, οι οποίοι είναι Αιτια-τικοί Υπερδομικοί Χώροι και χωρίζονται σε:

---

¹⁴ Πάπυρος Larousse Britannica, όπ. παρ., σελ.47.

α) τον *Πολιτισμικό Χώρο*, ο οποίος συνιστά αποτέλεσμα της διαλεκτικής σχέσης μεταξύ Οικονομικού και Πολιτικού Χώρου. Η έννοια «Πολιτισμός» αποτελεί τη συνισταμένη των ανθρωπίνων λειτουργιών και επεμβάσεων στο διεθνές φυσικό, κοινωνικό και πνευματικό περιβάλλον.

β) τον Εθνικοκρατικό / Εθνοτικοκρατικό Χώρο, ο οποίος είναι πολιτικό-πολιτισμικός υπερδομικός χώρος. Η μελέτη του χώρου αυτού προϋποθέτει διευκρινίσεις σχετικά με τις πολιτισμικές δομές ή πολιτισμούς και την έννοια της *εθνικότητας*.

4. Τους *Συνθετικούς Χώρους*, οι οποίοι διαχωρίζονται σε: *Πλήρεις* και *Ειδικούς Συνθετικούς Χώρους* ή *Χωρικά Πλέγματα*.

α) *Πλήρης Συνθετικός Χώρος* είναι ο χώρος νοούμενος ως το σύνολο των διαλεκτικώς πρωτογενών, δευτερογενών και τριτογενών του χαρακτηριστικών, όπως αυτοί ορίστηκαν πιο πάνω.

β) *Ειδικοί Συνθετικοί Χώροι*, οι οποίοι προκύπτουν από την αλληλεπικάλυψη, σε επίπεδο υποδομής, του Φυσικού Χώρου και του Ανθρωποχώρου και των αντιστοιχούντως σε αυτούς μεταβαλλομένων δευτερογενών και τριτογενών δομικών χαρακτηριστικών¹⁵.

1.3. Βασικές γεωγραφικές Σχολές

Η προσπάθεια να περιγραφούν οι βασικές γεωγραφικές Σχολές ταυτίζεται ουσιαστικά με τον προσδιορισμό της γεωπολιτικής επιστήμης, δεδομένου ότι οι θεμελιωτές της σύγχρονης γεωγραφίας ήταν οι ίδιοι οι οποίοι τη συνέδεσαν με τη γεωπολιτική. Η θεωρία που θα αναπτύξει κάθε μια από τις Σχολές αυτές καταδεικνύει ότι η γεωπολιτική αποτελεί το ιστορικό προϊόν της συνάντησης της πολιτικής και της γεωγραφίας¹⁶. Οι Σχολές αυτές διακρίνονται στην:

1. Γερμανική Σχολή της Γεωπολιτικής
2. Αγγλοσαξωνική Σχολή της Γεωπολιτικής
3. Γαλλική Σχολή της Γεωπολιτικής
4. Αμερικανική Σχολή της Γεωπολιτικής

1.3.1. Γερμανική Σχολή της Γεωπολιτικής

Friedrich Ratzel (1844-1904)

Η Γερμανική Σχολή θα εκπροσωπηθεί από τον Γερμανό γεωγράφο Friedrich Ratzel (1844-1904). Ο Friedrich Ratzel, έχοντας σπουδάσει φυσικές επιστήμες, επηρεάστηκε από τη

¹⁵ Μάζης Ι., όπ. παρ., σελ. 34-40.

¹⁶ Gere F., Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, *Γιατί οι Πόλεμοι;- Ένας Αιώνας Γεωπολιτικής*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005, σελ. 27.

θεωρία της εξέλιξης των ειδών του Κάρολου Δαρβίνου και χρησιμοποίησε όρους της βιολογίας για να αναλύσει τη διεθνή πολιτική πραγματικότητα. Ο Ratzel θεώρησε τη γεωγραφία ως μια σύνθεση φυσικών και ανθρώπινων φαινομένων, η οποία μπορούσε να βοηθήσει στην ερμηνεία τόσο της φύσης όσο και των προτύπων διασποράς της ανθρώπινης δραστηριότητας ενώ ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για τις πολιτικές πλευρές της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η βασική του θέση ήταν ότι το κράτος είναι ένας οργανισμός, όπως οι οργανισμοί του φυσικού κόσμου, και ότι μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητός αν τη συμπεριφορά του τη θεωρήσουμε σαν συμπεριφορά ενός οργανικού όλου¹⁷.

Ο Friedrich Ratzel θεωρείται ο θεμελιωτής της γεωπολιτικής επιστήμης σύμφωνα με τον οποίο «*Η Γεωγραφία [τίθεται] στην Υπηρεσία της Πολιτικής του Κράτους*». Αυτήν την έννοια έδωσε στον όρο «Πολιτική Γεωγραφία» με το έργο του *Politische Geographie* (πλήρης τίτλος: *Πολιτική Γεωγραφία ή Γεωγραφία των Κρατών, του Εμπορίου και των Πολέμων*). Με αυτόν τον τρόπο πρότεινε στους συγχρόνους πολιτικούς ένα ακριβές και αντικειμενικό εργαλείο ανάλυσης της πολιτικής πραγματικότητας, το οποίο να μην υπόκειται σε ιδεοληψίες και παραμορφώσεις του εθνικού φαντασιακού αισθήματος. Ο γεωγράφος θέλησε να δημιουργήσει μια «τεχνολογία χωρικής ανάλυσης» και να την προσφέρει στην κρατική εξουσία. Μιλώντας για «Πολιτική Γεωγραφία», θεωρεί ότι η Γεωγραφία μεταμορφώνεται υιοθετώντας την έννοια της πολιτικής της χρησιμότητας και της χρηστικότητας. Τόνισε ιδιαίτερα τη σπουδαιότητα της εφαρμογής των πορισμάτων της επιστήμης της Γεωγραφίας στο σχεδιασμό και τη λήψη των πολιτικών αποφάσεων ενώ, παράλληλα, θα εστιάσει στη σημασία του φαινομένου των Μεταφορών, της κυκλοφορίας¹⁸.

Rudolf Kjellen (1864-1922)

Επηρεασμένος από το στοχασμό του Ratzel ο Σουηδός πολιτικός επιστήμονας Rudolf Kjellen θα ορίσει τη γεωπολιτική «*ως την επιστήμη του Κράτους νοούμενου ως γεωγραφικού οργανισμού όπως αυτός λειτουργεί στο Χώρο*». Για τον Kjellen η Γεωπολιτική πρέπει να αφιερώνεται στην ανάλυση της φύσεως του Κράτους, περιορίζοντας την Πολιτική Γεωγραφία στη μελέτη των ανθρωπίνων κοινωνιών. Θεωρεί, λοιπόν, ότι πρόκειται «*για τη μελέτη του Κράτους νοούμενου ως γεωγραφικού οργανισμού ή ακόμη περισσότερο ως χωρικού φαινομένου, δηλαδή ως ενός τμήματος του γήινου χώρου, μιας περιοχής, ενός χωρικού πλαισίου ή ακόμη πιο συγκεκριμένα ως μιας χώρας*»¹⁹.

¹⁷ Parker G. *Γεωπολιτική- Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 2002 σελ. 46, 58.

¹⁸ Η ρατσελιανή κυκλοφορία εμπεριέχει τρία στοιχεία: α) το γεωγραφικό χώρο «εκκίνησης/εκπομπής, β) το γεωγραφικό χώρο «προορισμού/άφιξης/έλξης» και γ) τη μεταξύ τους απόσταση. Μάζης Ι., όπ. παρ. σελ. 13.

¹⁹ Μάζης Ι., όπ. παρ., σελ. 15.

Karl Haushofer (1869-1946)

Πνευματικό τέκνο του Ratzel ήταν και ο Γερμανός γεωγράφος και απόστρατος ταγματάρχης Karl Haushofer. Ο Haushofer θα αφοσιωθεί στο στόχο της εξυπηρέτησης των γερμανικών εθνικών ιδεωδών και θα καταλήξει μέσα από τις αναλύσεις του ότι η Γεωπολιτική θα έπρεπε να συμβάλει στην αποκατάσταση του γερμανικού μεγαλείου. Πιο συγκεκριμένα, ο Haushofer υποστηρίζει ότι η γεωπολιτική θα πρέπει να συμβάλει στην ανάδειξη, στο διεθνές προσκήνιο, ενός περιορισμένου αριθμού κρατών διεθνούς ακτινοβολίας, μεταξύ των οποίων και η Γερμανία, ένα εκ των οποίων θα κυριαρχούσε σε μια συγκεκριμένη ζώνη επιρροής. Οι μεταξύ τους τριβές θα μπορούσαν να τηρηθούν στο πλαίσιο των συνήθων παιγνίων συσχετισμών δυνάμεων. Στόχος της ανάλυσης του Haushofer ήταν μετά από την εξουδετέρωση της Γαλλίας και την ουδέτερη στάση της Ιταλίας, η Γερμανία να κυριαρχήσει στην Ευρώπη²⁰.

1.3.2. Αγγλοσαξονική Σχολή της Γεωπολιτικής

Η Αγγλοσαξονική Σχολή (Κλασική Γεωπολιτική) αντιλαμβάνεται τα πράγματα αντίστροφα από τη Γερμανική. Δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στον αυστηρό και υπολογιστικό επιστημονικό χαρακτήρα της γεωπολιτικής ανάλυσης. Συμπεράσματα και αποτελέσματα έχουν προέλθει από μια επιστημονική, ολοκληρωμένη και ακριβή μελέτη του φυσικού γεωγραφικού χώρου και του ανθρωπογενούς²¹.

Sir Halford Mackinder (1861-1947)

Ο Mackinder αναπτύσσει στη γεωπολιτική του θεωρία την έννοια της περιοχής της «καρδιάς» της υφηλίου. Αυτή η περιοχή ταυτίζεται με την πρώην ΕΣΣΔ. Η αξία της σε σχέση με την έννοια της ισχύος είναι ότι αυτή η περιοχή αποτελεί φυσικό οχυρό. Θεωρείται «απρόσβλητη», αλλά ταυτόχρονα είναι εξαιρετικά δύσκολο να βγει από το οχυρό αυτό. Συγκεντρώνει υψηλό φυσικό πλούτο, γεγονός που την καθιστά ακόμη πιο σημαντική στο διεθνές γεωπολιτικό και γεωοικονομικό περιβάλλον, προσδίδοντας στον κάτοχό της μεγάλα συγκριτικά πλεονεκτήματα. Η «καρδιά» περιβάλλεται από το λεγόμενο εσωτερικό δακτύλιο που αντιστοιχεί στο γεωγραφικό υποσύστημα της Δυτικής Ευρώπης, Μέσης Ανατολής και της Νοτίου και Ανατολικής Ασίας. Ο εσωτερικός αυτός δακτύλιος περιορίζεται με τη σειρά του από δύο νησιωτικά υποσυστήματα, τις Βρετανικές Νήσους και την Ιαπωνία. Αυτά αποτελούν άκρα του εξωτερικού δακτυλίου, στον οποίο περιλαμβάνονται η Αμερική, η

²⁰ Μάξης Ι., όπ. παρ., σελ. 15-17.

²¹ Καφίδας Α., *Πολιτική ανάλυση. -Συγκριτική παρουσίαση των διαφορετικών σχολών σκέψης* στο Στρατιωτική Επιθεώρηση, Νοε.-Δεκ. 2009, σελ. 30.

Αφρική και η Ωκεανία. Η ισορροπία ισχύος θα έπρεπε να κατανέμεται σε αυτές τις τρεις ζώνες και κυρίως μεταξύ της περιοχής της «καρδιάς» και των περιοχών των δακτυλίων. Η περιοχή της «καρδιάς» ταυτίζεται με τη χερσαία ισχύ, ενώ οι δακτύλιοι με τη ναυτική και αυτός που ελέγχει την «καρδιά» ελέγχει και την «παγκόσμια νήσο»²².

Nicolas Spykman (1893-1943)

Ο Spykman θεωρούσε στην ουσία ότι η γερμανική σχολή της γεωπολιτικής απέδιδε μυστικισμό σε συγκεκριμένο τύπο συνόρων και μαγικό περιεχόμενο στην έννοια του χώρου. Αυτού του είδους τις προσεγγίσεις τις θεωρούσε μεταφυσικές ανοησίες. Προσπάθησε, επίσης, μαζί με άλλους γεωγράφους και πολιτικούς επιστήμονες την δεκαετία του 1940 να μιλήσει για μία γεωπολιτική ειρήνης («Η Γεωγραφία της Ειρήνης», 1944). Για τον Spykman, η πραγματική ισχύς δεν βρισκόταν «ούτε στο ναυτικό ούτε στον ηπειρωτικό κόσμο αλλά στα εδάφη ανάμεσά τους», δηλαδή, τη δυτική Ευρώπη, τη νότια Ασία και την Άπω Ανατολή²³. Ο Spykman ονόμασε αυτές τις περιοχές «Περιφερειακά Εδάφη» ή «Στεφάνη» (Rimland) και πρότεινε το δικό του ρητό: «Όποιος ελέγχει τη Στεφάνη κυβερνά την Ευρασία και όποιος κυβερνά την Ευρασία ελέγχει τις τύχες του κόσμου»²⁴. Οι ιδέες του Spykman ήταν έντονα «γεωπολιτικές» και άσκησαν επιρροή στην αμερικανική εξωτερική πολιτική της περιόδου του Ψυχρού Πολέμου, παρόλο που η λέξη γεωπολιτική λόγω της σύνδεσής της με το ναζισμό, παρέμεινε περίπου απαγορευμένη για την επιστημονική κοινότητα των ΗΠΑ²⁵.

George F. Kennan (1904-2005)

Ο Kennan διακρίνει στο διεθνές σκηνικό πέντε κέντρα ισχύος Η.Π.Α., Μ. Βρετανία, Γερμανία/Κ. Ευρώπη, ΕΣΣΔ/Ρωσία και Ιαπωνία. Κατά την άποψή του θα πρέπει κάποια δύναμη να ελέγχει τα τέσσερα από τα πέντε κέντρα βάρους, ώστε να μην απειλείται η εθνική του ασφάλεια. Με αυτόν τον τρόπο ο Kennan προτείνει τη στρατηγική του περιορισμού, ο οποίος ασκείται στη λεγόμενη «αμυντική περίμετρο», λίγο έξω από τα όρια του κέντρου βάρους. Αν εξασφαλιστεί η περίμετρος και η ισορροπία δυνάμεων εκεί, το ζητούμενο θα είναι η μείωση της μελλοντικής ικανότητας του αντίπαλου κέντρου βάρους να ασκεί επιρροή έξω από τα όριά του. Ο Kennan προωθεί, λοιπόν, την πολιτική ανάσχεσης της γεωγραφικής στεφάνης με στόχο να απαγορευτεί η διαρροή ισχύος του αντιπάλου εκτός των φυσικών του ορίων. Άλλωστε, η καταστροφή του αντιπάλου δεν αποτελεί σκοπό. Ο σκοπός της

---

²² Στο ίδιο.

²³ Parker G., όπ. παρ., σελ. 279.

²⁴ Χουλιάρας Α., *Γεωγραφικοί μύθοι της διεθνούς πολιτικής*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 2004, σελ. 21.

²⁵ Χουλιάρας Α., όπ. παρ., σελ. 21-22.

εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους είναι η διατήρηση της εθνικής και παγκόσμιας ασφάλειας μέσα από την ισορροπία δυνάμεων²⁶.

1.3.3. Γαλλική Σχολή της Γεωπολιτικής

Η Γαλλική Σχολή θα εκπροσωπηθεί από τους γεωγράφους Albert Demangeon και Jaques Ancel. Οι γεωγράφοι αυτοί ήταν σύγχρονοι του Haushofer, του οποίου το έργο είχαν μελετήσει, αλλά γνώριζαν πολύ καλά και το έργο του Ratzel²⁷.

Albert Demangeon (1872-1940)

Ο Demangeon θα εμφανιστεί σκληρότατος απέναντι στη χαουσχοφεριανή *Geopolitik* δηλώνοντας χαρακτηριστικά ότι «πρέπει να παραδεχθούμε ότι η γερμανική Γεωπολιτική δεν έχει ουδεμία σχέση με επιστήμη και επιστημονικό πνεύμα. Καμία πρόοδος δεν σημειώθηκε στον χώρο της μετά τον Ratzel. Η *Geopolitik* έχει εκτροχιαστεί στον χώρο των αντιπαραθέσεων και του εθνικιστικού μίσους [...] Η *Geopolitik* είναι ένα στημένο παιχνίδι, μια πολεμική μηχανή. Εάν θέλει να συμπεριληφθεί μεταξύ των επιστημών, το καλύτερο που έχει να κάνει είναι να επιστρέψει στα χνάρια της [ρατσελιανής] Πολιτικής Γεωγραφίας». Για το Γάλλο γεωγράφο η *Geopolitik* δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια επιχείρηση εκπαίδευσης και διαφώτισης του γερμανικού λαού για να δώσει το τελικό χτύπημα στην ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων²⁸.

Jaques Ancel (1879-1943)

Θεμελιωτής της Γαλλικής Σχολής της γεωπολιτικής θα θεωρηθεί ο Jaques Ancel. Το έργο του είναι αναμφίβολα επηρεασμένο από τη γερμανική μεθοδολογία και αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα του ρατσελιανού εννοιολογικού πλαισίου. Υιοθετεί τις θέσεις τόσο του Ratzel όσο και του Haushofer σχετικά με τη δυναμική φύση των συνόρων, ωστόσο, αντιτίθεται σκληρά στις υπόλοιπες θέσεις της γερμανοκεντρικής *Geopolitik*, δίνοντας ακόμη και γαλλική μορφή στον παραπάνω όρο μετατρέποντάς τον σε *Géopolitique*²⁹.

Yves Lacoste

Στο τέλος της δεκαετίας του 1970 ο Yves Lacoste (ο οποίος θεωρείται ο θεμελιωτής της σύγχρονης Γαλλικής Σχολής της Γεωπολιτικής) εμφάνισε στην Γαλλία μία νέα σχολή γεωπολιτικής σκέψης. Απαξιώνοντας εντελώς την παραδοσιακή γεωπολιτική που άκμασε

---

²⁶ Καφίδας Α. όπ. παρ., σελ. 33.

²⁷ Μάζης Ι., όπ. παρ., σελ. 27.

²⁸ Μάζης Ι., όπ. παρ., σελ. 28.

²⁹ Μάζης Ι., όπ. παρ., σελ. 28-29.

στον μεσοπόλεμο αφού δεν την θεωρούσε πραγματική επιστήμη, ο Lacoste επιχείρησε μία νέα προσέγγιση εστιάζοντας όμως σε ένα παγκόσμιο σύνολο και όχι προσεγγίζοντας το κάθε κράτος ξεχωριστά. Η σχολή αυτή όμως πέρα από την παγκόσμια προσέγγιση έναντι της κρατοκεντρικής, διαφοροποιήθηκε και σε ένα άλλο σημείο. Ο Lacoste χρησιμοποίησε την γεωπολιτική για να ασχοληθεί με τα περιβαλλοντικά προβλήματα του πλανήτη χρησιμοποιώντας την δηλαδή για να ασχοληθεί με ζητήματα που υπάρχουν σε καιρό ειρήνης και όχι μελετώντας τον πόλεμο όπως γινόταν παλαιότερα³⁰.

1.3.4. Αμερικανική Σχολή της Γεωπολιτικής

Henry Kissinger

Ο Kissinger συνιστά έναν από τους εκπροσώπους της Αμερικανικής Σχολής της Γεωπολιτικής. Τα δεδομένα της εποχής του, θα επιβάλει, κατά την άποψή του, η μετατόπιση στη γεωπολιτική των Η.Π.Α. με αποτέλεσμα το διεθνές σύστημα να μεταβληθεί από διπολικό (Η.Π.Α.- ΕΣΣΔ) σε τριπολικό (Κίνα). Το άνοιγμα προς την Κίνα, όμως, ισχυροποιούσε τις γεωπολιτικές θεωρήσεις περί αξονικού κράτους και δακτυλίου, αφού ο τελευταίος έσφιγγε όλο και περισσότερο την περιοχή της «καρδιάς». Έτσι, περιφερειακά κράτη θα αναλάμβαναν σταθεροποιητικό ρόλο με αμερικανική βοήθεια και επίβλεψη. Σύμφωνα με τη θεωρία του Kissinger, μικρότερα κράτη καλούνται να επιμεριστούν γεωπολιτικά την ευθύνη για διατήρηση της ισχύος ενός μεγαλύτερου κράτους, με αντάλλαγμα την ασφάλεια³¹.

Zbigniew Brzezinski (1928-)

Ο Brzezinski θεωρεί ότι η Ευρασία αποτελεί το κέντρο του κόσμου. Οι Η.Π.Α. δεν πρέπει να επιτρέψουν σε καμιά δύναμη να κυριαρχήσει στην περιοχή αυτή. Ο χώρος αυτός αντιπροσωπεύεται για τον Brzezinski από την κεντρική Ασία, η οποία αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα λόγω των ενεργειακών αγωγών της Κασπίας και της κεντρικής Ασίας. Για να μπορέσει να εξασφαλισθεί η αμερικανική πρωτοκαθεδρία επιβάλλεται η απόκρουση της παγκόσμιας αναρχίας μέσα από την οικοδόμηση ενός γεωπολιτικού πλαισίου συνεργασίας στην περιοχή της κεντρικής Ευρασίας. Στόχος είναι η δημιουργία ενός διευρασιατικού συστήματος ασφαλείας που θα περιλαμβάνει ένα διευρυμένο NATO σε στενή σχέση με τη Ρωσία, την Κίνα και την Ιαπωνία. Αυτό θα αποδέσμευε την Αμερική από ορισμένα βάρη διαμέσου της διαμοίρασης ευθυνών. Οι Η.Π.Α. θα ήταν υπεύθυνες για το στρατιωτικό σκέλος ενώ δεν θα επεδίωκαν η Ευρωπαϊκή Ένωση να αναλάβει το οικονομικό κόστος³².

---

³⁰ Parker G., όπ. παρ., σελ. 14-15.

³¹ Καφίδας Λ., όπ. παρ., σελ. 34.

³² Καφίδας Λ., όπ. παρ., σελ. 34-36.

John Mearsheimer (1947-)

Ο Mearsheimer είναι ο ιδρυτής της θεωρίας του επιθετικού ρεαλισμού. Αναλύει τη ναυτική, αεροπορική και χερσαία ισχύ, με την τελευταία να έχει την πρωτοκαθεδρία και παράλληλα προχωρά σε μια ταξινόμηση με βάση τα κριτήρια αυτά. Ο Mearsheimer θεωρεί ότι η γεωγραφία και κυρίως η απόσταση και η εγγύτητα μεταξύ των κρατών δρα καταλυτικά στην συμπεριφορά τους σε συνδυασμό με τη δομή του συστήματος. Όταν το σύστημα είναι διπολικό, η αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση είναι η εξισορρόπηση, ενώ όταν είναι πολυπολικό η μεταφορά βαρών είναι η πιο ενδεδειγμένη στρατηγική. Αν και ο επιθετικός ρεαλισμός δεν εξειδικεύεται χωρικά, θεωρείται ότι το βάρος της θεωρίας του Mearsheimer εδράζεται στα άκρα της Ευρασίας. Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση του Mearsheimer επικεντρώνεται γύρω από τις περιοχές της κεντρικής Ευρώπης και της ΒΑ Ασίας, απόλυτα φυσιολογικό διότι εκεί συγκεντρώνεται σημαντική ποσότητα λανθάνουσας και στρατιωτικής ισχύος³³.

1.4. Ορισμός της γεωπολιτικής. Σημασιολογία και χρήση του όρου

Η γεωπολιτική ορίζεται από πολλά εγχειρίδια και λεξικά της γεωγραφίας ως ένα γνωστικό πεδίο που θεωρεί την έννοια του «χώρου» (space) σημαντική για την κατανόηση της φύσης των διεθνών σχέσεων³⁴. Εννοούμενη, κυρίως, ως «η γεωγραφία της ισχύος» και έχοντας κατά καιρούς λάβει διάφορες ελαφρά διστάμενες μεταξύ τους ερμηνείες, η γεωπολιτική εμπεριέχει τον παρακάτω σταθερό πυρήνα ερμηνείας: πρόκειται για τη μελέτη της αλληλεπίδρασης του φυσικού γεωγραφικού διαμελισμού και του ανθρώπινου πολιτισμικού οικοδομήματος με σκοπό την εξασφάλιση της οικονομικής και της στρατιωτικής συγκυριαρχίας μιας Δύναμης πάνω σε ένα συγκεκριμένο χώρο του πλανήτη³⁵.

³³ Καφίδας Λ., όπ. παρ., σελ. 36-37.

³⁴ Χουλιάρας Α., όπ. παρ., σελ. 11.

³⁵ Λουκάς Ι., *Η Γεωπολιτική*, Εκδόσεις Τροχαλία, Αθήνα 2000, σελ. 23.

³⁶ Κατά καιρούς θα δοθούν πλείστοι ορισμοί και ερμηνείες σχετικά με τον όρο και την έννοια της γεωπολιτικής. Ανάμεσά τους διακρίνονται οι παρακάτω: 1) Ο Saul Cohen (*Geography and Politics in a World Divided*, 1963) έγραφε ότι: «*Η πεμπτουσία της Γεωπολιτικής είναι η μελέτη της υφισταμένης σχέσεως μεταξύ της διεθνούς πολιτικής της ισχύος και των αντιστοίχων γεωγραφικών χαρακτηριστικών, κυρίως δε αυτών των γεωγραφικών χαρακτηριστικών επί των οποίων αναπτύσσονται οι πηγές της ισχύος*». 2) Για τον Robert Harkavy: «*Η Γεωπολιτική είναι η χαρτογραφική [Σ.Σ.: άρα και γεωγραφική] αναπαράσταση των σχέσεων μεταξύ των κυρίων αντιτιθεμένων δυνάμεων*». 3) Συμφώνως προς τον Michel Foucher: «*Η Γεωπολιτική είναι μια συνολική μέθοδος γεωγραφικής αναλύσεως συγκεκριμένων κοινωνικο-πολιτικών καταστάσεων αντιμετωπιζομένων στο γεωγραφικό τους πλαίσιο συνδυαζόμενη με τις συνήθεις βιοθεωρήσεις [Σ.Σ.: τις μεταφυσικές, όπως θάλεγα εγώ] που τις*

Εφευρέτης του όρου γεωπολιτική είναι ο Σουηδός πολιτικός επιστήμονας Rudolf Kjellen, ο οποίος επινόησε το 1899 τη λέξη «γεωπολιτική» ορίζοντας την ως την επιστήμη που θεωρεί το κράτος ως γεωγραφικό οργανισμό ή ως ένα φαινόμενο στο χώρο». Ωστόσο, η σημασιολογία του όρου βασίζεται στη θεωρία που θα αναπτύξει και θα θεμελιώσει, πριν από τον Kjellen, ο Friedrich Ratzel³⁷.

Η γεωπολιτική θέτει ως σημείο εκκίνησης της σκέψης της μελέτης της ισχύος το γεωγραφικό παράγοντα, από τον οποίο εξαρτάται «η στρατηγική σημασία» των διαφόρων θέσεων των οποίων η κατάληψη ή διατήρηση συμβάλλει στην ενίσχυση της Δύναμης. Έτσι, γεωγραφία και πολιτική αποτελούν μια ενότητα σκέψης, άποψη την οποία είχε διατυπώσει και ο Ναπολέων λέγοντας ότι «η πολιτική όλων των Δυνάμεων απορρέει από τη γεωγραφία». Με το πέρασμα του χρόνου, στις διάφορες θεωρίες περί σημασίας της γεωγραφίας για την απόκτηση της ισχύος ήλθαν να προστεθούν οι αντιλήψεις σχετικά με τη σχέση μεταξύ γεωγραφίας και πολιτισμού, μεταξύ περιβάλλοντος χώρου και ανθρώπου μεταβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο τη σημασία και τη χρήση του όρου «γεωπολιτική»³⁸.

Πριν την Αναγέννηση ακόμη, ο κόσμος γινόταν αντιληπτός μέσα από τη δυαδικότητα Ευρώπης - Ασίας ή στη μεσαιωνική του εκδοχή, Ανατολής – Δύσης. Η διεύρυνση των θαλάσσιων δρόμων προς την ανατολή θα μεταβάλει ριζικά τις γεωγραφικές αξίες και θα μετατρέψει την περιφέρεια σε κέντρο ενός διαρκώς διευρυνόμενου ναυτικού κόσμου, ο οποίος στη συνέχεια θα συνενώσει τους ωκεανούς και θα ξεκινήσει μια διαδικασία που θα οδηγήσει τελικά στην παγκοσμιοποίηση³⁹.

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η αντιπαράθεση μεταξύ Βρετανίας και Ρωσικής αυτοκρατορίας, οι οποίες είχαν αναδειχθεί σε πόλους της παγκόσμιας ισχύος, θα οδηγήσει στη διατύπωση των πρώτων γεωπολιτικών θεωριών σχετικά με τη ναυτική ισχύ. Ο Mahan

---

χαρακτηρίζουν». 4) Συμφώνως προς τον Ladis Kristof: «Ο σύγχρονος θεωρητικός της Γεωπολιτικής δεν επισκοπεί το γεωγραφικό χάρτη της Γης για να διακρίνει τι μας υπαγορεύει η φύση να κάνουμε, αλλά τι μας συμβουλεύει η φύση να κάνουμε με δεδομένες τις προτιμήσεις μας». Εδώ, στον ορισμό αυτόν παρατηρούμε την πάγια προσέγγιση των εμπειριστών-ρεαλιστών αγγλοσαξόνων επιστημόνων να συνδέουν τη γεωπολιτική ανάλυση («τι μας συμβουλεύει η Φύση να κάνουμε») με την γεωστρατηγική («με δεδομένες τις προτιμήσεις μας»). 5) Ο Harold και η Margaret Sprout επισήμαναν ότι: «Η διεθνής πολιτική παρουσιάζει σε όλες τις περιόδους, περισσότερο ή λιγότερο διακρινόμενα πρότυπα καταναγκασμού και υποταγής, επιρροής και συμμόρφωσης, πρότυπα που έχουν την αντανάκλασή τους σε πολιτικούς όρους με έντονη τη συναίσθηση του Γεωγραφικού Χώρου». 6) Συμφώνως προς τον Colin Gray: «Η δύναμη της γενικής Γεωπολιτικής Θεωρίας βρίσκεται στο ότι τοποθετεί την τοπική δράση ή την αλληλεπίδραση σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο [...] εκείνοι οι οποίοι θέλουν να κατανοήσουν τις γεωπολιτικές διαστάσεις της διεθνούς ασφάλειας πρέπει να αφομοιώσουν τις ουσιώδεις έννοιες της γεωπολιτικής».<http://www.geo-mazis.gr/>

³⁷ Χουλιάρης Α., όπ. παρ., σελ. 12.

³⁸ Λουκάς Ι., όπ. παρ., σελ. 30.

³⁹ Parker G., όπ. παρ., σελ. 221-226.

ήταν ο πρώτος ο οποίος εστίασε στη διάκριση μεταξύ θαλάσσιας και χερσαίας ισχύος. Ωστόσο, ο Mackinder υπήρξε ο πρώτος γεωγράφος που πρότεινε μια γενική γεωπολιτική θεωρία και ο οποίος θεωρούσε τη βρετανική και ρωσική αυτοκρατορία ως κληρονόμους της μακροχρόνιας αντιπαράθεσης ανάμεσα στις χερσαίες και ναυτικές Δυνάμεις. Αυτές οι Δυνάμεις θα συγκρουστούν μεταξύ τους στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μέσα από τον οποίο θα εκφραστεί η αντιπαράθεση μεταξύ των αγγλο-γάλλων και ενός κεντρο-ευρωπαϊκού μπλοκ δεδομένου ότι η Γερμανία θα αμφισβητήσει τη ναυτική ισχύ των Βρετανών. Η Ρωσική αυτοκρατορία θα καταρρεύσει⁴⁰.

Η γερμανική γεωπολιτική σκέψη του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα προσπάθησε να συνδυάσει τη χερσαία με τη ναυτική ισχύ (Β΄ Ράιχ) και στη συνέχεια προσανατολίστηκε αποκλειστικά προς το χερσαίο μοντέλο συνδυάζοντάς το άμεσα με την έννοια περί ολοκληρωτικού κράτους και ολοκληρωτικού πολέμου (Γ΄ Ράιχ). Η συστηματική, όμως, χρήση της γεωπολιτικής από το ναζισμό της στοίχισε τη διακοπή της διδασκαλίας της σε πολλά ακαδημαϊκά ιδρύματα της Δύσης κατά την ψυχροπολεμική περίοδο.⁴¹ Η πολιτική και οικονομική αναταραχή που χαρακτήριζε τη Γερμανία μετά την ήττα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την ταπείνωση της ειρήνης των Βερσαλλιών δημιούργησε ένα γόνιμο έδαφος για την καλλιέργεια μιας γερμανικής γεωπολιτικής που έγινε γνωστή ως *Geopolitik*. Αναπόσπαστα τμήματα της γερμανικής *Geopolitik* υπήρξαν η αντίληψη του κράτους ως ζωντανού οργανισμού αλλά και η θεωρία περί Κεντρικής γης⁴².

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος αποτελούσε μια διπολική αντιπαράθεση ανάμεσα στην αγγλο-γαλλική συμμαχία, η οποία υπερασπιζόταν το status quo και τους Γερμανούς των οποίων οι επεκτατικές διαθέσεις θεωρήθηκαν ότι αμφισβητούσαν τις κυρίαρχες θέσεις των Άγγλων και των Γάλλων. Η συνεργασία που θα επιτευχθεί μεταξύ Η.Π.Α. και Σοβιετικής Ένωσης στη διάρκεια του Πολέμου θα σηματοδοτήσει τη συνεργασία των ιστορικών αντιπάλων, δηλαδή, της ναυτικής δύναμης με αυτήν της ξηράς⁴³.

Η Γεωπολιτική επιστήμη θα επηρεαστεί αρνητικά από τα αποτελέσματα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την χρήση της από τους ναζιστές με αποτέλεσμα τη δεκαετία 1950 οι Γάλλοι ακαδημαϊκοί δάσκαλοι μαζί με Γερμανούς συναδέλφους να προβούν, επίσης, στην «επίσημη κατάργηση» του γνωστικού αντικειμένου της γεωπολιτικής από το μαθησιακό χάρτη της υπό εκκώλυση Ενωμένης Ευρώπης. Οι Αγγλοσάξωνες ωστόσο, δεν ακολούθησαν το γαλλογερμανικό παράδειγμα, αλλά δυσκολεύθηκαν πολύ να «νομιμοποιήσουν» τη

⁴⁰ Parker G., όπ. παρ., σελ. 221-226.

⁴¹ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 31.

⁴² Χουλιάρας Α., όπ. παρ., σελ. 16-17.

⁴³ Parker G., όπ. παρ., σελ. 229-230.

διδασκαλία της γεωπολιτικής μέσα στο πλαίσιο του ανθρωπιστικού προγράμματος των ακαδημαϊκών τους σπουδών⁴⁴.

Η νίκη της Σοβιετικής Ένωσης στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, θα σηματοδοτήσει την απαρχή μιας διεύρυνσης της ισχύος της προς το κέντρο της Ευρώπης και ανατολικά του ισθμού Βαλτικής-Αδριατικής. Σχετικά εύκολα και γρήγορα θα περάσει από το ρόλο του αυτοκρατορικού κράτους στο ρόλο του πόλου της χερσαίας ισχύος. Ο αντίθετος-αντίπαλος πόλος, η Βρετανία, ήταν ανίκανη να διατηρήσει την ισχύ της και το ρόλο της ως κέντρου ναυτικής ισχύος αφήνοντας περιθώρια μετακίνησης του «παιγνιδιού» στην άλλη άκρη του Ατλαντικού. Η αντιπαράθεση μεταξύ ναυτικής και χερσαίας δύναμης θα βρει την έκφρασή της, στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου, ανάμεσα στις Η.Π.Α. και τη Σοβιετική Ένωση⁴⁵.

Το ιδιαίτερο κλίμα που επικρατούσε κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, αποτύπωσε ο κατεξοχήν σύγχρονος εκφραστής της αγγλοσαξωνικής γεωπολιτικής σχολής, που συνέβαλε και στη δημιουργία του «Φόρουμ Mackinder», καθηγητής Colin Gray. Ο Gray υποστήριξε, στο βιβλίο του με τίτλο «The Geopolitics of the Nuclear Era» (1977), ότι πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ της γεωπολιτικής επιστήμης έτσι όπως αυτή αναδεικνύεται ως ιδιαίτερος κλάδος των πολιτικών επιστημών και της γεωπολιτικής ως εργαλείο έτσι όπως χρησιμοποιήθηκε από αυταρχικά καθεστώτα και ιδίως από το ναζισμό⁴⁶.

Στα μέσα της ψυχροπολεμικής περιόδου, ο πολιτειολόγος και φιλόσοφος Raymond Aron, στο κλασικό έργο του για την ειρήνη και τον πόλεμο μεταξύ των εθνών («*Paix et guerre entre les nations*» 1962), όρισε τη γεωπολιτική ως την επιστήμη «που συνδυάζει μια γεωγραφική σχηματοποίηση των διπλωματικών και στρατηγικών σχέσεων με μία γεωγραφική οικονομική ανάλυση των πλουτοπαραγωγικών πόρων και με μια ερμηνεία των διπλωματικών συμπεριφορών, σε σχέση με τον τρόπο ζωής και με το περιβάλλον»⁴⁷.

Αρκετά χρόνια πριν το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η αντιπαράθεση μεταξύ Ανατολής – Δύσης άρχισε να γίνεται αντιληπτή ως μια ιδεολογική αντιπαράθεση μεταξύ της κομμουνιστικής Ανατολής και της καπιταλιστικής Δύσης, η οποία αποτελούσε απλά και μόνο την κορυφή του παγόβουνου μιας διαχρονικής αντιπαράθεσης που τα επιμέρους στοιχεία της βρίσκονται διατυπωμένα στις αρχές της γεωπολιτικής⁴⁸.

Η χρήση του όρου γεωπολιτική, μετά την ήττα της Γερμανίας και των ναζιστών στην Δύση, μεταβλήθηκε με αποτέλεσμα να διαφοροποιηθεί σημαντικά από τον αρχικό ορισμό της. Πιο συγκεκριμένα, τα τελευταία πενήντα χρόνια έχουν διατυπωθεί δύο επιπλέον διαφορετικές χρήσεις του όρου που την απομακρύνουν, εντελώς, από τον αρχικό

⁴⁴ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 31-32.

⁴⁵ Parker G., όπ. παρ., σελ. 231.

⁴⁶ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 32.

⁴⁷ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 30.

⁴⁸ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 32.

αγγλοσαξονικό όρο, αλλά και από τον τρόπο που χρησιμοποιήθηκε στην ναζιστική Γερμανία. Η δεύτερη χρήση του όρου γεωπολιτική προέκυψε από τον τρόπο που τον χρησιμοποίησε ο H. Kissinger. Ο Kissinger, χρησιμοποίησε την γεωπολιτική για να περιγράψει τον τρόπο με τον οποίο η Αμερική και οι προσπάθειες του ίδιου, επεδίωκαν να εξασφαλίσουν για τη χώρα την καλύτερη δυνατή ισορροπία ισχύος παγκοσμίως. Η τρίτη χρήση του όρου συνδέει την γεωπολιτική με την «γεωστρατηγική» και την «υψηλή στρατηγική». Ένας από τους εκπροσώπους αυτής της χρήσης, ο Colin Gray, χρησιμοποίησε την γεωγραφία για να καταγράψει ποιοι είναι οι βασικοί και διαχρονικοί παράγοντες που ορίζουν τις διεθνείς σχέσεις ανάμεσα στα κράτη⁴⁹. Αυτός ο τρόπος χρήσης της γεωπολιτικής δεν χρησιμοποιήθηκε τόσο επιστημονικά. Αντίθετα, άσκησε μεγάλη επίδραση στην χάραξη πολιτικής και ειδικά των ΗΠΑ κατά την περίοδο του Δεύτερου Ψυχρού Πολέμου, δηλαδή την περίοδο 1977-1989. Με την κατάρρευση όμως της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος της μεγάλης ισχύος αυτών των δύο δυνάμεων, επήλθε παράλληλα και η κατάρρευση της συγκεκριμένης χρήσης του όρου⁵⁰.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, εδραιώνεται διεπιστημονικά και διαχρονικά ο αδιάρρηκτος δεσμός της Γεωγραφίας και της Γεωπολιτικής ενώ παράλληλα καθίσταται σαφές ότι ο όρος «Γεωπολιτική» διήλθε από πολλές φάσεις ερμηνείας και προσέγγισής του, με κοινό παρονομαστή μια θεμελιώδη σύγχυση: αυτήν της «Γεωπολιτικής Ανάλυσης» μ' εκείνην της «Γεωστρατηγικής Πράξης». Σχετικά με τη σχέση μεταξύ Γεωπολιτικής και Γεωστρατηγικής καθώς και τις διαστάσεις της Γεωπολιτικής αξίζει να αναφερθεί ότι το 1998 οι θεωρητικοί της γεωπολιτικής εξέδωσαν το «Λεξικό της Γεωπολιτικής» στο οποίο αναφέρεται ότι: «Η γεωπολιτική δεν μπορεί να ταυτιστεί με τη γεωοικονομία, η οποία δεν είναι βέβαια παρά μια διάσταση της γεωπολιτικής, όπως εξάλλου συμβαίνει και με τη γεωστρατηγική». Σύμφωνα με την επιστημονική σκέψη στρατηγιστών από τον 19^ο αιώνα μέχρι σήμερα, όπως του Αμερικανού Alfred Mahan, του Βρετανού Julian Cobert και του Γάλλου Herve Couteau Begarie, ισχύει η εξής μαθηματικοποιημένη σχέση: Γεωπολιτική = Γεωοικονομία + Γεωστρατηγική⁵¹.

Με άλλα λόγια όταν οι χαρακτες εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους μελετούν την αλληλεξάρτηση φυσικού περιβάλλοντος και πολιτισμικού οικοδομήματος με σκοπό την παγίωση ή την αύξηση της οικονομικής ισχύος της χώρας τους, τότε εφαρμόζουν γεωοικονομική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων. Όταν το ζητούμενο αυτής της μελέτης τους είναι η ενίσχυση της στρατιωτικής ισχύος της χώρας τους, τότε κινούνται στο πεδίο της

---

⁴⁹ Parker G., όπ. παρ., σελ. 13.

⁵⁰ Parker G., όπ. παρ., σελ. 14.

⁵¹ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 33.

γεωστρατηγικής. Το σύνολο των δύο προσεγγίσεων, σε μία οργανική μεταξύ τους σχέση, συνιστά τη γεωπολιτική⁵².

Σύμφωνα, λοιπόν, με τα παραπάνω δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα η άποψη των ρεαλιστών ότι «Γεωπολιτική και γεωοικονομία είναι η όψη του ίδιου νομίσματος». Αποδεικνύεται ότι η γεωπολιτική είναι το νόμισμα στο σύνολο του και οι δύο όψεις του είναι η γεωοικονομία και η γεωστρατηγική. Επιπλέον, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα ούτε το δίλημμα των ιδεαλιστών «Γεωπολιτική ή γεωοικονομία», δεδομένου ότι από τη στιγμή που υπάρχει γεωοικονομία υπάρχει αυτόματα και το όλο όπου αυτή ανήκει, δηλαδή, η γεωπολιτική. Κατά συνέπεια, η γεωπολιτική, ως γεωγραφία της ισχύος, έρχεται να ενωθεί με τη γεωιστορία σύμφωνα με την οποία το πολιτισμικό οικοδόμημα του ανθρώπου εξαρτάται άμεσα από το φυσικό περιβάλλον, το οποίο αφενός προκαθορίζει τις οικονομικές δυνατότητες μιας κοινωνίας και αφετέρου αποτελεί το χώρο εκδήλωσης και άσκησης της ισχύος⁵³.

Μια εξαιρετικής σημασίας απόδειξη του συνόλου των παραπάνω θέσεων τεκμηριώθηκε σχετικά πρόσφατα, κατά την πρώτη σύγκληση του «Γεωπολιτικού Φόρουμ Mackinder» στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης τον Ιούνιο του 2000 από τον στρατηγό sir Rupert Smith, Αναπληρωτή Γενικό Διοικητή των Συμμαχικών Δυνάμεων του NATO στην πρώην Γιουγκοσλαβία, ο οποίος διέθετε μεγάλη εμπειρία στο χειρισμό της γεωπολιτικής. Σύμφωνα με τον Βρετανό στρατηγό, η συνύπαρξη της γεωστρατηγικής και της γεωοικονομίας ως δύο συνιστωσών της γεωπολιτικής αποδείχθηκε και στην περίπτωση των πολέμων Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και Κοσσυφοπεδίου⁵⁴.

Η παραπάνω ανάλυση καθιστά σαφές ότι το ζητούμενο της γεωπολιτικής προσέγγισης είναι η ισχύς την οποία εξασφαλίζει η κυριαρχία. Ήδη κατά την κλασική αρχαιότητα και πιο συγκεκριμένα στο έργο του «πατέρα του ορθολογισμού» Θουκυδίδη, η γεωπολιτική, παρουσιάζεται άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια του «ζωτικού συμφέροντος» και άρρηκτα συνυφασμένη με το γεωγραφικό χώρο. Στη νεότερη και τη σύγχρονη εποχή η αλληλεξάρτηση αυτών των εννοιών γνώρισε μια συστηματοποιημένη ιδεολογικοποίηση, η οποία εκφράστηκε με τον καλύτερο τρόπο στο πεδίο της σχηματικής απεικόνισης του γεωγραφικού χώρου πάνω

---

⁵² Λουκάς Ι., όπ. παρ., σελ. 34.

⁵³ Σύμφωνα με τον Γάλλο P.Celerier στο βιβλίο του «*Geopolitique et geostrategie*» (1961) το σύνολο των εκφράσεων του πολιτισμού επιδέχεται την ονομασία του γεωπολιτισμικού αρχιτεκτονήματος το οποίο απαρτίζεται από τρία σταθερά επίπεδα: 1. Το παραγωγικό επίπεδο: όπου ο άνθρωπος χάρις στις τεχνικές και την τεχνολογία του, αξιοποιεί τη φύση για να αποκτήσει τα αγαθά που χρειάζεται (ή που νομίζει ότι χρειάζεται) για την κάλυψη των (υπαρκτών ή φανταστικών) αναγκών του, 2. Το κοινωνικό επίπεδο: όπου ο άνθρωπος οργανώνει τους θεσμούς του και τους θωρακίζει νομικά και ιδεολογικά, 3. Το νοοτροπικό επίπεδο: όπου ο άνθρωπος δημιουργεί τους μηχανισμούς συμπεριφοράς του, τα ειδοποιά εθνικοκοινωνικά στοιχεία του (η γλώσσα, η θρησκεία, τα ήθη, τα έθιμα κ.τ.λ.) τα γράμματα και τις τέχνες του. Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 34-35.

⁵⁴ Λουκάς Ι., όπ. παρ., σελ.35-36.

στον οποίο ασκείται η ισχύς, δηλαδή, στο γεωγραφικό χάρτη. Όπως είναι ευνόητο, η ευρύτερη και γενική αντίληψη της γεωπολιτικής ως «γεωγραφίας της ισχύος» εξελίχθηκε με την πάροδο του χρόνου ώστε να μπορεί να υπηρετεί την σταθερή έννοια της συνεξέτασης του γεωγραφικού χώρου και του πολιτισμού με τη σταθερή χρήση των νέων θεωρητικών και θετικών συντεταγμένων που προσφέρουν με εξίσου σταθερή ροή ανάπτυξης οι πολιτικές επιστήμες, η οικονομία, η στρατηγική, η ιστορία, η τεχνολογία καθώς και άλλες επιστήμες και τομείς⁵⁵.

Μέσα από τη διαδικασία της διεπιστημονικότητας η σύγχρονη γεωπολιτική επιστήμη στοχεύει στην εξαγωγή όσο το δυνατόν πιο ασφαλών και αντικειμενικών συμπερασμάτων για το φαινόμενο της απόκτησης, διατήρησης και αύξησης της ισχύος των ισχυρών κρατών, λαμβάνοντας υπόψη της μια σειρά από εγγενείς και εξωγενείς παράγοντες της διεθνούς πραγματικότητας. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας θα διατυπωθεί η θεωρία της Κριτικής Γεωπολιτικής η οποία θα θέσει τις βάσεις για μια μετα-μοντέρνα προσέγγιση της γεωπολιτικής επιστήμης. Η Σχολή της Κριτικής Γεωπολιτικής εμφανίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Όπως και η γαλλική σχολή, η κριτική γεωπολιτική (στην οποία θα αναφερθούμε και παρακάτω) προχώρησε στην απαξίωση της παραδοσιακής γεωπολιτικής θεωρώντας ότι η οπτική της ήταν υποκειμενική και η οποία δεν λάμβανε υπόψη της τις σχέσεις εξουσίας που επιδρούν στον γεωγραφικό χώρο. Για να το καταφέρει αυτό, η κριτική γεωπολιτική εστιάζει στην κριτική μελέτη των γεωπολιτικών μύθων και αφηγήσεων στον πλανήτη, οι οποίες επικράτησαν και επηρέασαν την χάραξη της εξωτερικής πολιτικής των ισχυρών κρατών, κυρίως, λόγω της πειστικότητας τους και όχι της ορθότητας τους⁵⁶.

1.5. Η επιστημονική ταξινόμηση της γεωπολιτικής

Η γεωπολιτική θεωρείται τμήμα της πολιτικής γεωγραφίας και μάλιστα ένα από αυτά που έχουν υποστεί έντονη κριτική και αμφισβήτηση, κυρίως, για τον τρόπο που χρησιμοποιήθηκε κατά την διάρκεια του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Έχουμε ήδη αναφέρει ότι η γεωπολιτική απαξιώθηκε από τον δυτικό κόσμο διότι σχετίστηκε με τον ναζισμό. Αυτός όμως δεν ήταν ο μόνος λόγος. Η αμφισβήτηση που δημιουργήθηκε γύρω από την γεωπολιτική είχε και άλλες αιτίες, κάποιες εκ των οποίων εκπορεύονται από την επιστημονική σχέση που έχει η γεωπολιτική με την γεωγραφία. Όπως έγινε αντιληπτό, η γεωπολιτική συνδέεται άμεσα, όχι μόνο με τη γεωγραφία, αλλά και με την πολιτική επιστήμη. Η κάθε μία από αυτές τις επιστήμες είχε την τάση να θεωρεί την γεωπολιτική παράγωγο της

---

⁵⁵ Λουκάς Ι., όπ. παρ.,σελ. 23, 29-30.

⁵⁶ Parker G., όπ. παρ., σελ. 15-16.

άλλης. Με αυτό τον τρόπο κάθε φορά που κάθε μία από τις επιστήμες θεωρούσαν ότι οι συνθήκες επέβαλλαν την αποποίηση της μπορούσαν πολύ εύκολα να το κάνουν⁵⁷.

Το αποτέλεσμα όλης αυτής της κατάστασης ήταν οι γεωγράφοι να θεωρούν ότι η γεωπολιτική είχε περισσότερο πολιτική διάσταση παρά γεωγραφική ενώ οι πολιτικοί επιστήμονες θεωρούσαν ότι η γεωγραφία και οι παράγοντες της δεν είχαν κανένα ρόλο μεγάλης σημασίας στην πολιτική. Έτσι κανένας από τους δύο κλάδους δεν αναγνώριζε την γεωπολιτική ως επιστημονικό τμήμα της. Η σύγχυση που υπήρξε για την επιστημονική ταξινόμηση της γεωπολιτικής καταδεικνύεται και από το γεγονός ότι ενώ, αρχικά, ο όρος ανακαλύφθηκε από πολιτικό επιστήμονα, εδραιώθηκε από την μεγάλη αποδοχή και χρήση του από τους γεωγράφους⁵⁸.

Η αρχική αποδοχή, βέβαια, των γεωγράφων είχε μία πολύ περίεργη προοπτική. Οι γεωγράφοι δέχονταν ότι η γεωπολιτική ήταν τμήμα της πολιτικής γεωγραφίας ενώ, παράλληλα, προσπαθούσαν να αποδείξουν ότι δεν ήταν αξιόπιστη σαν επιστήμη. Αυτή η προσπάθεια μπορεί να ερμηνευτεί με δύο τρόπους. Ο πρώτος είναι ότι όντως δεν συμφωνούσαν με κάποια σημεία της γεωπολιτικής και τα θεωρούσαν αναξιόπιστα και ο δεύτερος, ο επικρατέστερος, ήταν ο φόβος τους ότι μία πιθανή καταξίωση της γεωπολιτικής θα είχε ολέθριες συνέπειες για τον παραδοσιακό τρόπο χρήσης της γεωγραφίας. Άλλωστε, όπως έχει ήδη αναφερθεί, για τον δυτικό κόσμο η γεωπολιτική δεν θεωρούνταν αξιόπιστη και σε πολλές περιπτώσεις δεν θεωρούνταν καν επιστήμη. Αυτή η αμφισβήτηση υπήρχε και εκ μέρους των πολιτικών γεωγράφων οι οποίοι θεωρούσαν ότι η γεωπολιτική ήταν απλώς ένα υποχείριο στους σκοπούς των κρατών και εντόπιζαν αρκετές διαφορές αλλά και ομοιότητες με την πολιτική γεωγραφία, όπως θα δούμε παρακάτω⁵⁹.

Για τον Derwent Whittlesey η γεωπολιτική είναι ταυτόσημη με την πολιτική γεωγραφία. Για τον ίδιο η πολιτική γεωγραφία είναι η επιστήμη που μελετά την σχέση ανάμεσα στην γη και τα κράτη. Αναπόσπαστο μέρος αυτής της μελέτης είναι και η γεωγραφία αυτών των κρατών και ο τρόπος που η τελευταία επιδρά στις μεταξύ τους σχέσεις. Μάλιστα ο Whittlesey υποστηρίζει ότι η γεωπολιτική είναι ένας πιο εύσχημος τρόπος για να αποκαλείται η πολιτική γεωγραφία, που ασχολείται με γεωπολιτικά σχήματα, παρά να αποκαλείται πολιτικό-γεωγραφική. Και αυτός, όμως, συμφωνεί ότι η γεωπολιτική χρησιμοποιήθηκε κυρίως με σκοπό «να κάνουμε την πολιτική γεωγραφία να εξυπηρετήσει τους σκοπούς του ενός ή του άλλου συγκεκριμένου κράτους»⁶⁰.

---

⁵⁷ Parker G., όπ. παρ., σελ. 31.

⁵⁸ Parker G., όπ. παρ., σελ. 31-32.

⁵⁹ Στο ίδιο.

⁶⁰ Parker G., όπ. παρ., σελ. 32-33.

Ο Richard Hartshorne, που παράθεσε δημοσίως τις απόψεις του την ίδια περίοδο χρονικά με τον Whittlesey, δηλαδή, πριν την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, θεωρεί ότι η πολιτική γεωγραφία δεν σχετίζεται με την γεωπολιτική. Θεωρεί ότι ενώ η πολιτική γεωγραφία είναι στην ουσία η γεωγραφία των κρατών, δηλαδή μία επιστήμη με σκοπό την γνώση, η γεωπολιτική έχει διαφορετικούς σκοπούς, χρησιμοποιείται αποκλειστικά και μόνο για τους σκοπούς των πολιτικών και της πολιτικής και κατά συνέπεια δεν έχει καμία θέση στην πολιτική γεωγραφία⁶¹.

Παρά το γεγονός ότι εκείνη την εποχή υπήρχε γενικά μία τάση η οποία θεωρούσε ότι η γεωπολιτική αποτελούσε υποκατάστατο της πολιτικής γεωγραφίας, αυτό φαίνεται ότι ίσχυε μόνο για την Γερμανία και μάλιστα για τους πολιτικούς και όχι για τους επιστήμονες⁶². Η επάνοδος της γεωπολιτικής, κατά τις δεκαετίες 1970 και 1980, άλλαξε τη στάση των επιστημόνων απέναντι στην γεωπολιτική. Τόσο οι γεωγράφοι όσο και οι πολιτικοί αναλυτές, προσέγγισαν την γεωπολιτική με μία νέα οπτική, η οποία οδηγεί σε επανεκτίμηση του ρόλου της⁶³.

1.6. Γεωγραφία και διεθνής πολιτική

Η γεωγραφία επηρεάζει, πρωτίστως, τις διεθνείς σχέσεις στο βαθμό που αποτυπώνει τα χαρακτηριστικά του εδάφους, με το οποίο ένα ομοειδές σύνολο ανθρώπων (έθνος) αποκτά στενή (μόνιμη) σχέση με την εγκατάστασή του σε αυτό, δημιουργώντας έτσι την έννοια της «πατρίδας», η οποία με τη σειρά της, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εμφάνιση του κράτους, της βασικής οργανωτικής μονάδας της διεθνούς («διακρατικής») πολιτικής⁶⁴.

Η ανθρώπινη δραστηριότητα που συνδέεται με έναν συγκεκριμένο (γεωγραφικό) χώρο και μελετάται σε ένα συγκεκριμένο (ιστορικό) χρόνο, δημιουργεί κοινές ιστορικές μνήμες, κοινούς μύθους, θρησκείες και ιδεολογικές θεωρήσεις, και σφυρηλατεί μια κοινή συνείδηση και μια ταυτότητα συλλογικών παραδοχών και αντιλήψεων των διαβιούντων στον ίδιο χώρο (σχηματισμός «ομάδας»). Αποτέλεσμα της διαδικασίας εμφάνισης και ενίσχυσης του αισθήματος ταυτότητας μεταξύ των μελών της συγκεκριμένης ομάδας, είναι η παράλληλη δημιουργία ενός αισθήματος ετερότητας-διαφοροποίησης ανάμεσα σε αυτήν την ομάδα και όλες τις υπόλοιπες, πράγμα το οποίο, οδηγεί στην ανάγκη εξασφάλισής της σε ένα περιβάλλον ιδιαίτερα ανομοιογενές και εν δυνάμει επισφαλές. Η απαίτηση αυτή, με την σειρά της, αναδεικνύει την αναγκαιότητα δημιουργίας του κράτους, της μορφής εκείνης εσωτερικής οργάνωσης και εξουσίας μιας συλλογικής οντότητας (π.χ., ενός έθνους) που εξασφαλίζει την

---

⁶¹ Parker G., όπ. παρ., σελ.33.

⁶² Parker G., όπ. παρ., σελ 32-33.

⁶³ Parker G., όπ. παρ., σελ. 34.

⁶⁴ <http://www.srcosmos.gr/srcosmos/showpub.aspx?aa=6324>

επιβίωσή της στο διεθνές περιβάλλον. Δημιουργείται έτσι, η έννοια της κρατικής κυριαρχίας η οποία, ως φαινόμενο- επιγενόμενο της κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας του διεθνούς περιβάλλοντος, αντικατοπτρίζει την ιστορική τάση του έθνους να κατοχυρώνει την αυτονομία και την ανεξαρτησία του έναντι άλλων εθνών, και συνδέεται άμεσα με τον γεωγραφικό χώρο που καταλαμβάνει⁶⁵.

Στον βαθμό, συνεπώς, που η άσκηση της κρατικής κυριαρχίας προσδιορίζεται απόλυτα σε σχέση με τον γεωγραφικό χώρο επί του οποίου ασκείται, τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά, σε στενή συνάφεια με τα ιστορικά δεδομένα, βρίσκονται στη βάση του εποικοδομήματος της δημιουργίας κρατών και συνδέονται κατ' επέκταση με την εμφάνιση του φαινομένου των διεθνών σχέσεων. Η πολιτική γεωγραφία ή *γεωπολιτική* περιγράφει και εξηγεί την οργάνωση του διεθνούς συστήματος σε κρατικές οντότητες, παρατηρώντας, συσχετίζοντας, συνδυάζοντας και συγκρίνοντας τους σταθερούς παράγοντες (τον γεωγραφικό χώρο) με τους μεταβλητούς παράγοντες (φυσικές, οικονομικές, τεχνικές, πολιτιστικές, θρησκευτικές, εθνολογικές, ιστορικές, νομικές και στρατηγικές διαιρέσεις του χώρου, ποσότητα και ποιότητα παραγωγικών πόρων, παραγωγικότητα, πολιτική και κοινωνική δομή). Το σύνολο αυτών των παραγόντων και ιδιαίτερα, τα οικονομικά και δημογραφικά μεγέθη, το επίπεδο της τεχνολογίας, οι διατιθέμενοι για την άμυνα πόροι, η ικανότητα διπλωματικών ελιγμών, κ.ά., αφορούν την ισχύ, η οποία είναι ένα πολυδιάστατο μέγεθος που αντιπροσωπεύει την ικανότητα προώθησης του εθνικού συμφέροντος, ορίζεται σχετικά (ως προς την ισχύ του αντιπάλου, τις ανάγκες και το «απόθεμα ισχύος») εξετάζεται διαχρονικά και εξαρτάται άμεσα από τα γεωγραφικά δεδομένα⁶⁶.

Συνεπώς, η αξία της γεωγραφίας, ως πλέον σταθερής και μόνιμης από όλες τις συνιστώσες της ισχύος, είναι θεμελιώδης⁶⁷. Στην γεωπολιτική με την παραπάνω έννοια, εμπεριέχεται η έννοια της *γεωοικονομίας*, η οποία αφορά την ανισομερή κατανομή του πλούτου και των φυσικών πόρων, καθώς και η *γεωστρατηγική* η οποία συνδυάζει την γεωπολιτική με την στρατιωτική ισχύ και τις πολιτικές στοχεύσεις, εισάγοντας το στοιχείο της στρατηγικής και των τακτικών στον συσχετισμό των γεωπολιτικών δεδομένων, με σκοπό την επίτευξη πολιτικών επιδιώξεων⁶⁸. Η γεωγραφία έχει ιδιαίτερη βαρύτητα για τον σχεδιασμό και την μορφοποίηση όλων των επιπέδων της στρατιωτικής στρατηγικής καθώς, ως παράγοντας του περιβάλλοντος με τους περιορισμούς ή τις δυνατότητες που συνεπάγεται, επηρεάζει καθοριστικά αυτόν το σχεδιασμό⁶⁹. Η επιρροή, ωστόσο, που ασκεί η Γεωγραφία στο ζήτημα της πολιτικής και της ασφάλειας διαφέρει σε βαθμό και ένταση, αναλόγως του

---

⁶⁵ Στο ίδιο.

⁶⁶ Στο ίδιο.

⁶⁷ Στο ίδιο.

⁶⁸ Στο ίδιο.

⁶⁹ Στο ίδιο.

επιπέδου γενικότητας του γεωπολιτικού δυναμικού⁷⁰. Σε καμία περίπτωση, όμως, η γεωγραφία δεν προσδιορίζει αποκλειστικά ή αναγκαστικά την ασκούμενη πολιτική. Η πολιτική όμως, δεν μπορεί παρά να λαμβάνει υπόψη της τα γεωγραφικά δεδομένα του χώρου στον οποίο αναπτύσσεται⁷¹.

1.7. Γεωγραφία και σύγκρουση

Στη βάση τους οι διεθνείς σχέσεις περιστρέφονται γύρω από τα διλήμματα που ανακύπτουν σχετικά με την έλλειψη μιας διεθνούς εξουσίας και στα προβλήματα, τις δυνατότητες και τις προοπτικές εξουσιαστικής δόμησης του διεθνούς χώρου πέραν και υπεράνω της κρατικής κυριαρχίας. Αφορά, δηλαδή, στη μορφή και τον χαρακτήρα των κανονιστικών δομών που προσδιορίζουν το βαθμό «ρύθμισης» ή «αναρχίας» στις διακρατικές σχέσεις⁷². Το ουσιώδες ζήτημα για τις διεθνείς σχέσεις συνδέεται με ερωτήματα που αφορούν τα αίτια του πολέμου και της ειρήνης. Ο ηγεμονισμός, οι αμφιλεγόμενες διακρατικές διαφορές και τα διαφορετικά ή συγκρουόμενα συμφέροντα μεταξύ των κρατών αποτελούν αντικείμενο μελέτης επιστημόνων και πολιτικών προκειμένου να καταργήσουν ή να διατηρήσουν την υφιστάμενη κοινωνική και πολιτειακή ετερότητα⁷³.

Επομένως, η πραγμάτωση των στόχων και επιδιώξεων ενός συλλογικού υποκειμένου των διεθνών σχέσεων (έθνους-κράτους) επηρεαζόμενη από τους περιορισμούς που θέτει το περιβάλλον και ο διεθνής περίγυρος (συμφέροντα Μεγάλων Δυνάμεων, ενέργειες άλλων συλλογικών υποκειμένων, αντίθετων ή εχθρικών) αναδεικνύει την έννοια της σύγκρουσης και του πολέμου, ως εσχάτου μέσου προκειμένου κάθε κράτος να διαφυλάξει την αυτονομία και την ανεξαρτησία του⁷⁴.

⁷⁰ Στο ευρύτερο επίπεδο, το γεωπολιτικό δυναμικό υποδηλώνει την ιστορική-εθνική και κοινωνικο-πολιτιστική παρουσία ενός συλλογικού υποκειμένου (έθνους) που γεμίζει με την πολιτική και λοιπή δυναμική του ορισμένο χώρο. Υπό μια δεύτερη, πιο συγκεκριμένη έννοια, το γεωπολιτικό δυναμικό ενός έθνους αντιπροσωπεύει την δραστηριοποίησή του με σκοπό την προώθηση στόχων και επιδιώξεων στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο που ανήκει. Το δυναμικό ενός έθνους, εκδηλώνεται με την πρωτογενή πολιτική, οικονομική, πολιτιστική και στρατιωτική ή άλλη ενέργεια που αναλαμβάνει, σε συνάφεια με υπέρτερους πολιτικούς σκοπούς που επιδιώκει να εξυπηρετήσει, συναρτώντας όμως, την δυναμική της ενέργειας αυτής, με τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά και τα ιστορικά προηγούμενα (ιστορικές μνήμες) καθώς και τις κινήσεις άλλων συλλογικών υποκειμένων που δραστηριοποιούνται στην ίδια περιοχή και πιθανόν, έχουν αντίθετα συμφέροντα (εμφάνιση της έννοιας του «αντιπάλου», «εχθρού»). Τέλος, το γεωπολιτικό δυναμικό ενός έθνους, αφορά στα συγκεκριμένα γεωγραφικά χαρακτηριστικά (θέση, μορφολογία εδάφους, κλπ.) της περιοχής που κατέχει σε σύγκριση με τα αντίστοιχα άλλων συλλογικών οντοτήτων και υπ' αυτή την έννοια συνδέεται στενότερα με την γεωγραφία.

<http://www.srcosmos.gr/srcosmos/showpub.aspx?aa=6324>

⁷¹ <http://www.srcosmos.gr/srcosmos/showpub.aspx?aa=6324>

⁷² Πάνω σε αυτό τον προβληματισμό θα διατυπωθούν δύο συλλογιστικές, αυτή που στηρίζεται στην αρχή της κυριαρχικής ισοτιμίας μεταξύ των κρατών και αυτή που θέτει ως στόχο την ανάπτυξη ρυθμιστικών δομών πέραν και υπεράνω της κρατικής κυριαρχίας. Ήφαιστος Π., *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων Γαλλίας, Γερμανίας, Μεγάλης Βρετανίας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2000, σελ. 28.

⁷³ Ήφαιστος Π., όπ. παρ., σελ. 35-36.

⁷⁴ <http://www.srcosmos.gr/srcosmos/showpub.aspx?aa=6324>

Η ύπαρξη αντιθέσεων και οι εχθρικές κινήσεις, εξηγούνται από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του διεθνούς περιβάλλοντος, και ειδικότερα, την *ανισότητα* στην ανάπτυξη και την ισχύ των συλλογικών υποκειμένων του διεθνούς περιβάλλοντος, τα *ανταγωνιστικά* συμφέροντα ανάμεσά τους και τις ηγεμονικές επιδιώξεις ορισμένων εξ αυτών ή την προώθηση ιδεών και πολιτικών που στρέφονται κατά της ασφάλειας του κράτους ως θεσμού έκφρασης και αυτονομίας της συλλογικής οντότητας στο διεθνές σύστημα, καθώς και τα κατάλοιπα της ιστορικής μνήμης που δημιουργούν συγκρουσιακά αντανακλαστικά και *διλήμματα ασφάλειας*⁷⁵.

Αυτά τα χαρακτηριστικά αποτελούν τις ανεξάρτητες μεταβλητές του φαινομένου των συγκρούσεων (ή *αίτια πολέμου*) το οποίο, υπό ευρεία έννοια, συμπεριλαμβάνει όλες τις μορφές και τα είδη αντιπαράθεσης δύο ή περισσότερων συλλογικών οντοτήτων, ξεκινώντας από τις ηπιότερες μορφές μιας διένεξης (π.χ., ανταλλαγή φραστικών απειλών) και φτάνει μέχρι του σημείου της χρήσης εκτεταμένης, εντατικοποιημένης και αδιαλείπτως επαναλαμβανόμενης βίας⁷⁶.

Σε αυτό το ευρύ φάσμα καταστάσεων σύγκρουσης, περιλαμβάνεται η διεθνής *κρίση*, η οποία αντιπροσωπεύει μια μεταβολή στην μορφή ή αύξηση της έντασης της ρηξιγενούς αλληλεπίδρασης μεταξύ δύο ή περισσότερων κυρίαρχων συλλογικών οντοτήτων, εξ' αιτίας της απειλής που αισθάνονται σε ζωτικά (επιβίωσης ή στρατηγικά) μείζονα ή δευτερογενή συμφέροντα και αξίες τους, από τις ενέργειες ή την εν γένει στάση των άλλων οντοτήτων. Η κατάσταση αυτή συνεπάγεται αυξημένη πιθανότητα ανάληψης στρατιωτικής δράσης (εχθροπραξιών) ανάμεσά τους, η οποία τελικά, συνιστά πρόκληση για την σταθερότητα και την διατήρηση της υφιστάμενης δομής του διεθνούς συστήματος, εντός του οποίου ξεσπά η κρίση⁷⁷.

Η έννοια της ισχύος, εν προκειμένω, είναι η κρίσιμη παράμετρος καθώς από την ανισότητα που παρατηρείται σε αυτό το μέγεθος, ανάμεσα στα συλλογικά υποκείμενα των διεθνών σχέσεων, εξαρτάται η ανάληψη δράσης – ο μετασχηματισμός της πρόθεσης σε πράξη. Η ισχύς όμως, συνδέεται με τα διαφορετικά και αλληλένδετα μεταξύ τους, επίπεδα γενικότητας του γεωπολιτικού δυναμικού. Κατά συνέπεια, η διαφορά στο δυναμικό δύο ή περισσότερων συλλογικών υποκειμένων, πέραν του ότι αποτελεί από μόνη της αιτία σύγκρουσης/πολέμου, επηρεάζει τον τρόπο αντιμετώπισης μιας απειλής. Ειδικότερα στην περίπτωση της κρίσης, στην οποία δοκιμάζεται η ισχύς και η θέληση μιας συλλογικής οντότητας να διαφυλάξει τις αξίες και να προωθήσει τα συμφέροντά της, υπό συνθήκες άμεσης απειλής, πίεσης χρόνου και υψηλού κινδύνου ανάληψης στρατιωτικής δράσης, με

---

⁷⁵ Στο ίδιο.

⁷⁶ Στο ίδιο.

⁷⁷ Στο ίδιο.

ορατό το ενδεχόμενο αποσταθεροποίησης του διεθνούς συστήματος, η ισχύς και μέσα από αυτήν, το γεωπολιτικό δυναμικό, επηρεάζει άμεσα και καθοριστικά τον τρόπο διαχείρισης της κρίσης⁷⁸.

Η γεωγραφία, ως άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια του γεωπολιτικού δυναμικού, και κατ' επέκταση της ισχύος, αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική παράμετρο ως ανεξάρτητη μεταβλητή για την διαδικασία λήψης αποφάσεων και την εν γένει εξέλιξη του φαινομένου της κρίσης. Πιο συγκεκριμένα, η γεωγραφία εμφανίζεται τόσο ως χαρακτηριστικό των δρώντων (έκταση, βάθος, ενότητα χώρου, μορφολογία εδάφους, μήκος συνόρων και αριθμός συνορευόντων κρατών) όσο και ως μεταβλητή της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης (γεωγραφική απόσταση). Οι έννοιες της γεωγραφικής έκτασης, το βάθος, το γεωγραφικό σχήμα και η διασπορά (ενότητα ή κατακερματισμός), η μορφολογία του χώρου και η απόσταση μεταξύ των εμπλεκόμενων, είναι παράγοντες που συνδέονται με την εκδήλωση του γεωπολιτικού δυναμικού μιας συλλογικής οντότητας σε τακτικό/επιχειρησιακό επίπεδο, την περισσότερο εξειδικευμένη και αμεσότερα συνδεδεμένη έννοια του γεωπολιτικού δυναμικού με τα γεωγραφικά δεδομένα, τα οποία λαμβάνονται υπόψη συγκριτικά⁷⁹.

Η γεωπολιτική (γεωστρατηγική ή γεωοικονομική) αξία μιας κρίσης, στο ευρύτερο πολιτικό και στρατηγικό επίπεδο, εξαρτάται από την σημασία της περιοχής στην οποία ξεσπά η κρίση και από το είδος των συμφερόντων που θίγονται για καθέναν από τους εμπλεκόμενους σε αυτήν την κρίση (σημασία της συγκεκριμένης περιοχής από γεωπολιτικής απόψεως) καθώς και από τις συνθήκες οικονομικής και τεχνολογικής ανάπτυξης, οι οποίες, εν πολλοίς, προσδιορίζουν τις ανάγκες των εμπλεκόμενων σε αυτήν⁸⁰.

Από το μέγεθος της γεωπολιτικής αξίας, εξαρτάται ο αριθμός των εμπλεκόμενων (αφού είναι πιθανότερο, σε μια κρίση που ξεσπά και εξελίσσεται σε μια περιοχή αυξημένου γεωστρατηγικού ή γεωοικονομικού ενδιαφέροντος, να διακυβεύονται αξίες και συμφέροντα αυξημένου αριθμού κρατών) καθώς και το μέγεθος και η μορφή παρέμβασης των μεγάλων δυνάμεων σε μια διεθνή κρίση. Τέλος, το μέγεθος της γεωπολιτικής αξίας μιας κρίσης εξηγεί μερικώς, τις *επιπτώσεις* της, τόσο στους εμπλεκόμενους, όσο και στο σύστημα εντός του οποίου ξεσπά. Μια κρίση με μεγαλύτερη γεωπολιτική αξία – που αφορά, περισσότερα του ενός περιφερειακά υποσύστηματα, το κυρίαρχο σύστημα ή το παγκόσμιο σύστημα – είναι πιθανότερο να οδηγήσει σε μεγαλύτερη δομική μεταβολή⁸¹.

---

⁷⁸ Στο ίδιο.

⁷⁹ Στο ίδιο.

⁸⁰ Στο ίδιο.

⁸¹ Στο ίδιο.

1.8. Παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής.

Η εξωτερική πολιτική αλλά και γενικότερα η συμπεριφορά των κρατών στο διεθνή χώρο, στηρίζεται σε μια σειρά από παράγοντες, οι οποίοι προέρχονται τόσο από τον εσωκρατικό χώρο, τη δομική και λειτουργική του φύση, όσο και από το διεθνή περίγυρο, τις επιρροές και τις εξαρτήσεις από το εσωτερικό περιβάλλον. Η εξωτερική πολιτική ενός κράτους ασκείται υπηρετώντας τους στόχους και τις επιδιώξεις του για τη διατήρηση της εδαφικής του ακεραιότητας και ισχύος τόσο σε καιρό πολέμου όσο και ειρήνης. Η επιτυχία των στρατηγικών που επιλέγονται σε κάθε περίπτωση εξαρτάται από τους παράγοντες που καθορίζουν την ισχύ. Είναι γεγονός ότι η εδαφική έκταση επηρεάζει τη σχετική ισχύ ενώ παράλληλα οι φυσικοί πόροι επηρεάζουν την πληθυσμιακή πυκνότητα και τις οικονομικές δομές, οι οποίες συνιστούν σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης και άσκησης εξωτερικής πολιτικής⁸². Οι παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους δεν είναι άλλοι από τη γεωπολιτική σημασία του κράτους, το μέγεθος του πληθυσμού και τους φυσικούς πόρους ή αλλιώς τον πλούτο ενός κράτους⁸³.

1.8.1. Ο γεωπολιτικός παράγοντας

Είναι ένας σχετικά σταθερός παράγοντας που καθόριζε σε μεγάλο βαθμό και για μεγάλο χρονικό διάστημα την εξωτερική πολιτική μιας χώρας εκφράζοντας κατά βάση την πολιτική σημασία που αποδίδει η γεωγραφική και στρατηγική θέση ενός κράτους⁸⁴. Ορισμένες σημαντικές παράμετροι της εξωτερικής πολιτικής και της στρατιωτικής στρατηγικής συνδέονται άμεσα με τις γεωγραφικές συνθήκες ενός κράτους και με την πολιτική εκτίμηση των συνθηκών αυτών. Ο χώρος, η τοπογραφία, η θέση, το κλίμα σε συνδυασμό με τον πληθυσμό, οι δυνατότητες επικοινωνίας, η γεωργία, η βιομηχανία και η τεχνολογία, οι φυσικοί πόροι και οι δυνατότητες εκμετάλλευσης τους αποτελούν παράγοντες ισχύος ενός κράτους και συνδέονται με τη γεωπολιτική⁸⁵.

Στο παρελθόν η γεωπολιτική έπαιξε μεγάλο ρόλο στον καθορισμό της πολιτικής των κρατών. Η ίδια η γεωγραφική θέση αποτελούσε μια σημαντική σταθερά. Για παράδειγμα, η

⁸² Spykman N., *Η Γεωγραφία της Ειρήνης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ. 41-42.

⁸³ Ο πλούτος ενός κράτους και το συνολικό μέγεθος του πληθυσμού του συνιστούν κοινωνικο-οικονομικά στοιχεία τα οποία υπεισέρχονται στην οικοδόμηση της στρατιωτικής ισχύος και συγκροτούν τη λανθάνουσα ισχύ. Mearsheimer J., *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Εκδόσεις ποιότητα, Αθήνα 2007, σελ. 127.

⁸⁴ Βαρβαρούσης Π., *Ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα (2^η έκδοση), Αθήνα 1995, σελ. 136.

⁸⁵ Στο ίδιο.

θέση της Αυστρίας, και της Γαλλίας, προσδιόρισε τη διπλωματική πολιτική των χωρών αυτών. Η νησιωτική θέση της Βρετανίας έδωσε τη δυνατότητα στην πολιτική και στρατιωτική ηγεσία της να παραμείνει μακριά από τις ευρωπαϊκές κρίσεις (όπως θα εξετάσουμε σε επόμενο κεφάλαιο) και συγκρούσεις και να επεμβαίνει δυναμικά όταν παρουσιάζονταν ευνοϊκές γι' αυτήν συνθήκες⁸⁶. Σε άλλες περιπτώσεις ο αγώνας για την ισχύ θα φέρει κάποιες περιοχές στο προσκήνιο ενώ κάποιες άλλες θα μείνουν προσωρινά στο παρασκήνιο, με αποτέλεσμα τη συρρίκνωση των συγκεκριμένων περιοχών⁸⁷.

Η μελέτη των γεωγραφικών επιδράσεων στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των κρατών ξεκίνησε ήδη από το τέλος του περασμένου αιώνα και κορυφώθηκε στην περίοδο του μεσοπολέμου με την εμφάνιση της λεγόμενης «γεωπολιτικής σχολής». Οι εκφραστές της Ratzel, Kjellen, Mahan, Mackinder, Haushofer, χρησιμοποίησαν εκτεταμένα όρους όπως «ζωτικός χώρος», «φυσικά σύνορα», «γεωγραφική θέση», για να αιτιολογήσουν έτσι την επεκτατική πολιτική των εθνικών κρατών την περίοδο εκείνη⁸⁸.

Όπως έχει αναφερθεί, ο πρώτος θεωρητικός που αναφέρθηκε αναλυτικά στην έννοια της γεωπολιτικής υπήρξε ο Rudolf Kjellen, ο οποίος υποστήριξε για πρώτη φορά ότι το «γεωγραφικό περιβάλλον» αποτελεί «το πεδίο δράσης της διπλωματίας και της στρατηγικής». Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, η Γεωπολιτική αναπτύσσεται ως θεωρία και ιδεολογία πλέον στην Κεντρική Ευρώπη. Στη Γερμανία ο Karl Haushofer εκδίδει το μηνιαίο περιοδικό γεωπολιτικής *Zeitschrift fur Geopolitik*, όπου αναδημοσιεύει κείμενα θεωρητικών της γεωπολιτικής. Συγκροτείται έτσι η Γερμανική Σχολή της Γεωπολιτικής η οποία διατυπώνει θεωρίες και αρχές σχετικά με την εξωτερική πολιτική συμπεριφορά των κρατών που αποτέλεσαν στοιχείο της ναζιστικής ιδεολογίας και όργανο του χιτλερικού επεκτατισμού⁸⁹.

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, εμφανίζεται πάλι μια αναβίωση των αντιλήψεων της γεωπολιτικής. Στις ΗΠΑ, προβάλλει το έργο του ο Nicholas Spykman “The Geography of Peace” (1944) και στη Δυτική Γερμανία ξαναρχίζει η έκδοση του περιοδικού *Zeitschrift fur Geopolitik*. Οι γεωγραφικοί παράγοντες διατηρούν στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο θεμελιώδη θέση στους πολιτικούς χειρισμούς, τόσο για τις Μεγάλες Δυνάμεις που επιδιώκουν να παίξουν κύριο ρόλο στη διεθνή πολιτική, όσο και για την πολιτική μικρών κρατών όπου τα γεωγραφικά σύνορα και η στρατηγική τους θέση αποτελούσαν κύριους παράγοντες στον προσδιορισμό της αμυντικής πολιτικής τους⁹⁰.

Εν κατακλείδι, ο ρόλος του γεωπολιτικού παράγοντα στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των κρατών δεν μπορεί να χαρακτηριστεί μηδαμινός. Ακόμα και

⁸⁶ Βαρβαρούσης Π., όπ. παρ., σελ. 137.

⁸⁷ Spykman N., όπ. παρ., σελ. 47.

⁸⁸ Βαρβαρούσης Π., όπ. παρ., σελ. 137.

⁸⁹ Βαρβαρούσης Π., όπ. παρ., σελ. 137-139.

⁹⁰ Βαρβαρούσης Π., όπ. παρ., σελ. 139.

σήμερα η γεωγραφική και στρατηγική θέση ενός κράτους επηρεάζει αποφασιστικά τις επιλογές εξωτερικής πολιτικής των κυβερνήσεων. Επιπλέον, αυτό που έχει σημασία να αναφερθεί για το ρόλο και τη χρήση της γεωπολιτικής είναι ότι τα γεωγραφικά δεδομένα δεν αλλάζουν, εκείνο που αλλάζει κάθε φορά είναι η σημασία τους για την εξωτερική πολιτική. Συνεπώς, χαρακτηριστικό οποιασδήποτε γεωπολιτικής ανάλυσης πρέπει να είναι μια δυναμική στάση και προσέγγιση. Οι συνεχείς και ραγδαίες μεταβολές στο πολιτικό σκηνικό, η ανάπτυξη της τεχνολογίας καθώς και η πρόοδος στην ταχύτητα επικοινωνίας και στις βιομηχανικές τεχνικές τροποποιούν τη σημασία των παραγόντων ή και τους ίδιους τους παράγοντες, οι οποίοι συνδέονται με την ισχύ, ενώ αναπόφευκτα μεταβάλλουν τη θέση ισχύος συγκεκριμένων κρατών⁹¹.

1.8.2. Ο δημογραφικός παράγοντας

Ο δημογραφικός παράγοντας αποτελεί στοιχείο μελέτης για την αναλυτική διαδικασία της εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας. Ιστορικά ο παράγοντας αυτός, υπήρξε αντικείμενο μελέτης. Ο Montesquieu αναφέρει ότι η Ευρώπη του 18^{ου} αιώνα βρισκόταν «στην οδό της ερήμωσης» και απέδωσε την ελάττωση του πληθυσμού της Γαλλίας στην παρισινή αστυφιλία. Τη σημασία του δημογραφικού παράγοντα υπογράμμισαν και οι Αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι όπως ο Πλάτων, ο οποίος επεσήμανε την ανάγκη να καθοριστεί ο αριθμός των πολιτών σε μια πολιτεία. Και ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά υπογραμμίζει τη σημασία μιας ορθής δημογραφικής πολιτικής. Η δημογραφική πολιτική που προβλήθηκε από τους δύο μεγάλους αρχαίους φιλοσόφους, υπογράμμιζε ακριβώς τη σημασία διατήρησης μιας «σταθερής» στάθμης, αποφεύγοντας τόσο τον υπερπληθυσμό όσο και τον υποπληθυσμό. Από αναλυτικής πλευράς, η σημασία του δημογραφικού παράγοντα στην εξωτερική και διεθνή πολιτική εντοπίζεται στα πλαίσια τριών διαφορετικών επιδράσεων:

- στην ασφάλεια του κράτους, αφού η δημογραφική ανάπτυξη αποτελεί συνάρτηση της στρατιωτικής κινητοποίησης και των εφεδρειών. Ιστορικά, γίνεται κατανοητό ότι η στρατιωτική δύναμη ενός κράτους, σχετίζεται με το δημογραφικό του δυναμικό στο μέτρο που στην περίοδο των συμβατικών όπλων έπαιζε σημαντικό ρόλο στην αναχαίτιση του εχθρού.
- στην οικονομική ανάπτυξη όσον αφορά στα παραδοσιακά οικονομικά σχήματα. Φυσικά δεν μπορεί να υποστηριχτεί η άποψη ότι μια πληθυσμιακή αύξηση οδηγεί αυτόματα σε ενίσχυση του οικονομικού δυναμικού μιας χώρας (π.χ στην περίπτωση υπερπληθυσμού).

---

⁹¹ Spykman N., όπ. παρ., σελ. 47.

- στις εθνικές πεποιθήσεις (national beliefs). Πρόκειται για την επίδραση που μπορεί να προκαλέσει ο δημογραφικός παράγοντας στις ιδέες και πεποιθήσεις του κοινωνικού συνόλου, της κοινής γνώμης. Αύξηση, για παράδειγμα του πληθυσμού, εφόσον δεν προκαλεί υπερπληθυσμό, αποτελεί στοιχείο ζωτικότητας που μπορεί να εμπνεύσει εμπιστοσύνη στο εθνικό μέλλον και να δημιουργήσει αισθήματα αισιοδοξίας⁹².

Το μέγεθος του πληθυσμού (κοινωνικός πόρος) αποτελεί συστατικό στοιχείο της στρατιωτικής ισχύος ακριβώς γιατί έχει μεγάλη σημασία για την επιτυχημένη διεξαγωγή πολέμων. Άλλωστε, κράτη με μικρούς πληθυσμούς δεν μπόρεσαν ποτέ να θεωρηθούν ή να γίνουν Μεγάλες Δυνάμεις⁹³. Θα πρέπει, ωστόσο, να υπογραμμιστεί ότι ενώ οι επιδράσεις του δημογραφικού παράγοντα ήταν εμφανείς στο παρελθόν, σήμερα υπερκαλύπτονται από άλλους παράγοντες όπως η τεχνολογική, η πολιτιστική και η οικονομική ανάπτυξη δεδομένου ότι μεταβάλλονται ή και πολλαπλασιάζονται οι απειλές και οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν τα σημερινά κράτη σε διακρατικό και παγκόσμιο επίπεδο⁹⁴.

1.8.3. Φυσικοί πόροι και βιομηχανική ανάπτυξη

Το σύνολο των φυσικών πόρων που διαθέτει ένα κράτος (πηγές ενέργειας, αγροτικός και ορυκτός πλούτος, βιομηχανική παραγωγή, ικανότητα εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων) αποτελούν βασικό παράγοντα προσδιορισμού των κατευθύνσεων εξωτερικής πολιτικής⁹⁵. Ο πλούτος ενός κράτους αποτελεί το δεύτερο σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης / απόκτησης στρατιωτικής ισχύος. Όσους περισσότερους πόρους διαθέτει ένα κράτος τόσο αυξάνει η ισχύς του σε επίπεδο διεθνών σχέσεων και εξωτερικής πολιτικής γεγονός που του εξασφαλίζει σε μεγάλο βαθμό την επιτυχία πραγμάτωσης στόχων και επιδιώξεων στα πλαίσια μιας αντιπαλότητας, σύγκρουσης ή πολέμου⁹⁶.

Ο πλούτος θεωρητικά ενσωματώνει τόσο τις δημογραφικές όσο και τις οικονομικές διαστάσεις της ισχύος και αυτό διότι ένα κράτος θα πρέπει να διαθέτει μεγάλο πληθυσμό προκειμένου να παράγει άφθονο πλούτο και το αντίστροφο. Αυτό το είδος του πλούτου μπορεί να χαρακτηριστεί ως «κινητοποιήσιμος πλούτος», πλούτος, δηλαδή, που είναι διαθέσιμος για την οικοδόμηση στρατιωτικών δυνάμεων. Θεωρείται δεδομένο ότι περιλαμβάνει βιομηχανίες που παράγουν τις πλέον σύγχρονες και εξελιγμένες τεχνολογίες που ενσωματώνονται στους πλέον προηγμένους εξοπλισμούς⁹⁷.

⁹² Βαρβαρούσης Π., όπ. παρ., σελ. 141-144.

⁹³ Mearsheimer J., *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2007, σελ. 140.

⁹⁴ Βαρβαρούσης Π., όπ. παρ., σελ. 144.

⁹⁵ Στο ίδιο.

⁹⁶ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 132-3.

⁹⁷ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 140-1.

Μια σύντομη ματιά στην άνοδο και την παρακμή των ευρωπαϊκών Μεγάλων Δυνάμεων, κατά τους δύο τελευταίους αιώνες, ενισχύουν την άποψη ότι ο πλούτος βρίσκεται πίσω από τη στρατιωτική ισχύ ως δείκτης λανθάνουσας ισχύος. Αυτό, βεβαίως, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι η οικονομική δύναμη αποτελεί πάντα ορθό δείκτη στρατιωτικής δύναμης⁹⁸.

1.9. Η καταδίκη της γεωπολιτικής

Με την ήττα της Γερμανίας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (που στοίχισε τη ζωή σε 55.000.000 ανθρώπους, στην πλειοψηφία άμαχου πληθυσμού), η γεωπολιτική πέρασε στην αφάνεια. Η αντίληψη για τη στενή διασύνδεση της με το ναζισμό οδήγησε στη, σχεδόν, πλήρη απόρριψη της από την δυτικο-ευρωπαϊκή και την βορειο-αμερικανική διανόηση. Η επικρατούσα αντίληψη που κυριαρχούσε στα δυτικά πανεπιστήμια ήταν ότι «λίγες ιδεολογίες είναι τόσο εκκεντρικά και τόσο ρομαντικά ομιχλώδεις και τόσο νοητικά πρόχειρες» όσο η κλασική γεωπολιτική. Οι κλασικές γεωπολιτικές ιδέες διατήρησαν κάποια επιρροή μόνο σε ορισμένα κράτη της Λατινικής Αμερικής ενώ στην Ευρασία παρέμειναν σχεδόν απόλυτα περιθωριακές με μοναδική εξαίρεση τη Ρωσία της δεκαετίας του '90⁹⁹.

Η μεγάλη καταδίκη και απέχθεια που ένιωσε η ανθρωπότητα για την γεωπολιτική διαφάνηκε από το γεγονός ότι ο Karl Haushofer, που ήταν διευθυντής του Ινστιτούτου Γεωπολιτικής του Πανεπιστημίου του Μονάχου την ίδια περίοδο που αναπτύχθηκε ο ναζισμός στην Γερμανία, θεωρήθηκε ως ηθικός αυτουργός των εγκλημάτων πολέμου που διαπράχθηκαν από τους Ναζί. Είναι γεγονός ότι πολλοί από αυτούς που παρακολουθούσαν τις διαλέξεις και την διδασκαλία του Haushofer ήταν στελέχη και αξιωματικοί του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος, συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου του Χίτλερ. Ωστόσο, το 1941 ο Haushofer είχε διαφωνήσει με τον Χίτλερ που ήθελε να κηρύξει πόλεμο κατά της Σοβιετικής Ένωσης και αυτή η διαφωνία οδήγησε στην απομόνωση του από τους ναζιστές. Παρόλα αυτά, όμως, συνέχισε να υποστηρίζει την ύπαρξη ενός ευρύτερου γερμανικού ζωτικού χώρου. Το 1946 και ενώ του είχε ήδη απαγγελθεί η κατηγορία του εγκληματία πολέμου, αυτοκτόνησε μαζί με την Εβραία σύζυγό του¹⁰⁰.

Ο Haushofer, αντιλαμβανόταν την γεωπολιτική ως μία σύνθεση της επιστήμης με την τέχνη. Θεωρούσε, επίσης, ότι αποτελούνταν από την ιστορία, την οικονομία, την πολιτική, την βιολογία και τις χωρικές και εδαφικές αναφορές. Πιο συγκεκριμένα θεωρούσε ότι *το κράτος είναι εδαφικός οργανισμός και υπέρ-ατομική ζώσα ουσία. Ως τέτοια, ως υπερατομική*

⁹⁸ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 151, 165.

⁹⁹ Χουλιάρης Α., όπ. παρ., σελ. 19-20.

¹⁰⁰ Βέργος Κ., *Γεωπολιτική των Εθνών και της Παγκοσμιοποίησης-Για μία Ιστορία της Γεωγραφίας και μία Γεωγραφία της Ιστορίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ. 192.

ουσία, δηλαδή, υπακούει σε βιολογικούς νόμους. Οι προϋποθέσεις επιτυχίας ενός τέτοιου κράτους είναι χωρικού και μόνον χωρικού χαρακτήρα¹⁰¹.

Το 1945 και ενώ είχαν αποδοθεί κατηγορίες εναντίον του, ο Haushofer έγραψε το τελευταίο του βιβλίο, το «Apologie der Deutschen Geopolitik», το οποίο στην ουσία συνιστά μία απολογία. Σε αυτό το βιβλίο έκανε έναν διαχωρισμό ανάμεσα στον άνθρωπο και τον επιστήμονα. Ως επιστήμονας υπεραμύνθηκε την άποψη ότι η γεωπολιτική δεν διαφέρει από τις άλλες επιστήμες και ότι η άποψή του, μετά το 1918, ότι η Γερμανία είχε ανάγκη περισσότερου ζωτικού χώρου ήταν αντικειμενική. Σαν άνθρωπος, όμως, παραδέχθηκε ότι είχε αδυναμίες και ότι παρασύρθηκε υπέρ της πολεμικής τακτικής της χώρας του¹⁰².

1.10. Γεωπολιτική και Ψυχρός Πόλεμος

Η περίοδος μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο χαρακτηρίζεται από την αγωνία και την προσπάθεια της Αμερικής να εμποδίσει τη Σοβιετική Ένωση να κυριαρχήσει στην Ευρώπη και την Βορειοανατολική Ασία. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, μη έχοντας την επιλογή της μεταφοράς βαρών (δεδομένου ότι οι Δυνάμεις της Ευρώπης βρίσκονταν σε αθλία οικονομική και στρατιωτική κατάσταση) ήταν η μόνη μεγάλη δύναμη που μπορούσε να αναχαιτίσει το σοβιετικό στρατό. Στα πλαίσια, λοιπόν, του Ψυχρού Πολέμου, ενός συνεχούς ανταγωνισμού μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων απόκτησης συμμάχων και βάσεων σε ολόκληρο τον πλανήτη και του διαρκούς στρατιωτικού και πυρηνικού εξοπλισμού τους, θα ζήσει η ανθρωπότητα το χειρότερο εφιάλτη για σαράντα πέντε χρόνια (μέχρι το 1990)¹⁰³.

Η πρώτη φάση του Ψυχρού Πολέμου είχε ως αποτέλεσμα την απώθηση κάθε γεωπολιτικής συζήτησης. Στις ΗΠΑ από τη δεκαετία του 1940 είχαν ήδη πολλοί επιστήμονες επιχειρήσει να μιλήσουν περί μιας Γεωπολιτικής με ειρηνικό περιεχόμενο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά η περίπτωση του Spykman. Ο Nickolas Spykman που υπήρξε καθηγητής του Ινστιτούτου Διεθνών Σπουδών του Yale, στην γεωπολιτική του πολέμου της Γερμανίας, αντιπρότεινε μία γεωπολιτική της ειρήνης την εποχή που αντιλαμβανόταν την έλευση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, απαλλαγμένη από στρεβλώσεις: *Το γεγονός ότι κάποιοι συγγραφείς έχουν διαστρεβλώσει την σημασία του όρου «γεωπολιτική» δεν είναι ικανή αιτία για να κατηγορήσουμε την μέθοδο και το υλικό της. Ο όρος είναι κατάλληλος για να αποδώσει ένα τρόπο ανάλυσης και ένα σώμα δεδομένων απαραίτητων για την επίτευξη ευφρών αποφάσεων επί συγκεκριμένων πλευρών της διεθνούς πολιτικής. Τον όρο αυτό τον έχουμε κατά το παρελθόν*

---

¹⁰¹ Στο ίδιο.

¹⁰² Βέργος Κ., όπ. παρ., σελ. 192-193.

¹⁰³ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 281, 632.

αγνοήσει, με εις βάρος μας αποτελέσματα, ώστε και το 1917 και το 1941 ο πόλεμος εμφανίστηκε ως η μόνη διορθωτική κίνηση¹⁰⁴.

Ωστόσο, οι επιστήμονες των υπόλοιπων χωρών, ασχέτως αν είχαν νικήσει ή νικηθεί στον πόλεμο, δεν συμφωνούσαν με την χρήση της γεωπολιτικής για άλλους λόγους. Θεωρούσαν ότι η γεωπολιτική έπρεπε να απορριφθεί εντελώς και η απόρριψη ήταν τόσο καθολική που κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 κανείς δεν ανέφερε την γεωπολιτική, αφού την θεωρούσαν συνώνυμη της καταστροφής του πολέμου. Για τον Parker αυτή η καθολική απόρριψη οφειλόταν σε δύο κυρίως λόγους: α) Παρόλο που ο πόλεμος είχε τελειώσει, ολοένα και αποκαλυπτόταν φρικαλέα εγκλήματα πολέμου που συγκλόνιζαν την ανθρωπότητα. Στην προσπάθεια να καταδικαστούν αυτά τα εγκλήματα, η γεωπολιτική απορρίφθηκε γιατί θεωρούσαν ότι, έστω και ψεύτικα, τα νομιμοποιούσε, β) εκείνη η περίοδος σηματοδοτούσε την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου που ακινητοποίησε διεθνώς όλες τις εξελίξεις και κατά συνέπεια και την γεωπολιτική σκέψη¹⁰⁵.

Η πρώτη φάση του Ψυχρού Πολέμου ήταν η σκληρότερη και απαιτούσε τον απόλυτο σεβασμό των λεπτών «ισορροπιών του τρόμου» ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις και τις αντίστοιχες στρατιωτικές συμμαχίες τους, με στόχο να αποτραπεί ένας ολέθριος πυρηνικός πόλεμος. Οι ΗΠΑ αποτελούσαν πυρηνική υπερδύναμη εξ αρχής ενώ η ΕΣΣΔ σύντομα θα ακολουθούσε αφού επιδιδόταν συστηματικά σε σχετικές έρευνες. Έτσι, η οποιαδήποτε σχετική συζήτηση μπορούσε να οδηγήσει σε πραγματικές ή πλασματικές κλιμακούμενες διαφορές και αντιθέσεις¹⁰⁶.

Η γεωπολιτική, λοιπόν, αν και σχεδόν εξαφανίστηκε ως αυτοτελές επιστημονικό πεδίο και ως έννοια από τη Δύση, στην πραγματικότητα δεν πέθανε μαζί με τον ναζισμό. Αντίθετα, συνέχισε, συχνά με άλλα ονόματα και άλλα προσωπεία, να ασκεί επιρροή. Η γεωπολιτική συνέχισε να υφίσταται ως αντίληψη, ως ένα σύνολο υποτιθέμενα «αντικειμενικών» γεωγραφικών ερμηνειών των διεθνών σχέσεων. Ως αντίληψη, η γεωπολιτική επιβίωσε, κυρίως, στους κύκλους των διαμορφωτών πολιτικής. Άλλωστε οι γεωπολιτικές οπτικές των πολιτικών προσώπων και των διπλωματών επηρέαζαν πάντοτε πολύ περισσότερο τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής από οποιονδήποτε Mackinder ή Haushofer¹⁰⁷.

Τη δεκαετία του 1960 παρατηρείται μεταστροφή στην αμερικανική πολιτική από τη ρητορική του Willson και του Kennedy στην realpolitik των Nixon και Kissinger. Ο Kissinger διετέλεσε προσωπικός σύμβουλος και υπουργός εξωτερικών του Nixon και της κυβέρνησης του. Πρόκειται, ουσιαστικά, για τον άνθρωπο εκείνο ο οποίος θα επαναφέρει,

---

¹⁰⁴ Βέργος Κ., όπ. παρ., σελ. 193.

¹⁰⁵ Βέργος Κ., όπ. παρ., σελ. 196-197.

¹⁰⁶ Μάζης Ι., όπ. παρ., σελ. σελ. 197.

¹⁰⁷ Χουλιάρης Α., όπ. παρ., σελ. 29-30.

κατά τη δεκαετία του 1970, την γεωπολιτική στο επίκεντρο της διεθνούς πολιτικής και της διεθνούς διπλωματίας. Σύμφωνα με τον Kissinger, η γεωπολιτική ισοδυναμεί με την ευρεία έννοια της ρεαλιστικής πολιτικής η οποία ασκείται προς όφελος και εξυπηρέτηση του εκάστοτε οριζόμενου εθνικού συμφέροντος σε πλανητικό επίπεδο¹⁰⁸. Η ευρύτητα που διακρίνεται στη συγκεκριμένη ερμηνεία υποδήλωνε, από τη μια, μια τάση απομάκρυνσης από τις αρνητικές συνέπειες της περιοριστικής θεωρίας του «ζωτικού χώρου» και, από την άλλη, την αναγνώριση μιας επερχόμενης πολυπλοκότητας στις διεθνείς σχέσεις¹⁰⁹.

Τη συγκεκριμένη περίοδο, ο Ψυχρός Πόλεμος διέρχεται τη φάση της Ύφεσης, η οποία χαρακτηρίστηκε από την αμοιβαία αποδοχή μεταξύ των υπερδυνάμεων ότι στο πλαίσιο του διεθνούς ανταγωνισμού δεν θα έκαναν χρήση των πυρηνικών όπλων. Οι αμερικανο-σοβιετικές συμφωνίες που υπογράφηκαν για τον αμοιβαίο έλεγχο του πυρηνικού οπλοστασίου εγκαινίασαν ένα νέο κώδικα επικοινωνίας μεταξύ των κρατών στη βάση στοιχειωδών κοινών αρχών αυτοσυγκράτησης. Ταυτόχρονα ο ιμπεριαλισμός θα περάσει από τη φάση της από-αποικιοποίησης του κόσμου, στην πλανητική πολιτική. Τόσο ο Kissinger όσο και ο Mackinder θα εκπροσωπήσουν στις θεωρίες τους τα νησιωτικά, ναυτικά κράτη και συμφέροντά τους. Το ενδιαφέρον τους εστιάζεται στην ηπειρωτική μάζα της Ευρασίας και σε εκείνες τις Δυνάμεις που θα μπορούσαν να κατέχουν τη ισχύ αυτού του χώρου αποκλείοντας με αυτόν τον τρόπο την πρόσβαση των νησιωτικών δυνάμεων¹¹⁰. Για τον Kissinger «η Αμερική είναι ένα νησί μακριά από τις ακτές της γήινης μάζας της Ευρασίας, οι πόροι και ο πληθυσμός της οποίας είναι πολύ μεγαλύτεροι από αυτούς των Ηνωμένων Πολιτειών. Η κυριαρχία μιας μόνο δύναμης σε οποιαδήποτε από τις δύο κύριες σφαίρες της Ευρασίας – Ευρώπη ή Ασία – παραμένει ένας καλός ορισμός στρατηγικού κινδύνου για την Αμερική»¹¹¹. Κατά συνέπεια, καμιά δύναμη δεν θα πρέπει να υπερισχύσει των άλλων στο χώρο της Ευρασίας, κάτι τέτοιο θα ισοδυναμούσε με απειλή για τα πλανητικά συμφέροντα του “αμερικανικού νησιού” (όπως είχε συμβεί στο παρελθόν στην περίπτωση του βρετανικού νησιού)¹¹².

---

¹⁰⁸ Μέσα σε αυτά τα πλαίσια ερμηνείας και ενώ βασικό αντίπαλο των ΗΠΑ αποτελούσε η ΕΣΣΔ, θα κάνει την εμφάνισή της η κομμουνιστική Κίνα του Μάο ως ένας παράλληλος στόχος και ως επιλογή που εκπορεύθηκε αποκλειστικά και μόνο για λόγους εθνικού συμφέροντος. Ως αποτέλεσμα αυτής της αντίληψης, από την αρχή της προεδρίας Nixon, αναλήφθηκαν μονομερείς πρωτοβουλίες με στόχο την πολιτική και εμπορική συνεργασία με την Κίνα. Μάζης Ι., όπ. παρ., σελ. 198.

¹⁰⁹ Μάζης Ι., όπ. παρ., σελ. 202-203.

¹¹⁰ Στο ίδιο.

¹¹¹ Kissinger H., *Διπλωματία*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995, σελ. 906.

¹¹² Μάζης Ι., όπ. παρ., σελ. 203.

1.11. Η επάνοδος της γεωπολιτικής

Στη δεκαετία του 1970, στη φάση της ύφεσης του Ψυχρού Πολέμου, η γεωπολιτική θα επανεμφανιστεί ως θεωρία και παράγοντας διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής και των διεθνών σχέσεων σε σημείο ώστε να δημιουργηθούν και νέες σχολές αναφορικά με αυτήν. Η συγκεκριμένη χρονική περίοδος δεν ήταν τυχαία. Τυχαίος δεν ήταν, επίσης, και ο ασαφής τρόπος που άρχισε να χρησιμοποιείται η γεωπολιτική από εκείνη την περίοδο και ύστερα αφού χρησιμοποιούνταν για μία μεγάλη ποικιλία θεμάτων. Η συγκεκριμένη χρονική περίοδος συνιστά αφετηρία έναρξης μεγάλων διεθνών αλλαγών που χαρακτηρίζονταν και αυτές από ασάφεια, κάτι που επέτρεψε την χρήση της γεωπολιτικής για πολλά θέματα με ένα ενστικτώδη τρόπο με αποτέλεσμα η γεωπολιτική να χρησιμοποιείται σε σύγχρονες συζητήσεις επειδή θεωρούνταν ταιριαστή και κατάλληλη, κάτι, βέβαια, που δεν ίσχυε σε όλες τις περιπτώσεις¹¹³.

Θεωρείται ότι από την δεκαετία του 1970 και έπειτα ότι η γεωπολιτική άρχισε να γίνεται «της μόδας» λόγω των παγκόσμιων μεταβολών που λάμβαναν χώρα. Δεν πρέπει, ωστόσο, να παραβλέψουμε ότι στο παρελθόν η ανθρωπότητα θεωρούσε ότι μπορεί να μεταβάλλει και να επηρεάσει οποιαδήποτε αλλαγή γινόταν στο φυσικό και γεωγραφικό περιβάλλον. Η εικοσαετία 1950-1970 συντέλεσε, όμως, στην αλλαγή αυτής της αντίληψης. Αυτή η περίοδος χαρακτηρίστηκε από την βιομηχανική ανάπτυξη στον τομέα της παραγωγής ενέργειας κάτι που προϋπόθετε και την ανάπτυξη της χρήσης των μηχανών εσωτερικής καύσης. Αυτή όμως η ανάπτυξη οδήγησε στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος και στην συνειδητοποίηση ότι ο άνθρωπος δεν ελέγχει το περιβάλλον αλλά αποτελεί μέρος του και θα πρέπει να το φροντίζει και να μην το επιβαρύνει¹¹⁴. Έτσι από τον έλεγχο, που θεωρούσε ο άνθρωπος ότι είχε πάνω στον πλανήτη, περάσαμε στην περίοδο που ο άνθρωπος άρχισε να ανησυχεί γι' αυτό. Αυτή η μεταβολή επέφερε και την επάνοδο του γεωγραφικού τρόπου σκέψης αναφορικά με τον άνθρωπο και το περιβάλλον. Αυτό έγινε γιατί ο άνθρωπος κατανόησε ότι για να διατηρήσει το περιβάλλον θα πρέπει να δρα λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς που αυτό θέτει. Η ευαισθητοποίηση για τα περιβαλλοντικά προβλήματα αυξήθηκε περισσότερο μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Εκείνη την περίοδο η ανθρωπότητα αντιλήφθηκε ότι όλες αυτές οι καινοτομίες και οι ανακαλύψεις που στην αρχή φάνταζαν σωτήριες όπως για παράδειγμα η πυρηνική ενέργεια, κατέληξαν να είναι καταστροφικές για τον πλανήτη. Η μεγάλη περιβαλλοντική ανησυχία επαναφέρει, λοιπόν,

---

¹¹³ Parker G., όπ. παρ., σελ. 25-27.

¹¹⁴ Parker G., όπ. παρ., σελ., 28.

στο προσκήνιο όλες τις επιστήμες που έχουν ως κεντρικό σημείο ενασχόλησης τον πλανήτη και κατά συνέπεια και την γεωπολιτική¹¹⁵.

Η γεωπολιτική πραγματικότητα της τρίτης και τελευταίας φάσης του Ψυχρού Πολέμου, η δεκαετία 1980, θα έχει ως αποτέλεσμα την εντατικοποίηση της συζήτησης περί γεωπολιτικής¹¹⁶. Επιπλέον, το τέλος του Ψυχρού πολέμου, που σφραγίστηκε με την πτώση του Τείχους του Βερολίνου και την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, εισήγαγε την ανθρωπότητα σε μια εποχή ρευστότητας και ανασφάλειας. Στα πλαίσια μιας συνεχούς τάσης παγκοσμιοποίησης, τα σύνορα διαλύονται και ενισχύονται οι εθνικισμοί ενώ η ανάπτυξη και μεταφορά τεχνολογίας συμβάλλει στη διασπορά των πυρηνικών όπλων. Η μετα-νεωτερική αυτή πραγματικότητα θέτει νέους προβληματισμούς για την μορφή και το χαρακτήρα των κινδύνων και των απειλών που αντιμετωπίζουν οι κρατικές οντότητες, οι οποίες σταδιακά λαμβάνουν ένα παγκόσμιο χαρακτήρα ενώ παύουν να σχετίζονται άμεσα με τον εδαφικό παράγοντα. Οι απειλές και οι κίνδυνοι των τελευταίων δεκαετιών απασχολούν τα κράτη, κυρίως, για τις συνέπειες που μπορεί να έχουν στην οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ισορροπία και οι οποίοι επιβάλλουν συνεργασίες ή παρεμβάσεις σε επίπεδο διεθνούς πολιτικής ή τουλάχιστον αυτό διατείνονται πολλές φορές ισχυρά κράτη, όπως π.χ. οι ΗΠΑ, κάθε φορά που αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες παρέμβασης και δράσης σε εθνικούς χώρους εκτός των συνόρων της προκειμένου να αποσοβήσουν κάποιο κίνδυνο ή απειλή¹¹⁷.

Ωστόσο, οι γεωπολιτικές αφηγήσεις που θα διατυπωθούν στα πλαίσια ερμηνείας του μετα-διπολικού κόσμου (εκ των οποίων καμία δεν θα χαρακτηριστεί ως κυρίαρχη) δεν θα καταφέρουν να ξεφύγουν από τις γεωπολιτικές αφηγήσεις του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου}, οι οποίες υπήρξαν έντονα εθνοκεντρικές ή αρκετά ιδεολογικές. Συνιστούν, στο σύνολό τους, ολιστικές ερμηνείες της διεθνούς πολιτικής που δίνουν έμφαση στη γεωγραφική έννοια του «χώρου» ενώ παράλληλα συνδέουν την ανάλυση της διεθνούς πολιτικής με την πρακτική της εξωτερικής πολιτικής¹¹⁸.

Μεταγενέστεροι γεωπολιτικοί θεωρητικοί θα αμφισβητήσουν την πολιτική αθωότητα της κλασικής γεωπολιτικής σκέψης η οποία, αντί να είναι αντικειμενική και διαχρονική, συνδέεται με συγκεκριμένες ιστορικές και πολιτισμικές συνθήκες. Η νέα επιστημονική προσέγγιση, η οποία θα κάνει την εμφάνισή της, ονομάζεται *κριτική γεωπολιτική*¹¹⁹ και σαν

---

¹¹⁵ Parker G., όπ. παρ., σελ., 29-30.

¹¹⁶ Βέργος Κ., όπ. παρ., σελ. 191.

¹¹⁷ Χουλιάρης Α., όπ. παρ., σελ. 31,35,178-179.

¹¹⁸ Χουλιάρης Α., όπ. παρ., σελ. 78-83.

¹¹⁹ Ο όρος «κριτική γεωπολιτική» θα εμφανιστεί για πρώτη φορά στη διδακτορική διατριβή του Gerald O' Tuathail (1989). Σημαντικότεροι εκπρόσωποι είναι οι Somon Dalby, Gertjan Dijkink, Klaus Dodds, Paul Routledge, James Sidaway και Joanne Sharp. Χουλιάρης Α., όπ. παρ., σελ. 89.

στόχο έχει να καταδείξει τους επιφανειακούς και πολλές φορές στρατευμένους τρόπους με τους οποίους η γεωπολιτική «διαβάξει» τους χάρτες προκειμένου να ερμηνεύσει και να κατανοήσει τον κόσμο¹²⁰.

Για την κριτική γεωπολιτική η θεωρητική αναζήτηση για το ρόλο της γεωγραφίας στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των κρατών και των διεθνών σχέσεων βασίζεται σε τρεις άξονες:

- υπάρχει μια πολιτική πίσω από όλες τις μορφές γεωγραφικής γνώσης.
- υπάρχουν συγκεκριμένες γεωγραφικές υποθέσεις πάνω στις οποίες βασίζονται όλες οι πολιτικές πρακτικές.
- προκειμένου οι δύο πρώτες σχέσεις να αποκαλυφθούν απαιτείται μια αμφισβήτηση αυτών που θεωρούνται ως δεδομένα, σταθερά και μόνιμα.

Επομένως, η κριτική γεωπολιτική θα επιχειρήσει μέσα από την διαδικασία «αποδόμησης» να αποκαλύψει τις αντιθέσεις και αντιφάσεις που βρίσκονταν καλά κρυμμένες πίσω από ένα επιφανειακό νόημα δηλώσεων, κειμένων και ομιλιών του παρελθόντος¹²¹.

1.12. Γεωστρατηγική και γεωοικονομία

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, γεωστρατηγική και γεωοικονομία αποτελούν τους δύο πυλώνες στους οποίους στηρίζεται η γεωπολιτική προσέγγιση και οι οποίοι έχουν μία αναπόδραστη σχέση με το γεωγραφικό χώρο γεγονός που τις καθιστά πραγματικά οργανικά μεγέθη της έννοιας της ισχύος¹²².

Η γεωστρατηγική είναι σύμφυτη με τη στρατιωτική ισχύ και αποτελεί ένα μέγεθος που υπολογίζεται σε άμεση συνάρτηση με τη διάσταση «χώρος». Η γεωστρατηγική που θα μπορούσε να οριστεί και ως σύνολο του συμπεριφορικού μηχανισμού άμυνας, ασφάλειας και προβολής δύναμης, εκλαμβάνει το «χώρο» ως ένα περιβάλλον αναλυόμενο σε *τρεις διαστάσεις* που αντιστοιχούν σε τρία σταθερά επίπεδα του γεωπολιτικού οικοδομήματος (παραγωγικό, κοινωνικό, νοοτροπικό):

1. Κατά μήκος: Η διάσταση αυτή περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία του γεωγραφικού χώρου, τόσο του άψυχου όσο και του έμψυχου. Προσεγγίζεται και αναλύεται με βάση τέσσερις μεθοδολογικούς βραχίονες:
  - τη φυσιοστρατηγική, που λαμβάνει υπόψη της τους παράγοντες: θέση, απόσταση, πρώτες ύλες και επικοινωνίες.
  - τη μορφοστρατηγική, που περιλαμβάνει το πεδίο της μορφολογίας.

¹²⁰ Χουλιάρας Α., όπ. παρ., σελ. 85-6.

¹²¹ Χουλιάρας Α., όπ. παρ. σελ. 90-91.

¹²² Λουκάς Ι., όπ. παρ., σελ. 39.

- την τοποστρατηγική, με αντικείμενο της την τοπογραφική ανάλυση.
  - τη μετεωστρατηγική, που ο τομέας της περιλαμβάνει τα κλιματικά και τα άλλα συναφή δεδομένα.
2. Κατά πλάτος: Πρόκειται για τη διάσταση που εμπεριέχει όλες τις συνδέσεις που υπάρχουν μεταξύ των διαφόρων επιμέρους τομέων και τμημάτων του έμψυχου και άψυχου χώρου, όπως είναι κυρίως:
- το θεσμικό πλαίσιο της κοινωνίας, της οικονομίας και της πολιτικής.
  - τα δίκτυα παραγωγής, ενέργειας, οικονομίας κοκ.
  - συνδέσεις με εξωγενείς παράγοντες και άλλους χώρους.
3. Καθ' ύψος: Είναι η διάσταση που καταλαμβάνει όλο το πεδίο των πολιτισμικών επιτευγμάτων, δηλαδή:
- δημιουργήματα του υλικού-τεχνικού πολιτισμού με σύγχρονη έκφραση του στην τεχνολογία.
  - τους καρπούς του άυλου –πνευματικού πολιτισμού με σύγχρονη έκφραση του στην τεχνολογία.
  - τις επιταγές του ηθικού πολιτισμικού πεδίου οι οποίες σχετίζονται άμεσα με την εσωτερική συγκρότηση και με το φρόνημα¹²³.

Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι η γεωστρατηγική, ως ένα από τα δύο οργανικά μεγέθη της γεωπολιτικής, εννοούμενης ως «γεωγραφίας της ισχύος», αφενός είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη γεωοικονομία και αφετέρου αποτελεί μία βάση εκπόρευσης δυναμικού πεδίου αλλά και ένα πλαίσιο αναφοράς της στρατιωτικής δύναμης μίας χώρας που επιθυμεί να εκμεταλλευτεί την ευρύτερη γεωπολιτική προσέγγιση των πραγμάτων για να εξασφαλίσει ή να αυξήσει την ισχύ της όχι μόνο στο διεθνές περιβάλλον αλλά και σε ένα περιβάλλον περιφερειακό ή και τοπικό¹²⁴.

Σύμφωνα με τα δεδομένα της σημερινής μετα-ψυχροπολεμικής πραγματικότητας και στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης φαίνεται ότι ευνοείται, στο χώρο των διεθνών σχέσεων, η επικράτηση/επιβολή ενός δυτικού στρατιωτικο-αστυνομικού ελέγχου σε βάρος μιας αντίστοιχης πολιτικο-διπλωματικής διαδικασίας διατήρησης της παγκόσμιας ισορροπίας. Δεδομένου, επίσης, ότι η παγκοσμιοποίηση προσπαθεί να επιβάλει την αντικατάσταση της έννοιας του εθνικισμού από αυτήν της «διεθνούς συλλογικότητας», ο εχθρός παύει να «εθνικοποιείται». Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ως «εχθρός» ή «απειλή» αναγνωρίζονται:

- η τρομοκρατία.

¹²³ Λουκάς, Ι., *Η Γεωπολιτική*, Αθήνα: Εκδόσεις τροχαλία, Αθήνα 2000, σελ. 39-40.

¹²⁴ Ο συναγωνισμός για την απόκτηση ισχύος σε τοπικό/περιφερειακό επίπεδο αποτελεί ένα χαρακτηριστικό το οποίο έκανε έντονη την παρουσία του μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου και την ισορροπία του τρόμου των πυρηνικών όπλων. Λουκάς, Ι., *όπ. παρ.*, σελ. 40-41.

- η διασπορά βιολογικών και χημικών όπλων.
- η ανάπτυξη ατομικού-πυρηνικού οπλοστασίου.
- η μαζική καταστροφή περιβάλλοντος.
- η λαθρομετανάστευση.
- η διάδοση των ναρκωτικών.
- το οργανωμένο έγκλημα (οικονομικό ή μη)¹²⁵.

Η μεταβολή πρόσληψης και ερμηνείας της έννοιας του «εχθρού» στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης, η οποία επικαλείται το «ανθρωπιστικό δίκαιο», την «συλλογική ασφάλεια» καθώς και τη «συλλογική ευθύνη» (ερμηνεία αμερικανικής προέλευσης), παρέχει την ευκαιρία και σε Δυνάμεις λιγότερο ισχυρές να εμπλακούν στο παιγνίδι της επιβολής ισχύος ασκώντας συγκεκριμένη γεωστρατηγική σε περιφερειακό ή έστω τοπικό περιβάλλον¹²⁶.

Η γεωστρατηγική, σε αντίθεση με τη γεωπολιτική, στο σύνολό της, έχει ιδεολογικοπολιτικούς στόχους. Προσπαθεί να εισηγηθεί τρόπους παρέμβασης στα δομικά τους στοιχεία με σκοπό να υλοποιήσει τους «εθνικούς» στόχους τους οποίους και υπηρετεί. Είναι σαφές, λοιπόν, ότι την ευθύνη για τη διαχείριση των παραμέτρων που αφορούν τη γεωστρατηγική δεν έχουν οι ίδιοι οι επιστήμονες και γενικότερα οι εκτελεστές μιας στρατηγικής αλλά οι ίδιοι οι πολιτικοί¹²⁷.

Συμπληρωματικά στην γεωστρατηγική λειτουργεί η γεωοικονομία προκειμένου να ολοκληρωθεί ο γεωπολιτικός σχεδιασμός ενός κράτους για την προώθηση και εξασφάλιση των ζωτικών του συμφερόντων. Η γεωοικονομία ορίζεται επιστημονικά ως η αφετηρία της γεωπολιτικής, της γεωγραφικής αυτής αναλυτικής μεθόδου μελέτης των συστημάτων ανισορρόπου κατανομής ισχύος στο διεθνή χώρο μεταξύ ανεξάρτητων και διακριτών μεταξύ τους διεθνών, εθνικών ή εθνοτικών δρώντων. Αντικείμενο μελέτης της αποτελούν:

1. η ανθρώπινη οικονομική δραστηριότητα και επέμβαση στο Γεωγραφικό Χώρο.
2. η δημιουργία και εξέλιξη των επί μέρους οικονομικών χώρων στην επιφάνεια του πλανήτη και
3. οι μεταξύ τους αντιδράσεις και συσχετισμοί¹²⁸.

Σύμφωνα με τον Ph. Moreau Défarges, η γεωοικονομία ορίζει «τη μέθοδο που εξετάζει την αλληλεπίδραση του homo economicus με το περιβάλλον». Η αλληλεπίδραση αυτή προσφέρει στην εκάστοτε δύναμη τη δυνατότητα εκμετάλλευσης των πόρων και των αγορών ενός συγκεκριμένου γεωγραφικού χώρου προς όφελος των πολιτών του. Παράλληλα

¹²⁵ Λουκάς, Ι., όπ. παρ. , 41-42.

¹²⁶ Στο ίδιο.

¹²⁷ Μάζης Ι., όπ. παρ., σελ. 42.

¹²⁸ Μάζης Ι., όπ. παρ., σελ. 43.

επιτρέπει την εκμετάλλευση και παρέμβαση στη διαδικασία διαμόρφωσης του χάρτη οικονομικών δικτύων, τα οποία διαπερνούν κάθετα όλο το οριζόντιο φάσμα της γεωστρατηγικής ενώ η αλληλεπίδραση των γραμμών αυτών των δικτύων με τις γραμμές των συνόρων ενός κράτους (με την μεγαλύτερη δυνατή διάσταση / ερμηνεία της έννοιας του συνόρου) διαμορφώνουν το παιγνίδι της γεωοικονομίας. Τα δίκτυα αυτά συνοψίζονται σε:

- δίκτυα πλουτοπαραγωγικών πόρων και παραγωγής ενέργειας.
- δίκτυα μεταφορών και συγκοινωνιών.
- δίκτυα επικοινωνιών.
- δίκτυα αγορών και αγαθών.
- δίκτυα παροχής ελεύθερων υπηρεσιών.
- δίκτυα τραπεζικών και γενικότερων χρηματοπιστωτικών συναλλαγών¹²⁹.

Οι επιστήμονες προωθώντας κάποιες γεωοικονομικές διαιρέσεις έχουν καταλήξει στη δημιουργία γεωσυστημάτων. Σύμφωνα με τις ερμηνείες που έχουν προκύψει φαίνεται ότι η γεωοικονομική εξέλιξη του διεθνούς συστήματος τις τελευταίες εκατονταετίες έχει μεταφερθεί από τη Δύση στην Ανατολή διαμέσου της δυτικής οδού. Αυτό σημαίνει ότι από τη Μεσόγειο της κλασικής εποχής, το οικονομικό κέντρο του πλανήτη μετατοπίστηκε στους νεότερους χρόνους προς τη Δ. Ευρώπη, από εκεί πέρασε στις ΗΠΑ και σήμερα φαίνεται να έχει μετατοπιστεί στην ασιατική ακτή του Ειρηνικού Ωκεανού¹³⁰.

Στο πλαίσιο της μετα-νεωτερικής εποχής που ζούμε και σύμφωνα με τη νέα τάξη πραγμάτων, τα «σύνορα» καταργούνται από υπερεθνικούς οικονομικούς χώρους, διαδικασίες και καταστάσεις, όπως π.χ. οι ζώνες αδασμολόγητων προϊόντων. Η υφιστάμενη πολυπλοκότητα, η οποία σχετίζεται αφενός με τις εθνικές οικονομίες και αφετέρου με τους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς (Διεθνής Τράπεζα, Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Διεθνής Οργανισμός Εμπορίου) διαμορφώνει μια σειρά από παράγοντες οι οποίοι δυσχεραίνουν μεθοδολογικά το έργο της γεωπολιτικής¹³¹.

Αυτό αυτόματα παραπέμπει στη δυσκολία που αντιμετωπίζει η παγκόσμια κοινότητα και κυρίως οι ισχυρές Δυνάμεις να προτείνουν λύσεις στα μετα-νεωτερικά προβλήματα και να προβλέψουν ή να αντιμετωπίσουν τους νέους κινδύνους που έχουν ανακύψει. Σύμφωνα με τον Kennedy P., τα διεθνή προβλήματα της εποχής μας συνδέονται με τα συμφέροντα δύναμης και εξουσίας των εθνικών κρατών και των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι *η παρουσία των εθνικών κρατών και η ταυτόχρονη αδυναμία τους να λύσουν τα σύγχρονα προβλήματα που αντικειμενικά υπερβαίνουν τις αρμοδιότητες και*

¹²⁹ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., 45-46.

¹³⁰ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 51-53.

¹³¹ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 46, 61.

τις δυνατότητές τους, καθώς και η ισχυροποίηση των πολυεθνικών επιχειρήσεων, αποτελεί την αιτία της δημιουργίας καινούριων προβλημάτων κατά τον 21^ο αιώνα¹³².

Για τον Kennedy στη νέα εποχή που διανύουμε το ζητούμενο δεν είναι η «Άνοδος και η Πτώση» των υποκειμένων του άναρχου διεθνούς συστήματος, αλλά οι Δυνάμεις της παγκόσμιας αλλαγής με τη μορφή υπερεθνικών και πολυεθνικών προκλήσεων. Αρκετά χρόνια πριν είχε δηλώσει ότι το παγκόσμιο σκηνικό των αρχών του 21^{ου} αιώνα θα χαρακτηρίζεται από: πληθυσμιακή αύξηση, οικολογικούς κινδύνους και τρεις τεχνολογικές επαναστάσεις, τη βιοτεχνολογική, τη ρομποτική και τις παγκοσμιοποιημένες δομές επικοινωνίας και του χρηματιστικού τομέα¹³³.

Η άποψη του Kennedy συνδέεται άμεσα με τη σχολή της αλληλεξάρτησης σύμφωνα με την οποία τίθεται σήμερα ένα ζήτημα σχετικά με τη βαρύτητα γεωστρατηγικής και γεωοικονομίας στην γεωπολιτική ανάλυση. Η προσέγγιση αυτή διατείνεται ότι διανύουμε την «εποχή της γεωοικονομίας» όπου το παγκόσμιο εμπόριο αποκτά πολλαπλή σημασία έναντι της στρατιωτικής δύναμης. Συγκεκριμένα ο διευθυντής του Ινστιτούτου για τη διεθνή οικονομία της Ουάσινγκτον, Σ. Φρεντ Μπέργκστεν, υποστηρίζει ότι τα προβλήματα ασφάλειας έρχονται σε δεύτερη μοίρα έναντι αυτών της οικονομίας και κατά συνέπεια κύριος εχθρός των ΗΠΑ θεωρείται σήμερα η Ιαπωνία, ο κατ' εξοχήν οικονομικός ανταγωνιστής τους¹³⁴.

Βέβαια, υφίστανται και προσεγγίσεις οι οποίες θεωρούν το ρόλο της στρατιωτικής ισχύος ως σημαντικότερου από εκείνου της γεωοικονομίας. Η διαμάχη αυτή αποτυπώνει τη συζήτηση που υπάρχει σχετικά με τον τρόπο που τα δύο αυτά υποκείμενα (εθνικό κράτος και επιχειρήσεις διεθνούς δράσης) συνδέονται. Η αντιπαράθεση, ωστόσο, δεν επικεντρώνεται στην ιεράρχηση ανάμεσα στα εθνικά κράτη και τις πολυεθνικές/διεθνικές, αλλά στον τρόπο αλληλοδιαπλοκής, καταμερισμού και μεσολάβησης των πρώτων για λογαριασμό των δεύτερων¹³⁵.

---

¹³² Kennedy P., *Προετοιμασία για τον 21^ο αιώνα*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1994, σελ. 20.

¹³³ Kennedy P., *όπ. παρ.*, σελ. 36.

¹³⁴ Kennedy P., *όπ. παρ.*, σελ. 22.

¹³⁵ Kennedy P., *όπ. παρ.*, σελ. 18.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

2.1. Η Ευρώπη γεωπολιτικά

Η ιστορία της ανθρωπότητας συνδέεται αναπόσπαστα με την απόκτηση και την αύξηση της ισχύος από τις εκάστοτε ισχυρές Δυνάμεις ως αποτέλεσμα του άναρχου παγκόσμιου πολιτικού συστήματος. Οι ανισορροπίες, οι αντιπαραθέσεις και οι πολεμικές συγκρούσεις που θα χαρακτηρίσουν την πορεία του ανθρώπινου γένους είναι συνυφασμένες με την έννοια της ισχύος και φυσικά με τη γεωγραφία. Αιώνες πριν η γεωγραφία και η γεωπολιτική συγκροτηθούν σε επιστήμες, η απόκτηση ισχύος συνδέθηκε άμεσα με τις έννοιες της γεωστρατηγικής και της γεωοικονομίας.

Ο 15^{ος} αιώνας και κυρίως η Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς (1453) και η ανακάλυψη του Νέου Κόσμου από το Χριστόφορο Κολόμβο (1492) σηματοδοτεί το πέρας της Ευρώπης από την «κάθετη» γεωπολιτική δομή του Μεσαίωνα στην «οριζόντια». Η «κάθετη» δομή καθοριζόταν από τη διαίρεση του ευρωπαϊκού χώρου σε χερσαίες ζώνες επιρροής με άξονα από Βορρά προς Νότο. Από το 16^ο αιώνα η νέα Ευρώπη που αναδύεται μετατρέπεται όλο και περισσότερο σε μια «ναυτική» ήπειρο, η οποία χωρίς να απολέσει την κάθετη γεωπολιτική διαίρεση, δημιουργεί τρεις νέους «οριζόντιους» γεωπολιτικούς άξονες: ο πρώτος βρίσκεται στα νότια του 45^{ου} παραλλήλου και περιλαμβάνει τη «λατινική» Μεσόγειο στο δυτικό του τμήμα και την «τουρκοκρατούμενη» στο ανατολικό του. Ο δεύτερος περιλαμβάνεται μεταξύ του 45^{ου} και 60^{ου} παραλλήλου όπου αναπτύσσονται ραγδαία η Βρετανία, η Γαλλία και η Γερμανία στο δυτικό του τμήμα και η Αγία Ρωσική Αυτοκρατορία στο ανατολικό του. Στον τρίτο, που βρίσκεται βορειότερα του 60^{ου} παραλλήλου, ανήκουν τα σκανδιναβικά κράτη¹³⁶.

Η απάντηση της Ευρώπης προς τη συντονισμένη υψηλή στρατηγική του Σουλτάνου Μωάμεθ Β΄ υπήρξε ασύνδετη και σποραδική. Δεν κατάφερε να υπάρξει ποτέ μια ενωμένη Ευρώπη, αντιθέτως, η Ευρώπη ήταν ένα συνονθύλευμα από μικρά βασίλεια και ηγεμονίες, πολεμοχαρείς άρχοντες και πόλεις κράτη. Κάποιες δυναμικότερες μοναρχίες έκαναν την εμφάνισή τους στα δυτικά, της Ισπανίας, της Γαλλίας και της Αγγλίας, καμιά από τις οποίες

---

¹³⁶ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., 91.

δεν θα καταφέρει να αποδεσμευτεί από τα εσωτερικά της προβλήματα και όλες θεωρούνταν μεταξύ τους ως αντίπαλοι για την εξουσία παρά ως σύμμαχοι στον αγώνα κατά του Ισλάμ¹³⁷.

2.1.1. Πορτογαλία και Ισπανία

Από το 15^ο αιώνα και μετά ανάμεσα στους βασικούς διεκδικητές της ευρωπαϊκής πρωτοκαθεδρίας θα είναι η Πορτογαλία και η Ισπανία. Πρόκειται για δυο Δυνάμεις στις οποίες το οικονομικό, το πολιτικό, το κοινωνικό και το στρατιωτικό στοιχείο συγχωνεύονται σε ένα ιδεολογικό και ταυτόχρονα μεταφυσικό πλαίσιο. Πιο απλά, και οι δύο χώρες εξέρχονται από μια περίοδο οκτώ αιώνων αραβικής κυριαρχίας και ρίχνονται στον αγώνα των εξερευνήσεων, καταγράφοντας με αυτόν τον τρόπο τη δική τους ιστορία ενάντια στον «θρησκευτικό» και «εθνικό» εχθρό του Ισλάμ¹³⁸.

Πορτογαλία και Ισπανία, λοιπόν, θα διαγράψουν μια παράλληλη πορεία στο εξής, με πρωτοστάτη στις εξερευνήσεις τον Πορτογάλο πρίγκιπα Ερρίκο (1394-1460), ο οποίος πίστευε πως η κατάκτηση της Αφρικής προσέφερε τη δυνατότητα τεράστιου οικονομικού οφέλους ενώ συνέβαλε στη λύτρωση λαών από διάφορα «ψυχοφθόρα» θρησκευτικά δόγματα στο όνομα του Χριστού. Στη συνέχεια, εξερευνητικές αποστολές του πρίγκιπα Ιωάννη (μετέπειτα βασιλιά Ιωάννη Β΄) θα έχουν επίμονα ως στόχο τους να φτάσουν στις Ινδίες παρακάμπτοντας την Αφρική, περικυκλώνοντας με αυτό τον τρόπο το Ισλάμ. Οι Ινδίες αποτελούσαν τον αντικειμενικό στόχο και του Χρ. Κολόμβου. Η διαφωνία του, όμως, με τον Ιωάννη Β΄, ως προς την επιλογή ή μη του «δυτικού δρόμου» προς τις Ινδίες, έστρεψαν τον Κολόμβο προς την Ισπανία. Τα κίνητρα του ισπανικού βασιλείου για την στήριξη του Κολόμβου δεν ήταν ιδεολογικά ή θρησκευτικά και δεν επιδέχονται το χαρακτηρισμό μιας οργανωμένης «γεωπολιτικής αντίληψης», ωστόσο, επειδή ο Κολόμβος μπορεί να χαρακτηριστεί ως το «ιστορικό ενεργούμενο» θεωρείται ότι οι απόψεις και επομένως ο προσανατολισμός του εξερευνητικού ταξιδιού ήταν συγγενής με τις απόψεις του Πορτογάλου Ιωάννη Β΄¹³⁹.

Επίσης, η ανακάλυψη από τον Κολόμβο του Νέου Κόσμου, ο οποίος ταυτίστηκε με τον επίγειο παράδεισο που προσέφερε στην ευρωπαϊκή χριστιανοσύνη οικονομικό πλούτο, πολύτιμα μέταλλα και κυρίως χρυσό, αντέστρεψε το στερεότυπο της κόλασης, με το οποίο έζησε η Ευρώπη κατά το Μεσαίωνα σμίγοντας με τις «ηλιοκεντρικές» θεωρίες της επιστήμης και της μεταφυσικής. Ο παράδεισος, ο χρυσός και ο ήλιος δημιούργησαν ως νέα στερεότυπα μια νέα γεωπολιτική αντίληψη, καθαρά μεταφυσικού περιεχομένου. Επίσης, η διαίωνιση των

¹³⁷ Kennedy P., *Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων-Οικονομική Μεταβολή και Στρατιωτική Σύγκρουση από το 1500 ως το 2000*, Α, Εκδόσεις Αξιοτέλλης, Αθήνα 1990, σελ. 36.

¹³⁸ Λουκάς Ι., όπ. παρ., σελ.93.

¹³⁹ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 94-95.

σταυροφοριών, στις οποίες πρωτοστάτησε η Πορτογαλία συμπαράσύροντας την Ισπανία, θα οδηγήσει στην ιδέα της επικράτησης του καθολικισμού στο Νέο Κόσμο με τη μεταφυσική γεωπολιτική αντίληψη μιας υφελίου αποτελούμενης μόνο από Χριστιανούς¹⁴⁰.

Η Ισπανία και μέσω αυτής ο γερμανικός χώρος της Κεντρικής Ευρώπης, με τον οποίο είχε συνδεθεί δυναστικά η Μαδρίτη, θα διατηρήσει το σταυροφορικό πνεύμα στη Μεσόγειο Θάλασσα. Σε αυτό το χώρο η Ισπανία, μαζί με τις ιταλικές καθολικές πόλεις, θα προσπαθήσει να καταργήσει την κληρονομημένη από το Μεσαίωνα «κάθετη» γεωπολιτική δομή, επιβάλλοντας μια οριζόντια «χριστιανική» ζώνη, στο πλαίσιο της οποίας οι ενωμένες καθολικές Δυνάμεις της νότιας οριζόντιας γεωπολιτικής ζώνης θα επιχειρήσουν να ανακόψουν την οθωμανική προέλαση¹⁴¹.

Ο ιμπεριαλισμός είχε ξεκινήσει από το 15^ο αιώνα και ήταν αποφασισμένος να διαρκέσει. Οι Πορτογάλοι και Ισπανοί εξερευνητές συμβόλιζαν μια δέσμευση να μεταβάλουν τις πολιτικές και οικονομικές ισορροπίες του κόσμου¹⁴².

2.1.2. Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους

Την εποχή που σκιαγραφούμε τις Δυνάμεις στον ευρωπαϊκό χώρο η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ταυτίζεται με την αυτοκρατορία των Αψβούργων, ενός δυνασטיακού συνδυασμού ο οποίος κινήθηκε προς διαμόρφωση ενός δικτύου περιοχών που εκτεινόταν από το Γιβραλτάρ στην Ουγγαρία και από τη Σικελία στο Άμστερνταμ. Η δυναστεία των Αψβούργων καταγόταν από την Αυστρία και κατακτώντας τον τίτλο του αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας αναζητούσαν και επεδίωκαν ένα δυναμικό και ευρύτερο ρόλο για τη Γερμανία στα ευρωπαϊκά ζητήματα. Οι Αψβούργοι θα καταφέρουν με εκπληκτικό τρόπο να επεκτείνουν το βασίλειό τους μέσα από γάμους και κληρονομίες. Η μεγαλύτερη από αυτές τις επιτυχίες ήταν ο γάμος του γιου του Φιλίππου προς την Ιωάννα, κόρη του Φερδινάνδου και της Ισαβέλλας της Ισπανίας, η προγενέστερη ένωση των οποίων είχε ενώσει τις κτήσεις της Καστίλλης και της Αραγωνίας (όπου περιλάμβαναν τη Νεάπολη και τη Σικελία)¹⁴³.

Ωστόσο, η αυτοκρατορία των Αψβούργων δεν θα καταφέρει να συγκριθεί με ομοιογενείς συγκεντρωτικές αυτοκρατορίες της Ασίας λόγω της απόλυτης ετερογένειας και του διασκορπισμού των γαιών που τη συνιστούσαν. Οι εχθροί τους, όμως, πίστευαν ότι οι Αψβούργοι έτειναν προς την απόλυτη κυριαρχία και δεν ήταν λίγοι. Δεν θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι βασικός σκοπός των Γάλλων για τους επόμενους δύο αιώνες ήταν να κάμψουν

---

¹⁴⁰ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 97.

¹⁴¹ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 97-98.

¹⁴² Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 64.

¹⁴³ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 70-71.

τη δύναμη και την επιρροή των Αψβούργων, ενώ οι Γερμανοί πρίγκιπες και εκλέκτορες, οι οποίοι είχαν αγωνισθεί ενάντια σε οποιαδήποτε εξουσία του αυτοκράτορα, θα θορυβηθούν όταν ο Κάρολος Ε΄ θα εδραιώσει τη θέση του εξασφαλίζοντας πρόσθετες περιοχές και πόρους που θα ενίσχυαν την επιβολή του. Επίσης, πολλοί από τους πάπες δυσανασχετούσαν με αυτή τη συγκέντρωση δύναμης των Αψβούργων¹⁴⁴.

Ωστόσο, παρά τη φιλολογία και τη ρητορική της εποχής για μια «παγκόσμια κυριαρχία» των Αψβούργων δεν φαίνεται να υπήρχε συγκεκριμένο σχέδιο για την κυριαρχία της Ευρώπης όπως αυτό του Ναπολέοντα ή του Χίτλερ. Πολλοί από τους γάμους και τις διαδοχές των Αψβούργων χαρακτηρίζονταν ως, μάλλον, τυχαίοι, ενώ γενικότερα οι Αψβούργοι άρχοντες φαίνεται ότι περισσότερο προκαλούνταν παρά προκαλούσαν στην πολιτική σκακιέρα¹⁴⁵.

Ανασταλτικός παράγοντας στην αύξηση και εδραίωση της ισχύς τους αποτέλεσε και η θρησκευτική διαμάχη που εξήγειρε η Μεταρρύθμιση. Τόσο ο Κάρολος Ε΄ όσο και ο διάδοχός του Φερδινάνδος Β΄ καθώς και οι Ισπανοί βασιλείς υπήρξαν υπέρμαχοι του Καθολικισμού, οι οποίοι πίστευαν ακράδαντα στην οικουμενικότητα του χριστιανισμού και αντιλαμβάνονταν το κράτος σαν την αιχμή του δόρατος της εξυπηρέτησης της «θείας βούλησης» επί της Γης. Ο Φερδινάνδος Β΄ είχε ιδεολογικοποιήσει πολιτικά σε τέτοιο βαθμό τις θρησκευτικές επιταγές ώστε, όπως αναφέρει ο σύμβουλός του, Ιησουίτης Λαμορμενί, υπότασσε στο χριστιανικό σύστημα αξιών ακόμα και τις μεθόδους της πολιτικής λειτουργίας και των διεθνών σχέσεων: «Θα ήταν μεγάλη ανοησία να προσπαθήσει κανείς να δυναμώσει ένα βασίλειο που μόνο ο Θεός του έχει δώσει, με τρόπους τους οποίους μισεί ο Θεός»¹⁴⁶.

Αν οι Αψβούργοι είχαν πετύχει τους περιορισμένους, περιφερειακούς ακόμη και αμυντικούς τους στόχους, η κυριαρχία της Ευρώπης θα ήταν σίγουρα δική τους. Η Οθωμανική αυτοκρατορία θα είχε απωθηθεί. Η αίρεση θα είχε περιοριστεί στα όρια της Γερμανίας. Η εξέγερση των Κάτω Χωρών θα είχε συντριβεί. Μόνο η Γαλλία και η Αγγλία θα είχαν διατηρηθεί ως φιλικά προσκείμενα καθεστώτα. Και μόνον η Σκανδιναβία, η Πολωνία, η Μοσκοβία καθώς και οι περιοχές που βρίσκονταν κάτω από την Οθωμανική κατοχή δεν θα βρίσκονταν υπό την επιρροή και κατοχή των Αψβούργων¹⁴⁷.

---

¹⁴⁴ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 71-73.

¹⁴⁵ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 74.

¹⁴⁶ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 106-107.

¹⁴⁷ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 74.

2.1.3. Ρωσία

Το 16^ο αιώνα οι δυτικοευρωπαϊκές Δυνάμεις στρέφονται προς την κυριαρχία των θαλασσών, ενώ στον Βορρά το βασίλειο της Ρωσίας αρχίζει να θέτει τις βάσεις για τη σταδιακή του μετατροπή σε χερσαία αυτοκρατορία. Η πολιτική αυτή θα υλοποιηθεί μέσω συγκεκριμένων στρατηγικών στόχων:

- το 1558 ο Ιβάν Δ΄ ο Τρομερός θα παραχωρήσει στην αριστοκρατική οικογένεια Στρογκανώφ «δικαίωμα κατοχής» της Σιβηρίας. Η επιχείρηση αυτή θα στηριχθεί στις Δυνάμεις των εμπειροπόλεμων Κοζάκων δεδομένου ότι οι περιοχές αυτές κατοικούνται από πλήθος εθνών και φυλών τουρκμενικής, μογγολικής και κινεζικής καταγωγής.
- το 1613 τη διακυβέρνηση της χώρας αναλαμβάνει η δυναστεία Ρομανώφ, η οποία και θα κυβερνήσει αδιάλειπτα μέχρι την επανάσταση του 1917.
- το 1727 η κατάκτηση της Σιβηρίας έχει προχωρήσει σε τέτοιο βαθμό ώστε η Ρωσία να δημιουργήσει εμπορικό σταθμό στο Πεκίνο.
- το 1742 ανακαλύπτεται το Βόρειο ακρωτήριο και στη συνέχεια η Αλάσκα την οποία προσαρτά η Ρωσία το 1791¹⁴⁸.

Παράλληλα με την κατάκτηση της Σιβηρίας η Ρωσία θέτει τις βάσεις μιας ιδεολογίας, η οποία προωθεί την επέκτασή της προς τη Μεσόγειο περισσότερο παρά στην Άπω Ανατολή. Μέχρι το 1600 θα έχει ολοκληρωθεί και η φιλολογική διαδικασία για τη θεωρία του «ξανθού γένους», το οποίο σύμφωνα με τους βυζαντινούς θρύλους, θα εκδίωκε τους Οθωμανούς από την Κωνσταντινούπολη και το οποίο ταυτίστηκε με τους Ρώσους. Η κατασκευή αυτής της ιδεολογίας εξυπηρετούσε τους γεωπολιτικούς στόχους της Ρωσίας αφού στήριζε τον απολυταρχικό χαρακτήρα της τσαρικής εξουσίας και παράλληλα έστρεφε τη χώρα εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η κατάλυση της οποίας ταυτίζεται με την πραγμάτωση του «ιστορικού» της ρόλου. Βέβαια, η Ρωσία θα χρειαστεί να προσπαθήσει πολύ και να περιμένει μέχρι το 18^ο αιώνα ώστε να φτάσει στο κατάλληλο επίπεδο ισχύος και να μπορέσει να αντιμετωπίσει δυναμικά τα οθωμανικά στρατεύματα¹⁴⁹.

Η πολιτική αυτή θα έχει ως αποτέλεσμα να εγκαταλειφθεί η ιδεολογία περί Τρίτης Ρώμης και να εδραιωθεί η ιδεολογία του πανσλαβισμού, η οποία θα αποτελέσει έναυσμα για τη ρωσική εξωτερική πολιτική ώστε να επεκταθεί η ρωσική επιρροή στα Βαλκάνια. Αυτός ήταν και ο λόγος όπου η Ρωσία θα προσπαθήσει να χειραγωγήσει τον ελληνικό παράγοντα. Πρώτος εκφραστής αυτού του προσανατολισμού θα είναι ο Μεγάλος Πέτρος Α΄ (1672-1725), ο οποίος δεν θα διστάσει να έρθει σε σύγκρουση με τους Οθωμανούς προκειμένου να

¹⁴⁸ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 122-123.

¹⁴⁹ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 124.

επεκτείνει τα ρωσικά σύνορα νοτιοανατολικά. Επίσης, το 1718 η Μόσχα θα αντικατασταθεί από την Αγία Πετρούπολη, ενώ το 1721 ο βυζαντινός τίτλος «τσάρος» θα αντικατασταθεί από το δυτικό τίτλο «αυτοκράτορας» και το ίδιο έτος θα καταργηθεί επίσημα το πατριαρχείο της Μόσχας. Παράλληλα, ο Πέτρος θα δημιουργήσει ένα ισχυρό στόλο¹⁵⁰.

Στην ίδια λογική θα κινηθεί και η Μεγάλη Αικατερίνη Β΄ (1762-1796). Θα αυτοπροβληθεί ως «προστάτης της ορθοδοξίας» προκειμένου να χειραγωγεί του Έλληνες και να επεξεργαστεί μεγαλόπνοα σχέδια επέκτασης προς τη Δύση, σε βάρος της Πολωνίας, της Λιθουανίας και άλλων περιοχών. Παράλληλα, θα είναι δεκτική στην δυτική διάνοηση και θα εφαρμόσει ένα εμπνευσμένο σύστημα μεταρρύθμισης των δομών της αυτοκρατορίας, ενώ παράλληλα θα στηρίζει την απόλυτη εξουσία της στους ευγενείς σε βάρος των δουλοπαροίκων αλλά και του ορθόδοξου κλήρου. Έτσι, η Ρωσία θα φτάσει στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα να αποτελεί μια πανίσχυρη Δύναμη με γεωπολιτικούς στόχους προς όλες τις κατευθύνσεις¹⁵¹.

2.1.4. Αγγλία και Γαλλία

Ανάμεσα στις Δυνάμεις της μεσαίας γεωπολιτικής ζώνης τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Η βασική γεωστρατηγική αντίληψη Αγγλίας και Γαλλίας θα παραμείνει για πολλές δεκαετίες προσκολλημένη στη θεώρηση των κάθετων γεωπολιτικών αξόνων και αυτό για τρεις λόγους:

1. Η γεωγραφική πραγματικότητα της περιοχής διαιώνιζε τις μεσαιωνικές αντιλήψεις αναζητώντας λύσεις σε θέματα χερσαίων συνόρων και επικυριαρχίας σε γειτονικές ηπειρωτικές περιοχές.

2. Η έλευση της μεταρρύθμισης θα εντείνει τις υπάρχουσες διαφορές μεταξύ χωρών και περιοχών προσθέτοντας και το θρησκευτικό στοιχείο με αποτέλεσμα να προκαλέσει τελικά την πανευρωπαϊκή σύρραξη του Τριακονταετούς Πολέμου (1618-1648).

3. Η τεράστια οικονομική και κοινωνική αναστάτωση που θα προκληθεί, από τις αρχές του 16^{ου} αιώνα, λόγω των τεράστιων ποσοτήτων χρυσού και αργύρου του Νέου Κόσμου που η Ισπανία διοχέτευσε στα υπόλοιπα κράτη προκειμένου να ισορροπήσει τη διαφορά μεταξύ εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου¹⁵².

Συνεπώς, τα κέντρα πολιτικής εξουσίας (και διανοήσης) της εποχής, Αγγλία και Γαλλία, θα αντιπαρατάξουν στη μεταφυσική γεωπολιτική του παγκόσμιου επίγειου παραδείσου έναν έντονο πολιτικό προβληματισμό, ο οποίος εδράζεται στο χώρο ενός εθνικού

¹⁵⁰ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 125-127.

¹⁵¹ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 128.

¹⁵² Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 98.

– κοινωνικού παραδείσου με βασικό χαρακτηριστικό την αυτάρκεια που εξασφαλίζει η αγροτική παραγωγή και η ευνομία της πολιτικής διοίκησης¹⁵³.

Παρά το γεγονός ότι η Αγγλία αντιμετώπιζε την εποχή εκείνη ιδιαίτερα προβλήματα στο εσωτερικό της (εξαθλίωση αγροτικών μαζών από τους οικονομικά ανερχόμενους γαιοκτήμονες, οικονομική κρίση, πόλεμοι εναντίον Σκωτίας και Γαλλίας, ανεργία) θα οχυρωθεί πίσω από την ουμανιστική σκέψη, η οποία θα λειτουργήσει ανασταλτικά στην εξεύρεση λύσεων. Η αγγλική διανόηση εγκλωβισμένη στο πλαίσιο της θρησκευτικής αντιπαράθεσης που είχε δημιουργήσει η Μεταρρύθμιση και εκστασιασμένη από την ιδέα του ουμανισμού θα αρνηθεί οποιαδήποτε δυναμική πρόταση για «εξωστρεφή» πολιτική¹⁵⁴.

Ωστόσο, η γεωπολιτική αντίληψη της Αγγλίας θα μεταβληθεί από την εποχή του Ερρίκου Η΄, η δε περίοδος της Ελισάβετ Α΄ (1558-1603) και της βασιλείας των Στιούαρτ (1603-1648) θα ταυτιστεί με τις απαρχές της βρετανικής θαλασσοκρατορίας και της εγκαθίδρυσης της μεγαλύτερης ναυτικής αυτοκρατορίας στην μετα-μεσαιωνική ιστορία. Η Αγγλία υιοθετώντας εξωστρεφή πολιτική είναι πλέον προσανατολισμένη προς το όραμα της «παγκόσμιας κυριαρχίας». Αυτό δηλώνουν η καταβύθιση της ισπανικής αρμάδας από τον αγγλικό στόλο το 1588, η εντατικοποίηση ενός αποικιακού προγράμματος, η δημιουργία εταιρειών οικονομικής εκμετάλλευσης των υπερπόντιων αποικιών και η σταδιακή υποχώρηση της οικονομικής κρίσης¹⁵⁵.

Η Γαλλία του Ρισελιέ και του Λουδοβίκου ΙΓ΄ μπορεί να είχε να αντιμετωπίσει διαφορετικά προβλήματα από την Αγγλία, παρά το γεγονός ότι στήριξε την εμποροναυτική αστική τάξη, ωστόσο, θα παραμείνει περισσότερο εγκλωβισμένη στην μεσαιωνική γεωπολιτική αντίληψη των κάθετων ζωνών. Ο ασφυκτικός ισπανογερμανικός κλοιός των Αψβούργων σε συνδυασμό με τον παραδοσιακό φόβο της προς την προτεσταντική Αγγλία δεν θα της επιτρέψουν να οραματίζεται τίποτα πέρα από τον Καναδά. Τα σύνορα της Γαλλίας, η ατλαντική ακτή, το βόρειο και βορειοδυτικό γερμανικό σύνορο, η μεσογειακή ακτή και το νότιο ισπανικό σύνορο αποτελούσαν και τα σημεία από όπου μπορούσαν να εισβάλουν οι εχθροί της, δηλαδή, οι Άγγλοι και οι Ισπανοί. Έτσι, η διατήρηση της ισχύος της ήταν συνδεδεμένη με στρατηγικές άσχετες από αυτές της «παγκόσμιας κυριαρχίας» και της αποικιακής αυτοκρατορίας¹⁵⁶.

Η Ειρήνη της Βεσφαλίας με την οποία θα τερματιστεί ο Τριακονταετής Πόλεμος θα σημάνει ταυτόχρονα τόσο το τέλος της γερμανικής – καθολικής κυριαρχίας όσο και την απαρχή οικοδόμησης της ευρωπαϊκής ισορροπίας πάνω σε νέες βάσεις. Η Συνθήκη αυτή θα

---

¹⁵³ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 99.

¹⁵⁴ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 100.

¹⁵⁵ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 118.

¹⁵⁶ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 104-105.

σηματοδοτήσει το τέλος της οικουμενικής ιδεολογίας, η οποία είχε τις ρίζες της στο Μεσαίωνα και η οποία αποσκοπούσε στην δημιουργία μιας παγκόσμιας τάξης με επικεφαλής έναν «άγιο αυτοκράτορα» που θα κυβερνούσε τον επίγειο κόσμο μαζί με έναν «άγιο πατέρα», την οικουμενική Εκκλησία. Ο Ρισελιέ και ο διάδοχός του Μαζαρίνο, ήταν υπερασπιστές της ειρήνης την οποία αντιλαμβάνονταν ως απόρροια όχι ενός οικουμενικού συστήματος, αλλά ενός συστήματος ισορροπίας Δυνάμεων, οι οποίες λειτουργούσαν στη βάση ενός αξιώματος σύμφυτου της έννοιας του «έθνους»¹⁵⁷.

2.1.5. Ηνωμένες Επαρχίες των Κάτω Χωρών (Ολλανδία)

Η μεγάλη επιρροή της γεωγραφίας στην πολιτική ενός κράτους διαφαίνεται μέσα από το παράδειγμα των Ηνωμένων Επαρχιών. Στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, οι Ηνωμένες Επαρχίες ήταν ένα ιδιαίτερα ανεπτυγμένο έθνος, σε όλους τους τομείς του, και ευνοημένο γεωγραφικά αφού είχε ένα ποτάμιο δίκτυο που ως ένα σημείο το προστάτευε από την επίθεση των Ισπανικών δυνάμεων. Επιπλέον, η γεωγραφική θέση που είχε στη Βόρειο θάλασσα την βοηθούσε στην οικονομική της ανάπτυξη αφού είχε πιο εύκολη πρόσβαση στις αλιείες ρέγκας¹⁵⁸.

Έναν αιώνα αργότερα, όμως, οι Ολλανδοί βρέθηκαν στην θέση να προσπαθούν να διατηρήσουν την αυτονομία τους έχοντας να αντιμετωπίσουν πολλαπλούς αντιπάλους. Οι Γάλλοι και οι Άγγλοι, τραυμάτισαν αισθητά το εμπόριο της Ολλανδίας. Η Ολλανδία προσπάθησε να αμυνθεί μέσω της τακτικής ικανοτήτων διοικητών, αλλά παρόλα αυτά στους ναυτικούς πολέμους λόγω της γεωγραφικής της θέσης βρέθηκε πολλές φορές σε κίνδυνο διότι είτε τα πλοία της έπρεπε να διακινδυνεύσουν περνώντας μέσα από την Μάγχη, είτε έπρεπε να παραπλεύσουν μέσω της Σκωτίας, και να δεχτούν επίθεση στη Βόρειο θάλασσα. Οι Ολλανδοί είχαν να αντιμετωπίσουν και άλλο ένα πρόβλημα. Οι άνεμοι που επικρατούσαν ήταν δυτικοί κάτι που ήταν πλεονέκτημα για τους Άγγλους ναυάρχους ενώ οι Ολλανδοί μειονεκτούσαν σε σχέση με το ζήτημα των ρηχών νερών που υπήρχαν στα ανοιχτά της Ολλανδίας. Αυτή η πίεση και πολεμική που δεχόταν η Ολλανδία από τους Άγγλους εμπόδιζε και την οικονομική της ανάπτυξη αφού τα εμπορικά ταξίδια που γίνονταν προς την Αμερική και τις Ινδίες ήταν εκτεθειμένα με αποτέλεσμα να παρεισφρήσουν οι τοπικοί της εχθροί σε αυτό όπως οι Σουηδοί και να το διαβρώσουν¹⁵⁹.

Πέρα όμως από το πλήγμα που δέχτηκε η Ολλανδία στο θαλάσσιο χώρο, αφού δεν μπορούσε να εξασφαλίσει τα συμφέροντά της, δέχτηκε μεγάλο πλήγμα και σε χερσαίο

¹⁵⁷ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 108, 116.

¹⁵⁸ Kennedy P., *Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων-Οικονομική Μεταβολή και Στρατιωτική Σύγκρουση από το 1500 ως το 2000*, Α, Εκδόσεις Αξιοτέλλης, Αθήνα 1990, σελ. 138.

¹⁵⁹ Στο ίδιο.

έδαφος. Στα τέλη της δεκαετίας του 1660 και ύστερα, η Ολλανδία είχε να αντιμετωπίσει την επίθεση των Γάλλων, μία επίθεση που ήταν πολύ πιο επικίνδυνη από αυτή των Άγγλων στη θάλασσα. Οι Ολλανδοί για να μπορέσουν να αντιδράσουν ενίσχυσαν το στρατό τους και ξόδεψαν μεγάλα χρηματικά ποσά για να καλύψουν τα νότια σύνορά τους. Αυτές οι ενέργειες είχαν, όμως, πολύ μεγάλες αρνητικές επιδράσεις στο εσωτερικό της χώρας αφού το κόστος επιβάρυνε τόσο την κρατική οικονομία όσο και τους πολίτες, χωρίς βέβαια να αναφερθούμε και στις μεγάλες ανθρώπινες απώλειες που υπήρχαν¹⁶⁰.

Το 1689 οι Ολλανδοί συμμαχήσαν με τους Άγγλους γεγονός που βοήθησε στο να διασωθούν μεν, αλλά βοήθησε παράλληλα στο να πάψει η Ολλανδία να είναι μία μεγάλη και ανεξάρτητη, οικονομικά, δύναμη. Όπως αναφέραμε, η πίεση της Γαλλίας οδήγησε την Ολλανδία να επενδύει όλο και περισσότερους πόρους στα στρατεύματά της, φτάνοντας σταδιακά τα τρία τέταρτα των αμυντικών της εξόδων να επενδύονται στο στρατό. Αυτό οδήγησε στην έλλειψη πόρων για τον Ολλανδικό στόλο κάτι που ωφέλησε τους Άγγλους που άρχισαν να έχουν όλο και μεγαλύτερο μερίδιο τόσο στις ναυτικές όσο και στις αποικιακές εκστρατείες¹⁶¹.

Έτσι, ενώ το εμπόριο στην Αγγλία ευδοκίμούσε, στην Ολλανδία παρήκμαζε όλο και περισσότερο. Επιπλέον, η Αγγλία πίεζε προς την διακοπή κάθε εμπορικής συναλλαγής με τους Γάλλους γεγονός που αποδεικνύει περίτρανα πόσο αυτόνομοι εμπορικά είχαν γίνει οι Άγγλοι έναντι των Ολλανδών. Στην διάρκεια του Επταετούς Πολέμου οι Ηνωμένες Επαρχίες προσπάθησαν να μείνουν ουδέτερες, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπήρξαν επιπτώσεις και η παρακμή τους οδήγησε και σε εσωτερικές διχόνοιες και προβλήματα¹⁶².

---

¹⁶⁰ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 138-139.

¹⁶¹ Στο ίδιο.

¹⁶² Στο ίδιο.

2.2 Οι Μεγάλες Δυνάμεις στη βιομηχανική εποχή

2.2.1. Η Ευρώπη γεωπολιτικά

Κατά την διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης τα ευρωπαϊκά κράτη χαρακτηρίστηκαν από έντονο ανταγωνισμό μεταξύ τους, ο οποίος επιδεινωνόταν από την μεγάλη αστάθεια που υπήρχε ανάμεσα στις συμμαχίες και τις μεγάλες συγκρούσεις. Τα ευρωπαϊκά κράτη δεν απασχολούσε μόνο η στρατιωτική και ναυτική ισχύς και ο ανταγωνισμός, αλλά και οι συμμαχίες που δημιουργούσαν μεταξύ τους στο πλαίσιο των οποίων διπλωματία καθώς και μυστικές συνθήκες έπαιζαν πολύ μεγάλο ρόλο με αποτέλεσμα η ισορροπία δυνάμεων στην Ευρώπη να αλλάζει πολύ συχνά και με απροσδόκητο τρόπο¹⁶³.

Στα πλαίσια αυτής της ανισορροπίας, των στρατιωτικών εξοπλισμών και αντιπαράθεσεων, των συγκρούσεων και της διπλωματίας, θα αναδειχθεί η μεγάλη σημασία του γεωγραφικού παράγοντα. Με άλλα λόγια, η γεωγραφική τοποθεσία ενός κράτους θα είναι εκείνη που θα επηρεάσει ή όχι γεωγραφικά τις εξελίξεις, τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και σε σχέση με τα άλλα κράτη. Σε μία χρονική περίοδο όπου το κύριο χαρακτηριστικό των ευρωπαϊκών κρατών ήταν οι συχνοί πόλεμοι, ο γεωγραφικός παράγοντας, τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά ενός κράτος ήταν αυτά που του επέτρεψαν ή όχι να υπερισχύσει πολεμικά έναντι κάποιου άλλου¹⁶⁴.

Η βιομηχανική επανάσταση, η οποία θα αρχίσει στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα και θα ολοκληρωθεί γύρω στο 1850, θα διαμορφώσει ένα νέο κόσμο χάρη στη βιομηχανία, η οποία θα υπεισέλθει σε όλους τους τομείς της παραγωγής και της κοινωνικής συγκρότησης. Στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες Αγγλία, Γαλλία και Γερμανία, θα παρατηρηθεί καταρχήν μια συστηματική εκβιομηχάνιση της γεωργίας, η οποία αποτελεί τη βασική πηγή της οικονομίας. Στον καθαρά βιομηχανικό τομέα αρχίζει να χρησιμοποιείται ο άνθρακας, αναπτύσσεται η επεξεργασία σιδήρου και ατσαλιού, δημιουργείται η χημική βιομηχανία και η ναυπηγική χαρακτηρίζεται από μια πρωτόγνωρη ώθηση. Ταυτόχρονα θα σημειωθούν επαναστατικές αλλαγές στον τομέα των μεταφορών με τη γενίκευση του σιδηροδρόμου, την κατασκευή του σιδερένιου ατμόπλοιου και την αξιοποίηση των πλωτών ποταμών καθώς και την κατασκευή μεγαλύτερων και ασφαλέστερων ατμόπλοιων για υπερπόντια ταξίδια¹⁶⁵.

Το αποτέλεσμα αυτών των μεταβολών θα είναι η δημιουργία ενός συσσωρεμένου καπιταλιστικού-επενδυτικού κεφαλαίου το οποίο θα ευνοήσει την εμφάνιση των πρώτων τεράστιων βιομηχανιών και μετοχικών εταιρειών παραγωγής και διακίνησης καταναλωτικών αγαθών. Παράλληλα, θα εμφανιστούν και οι τράπεζες, το επενδυτικό σκέλος των οποίων θα διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των βιομηχανικών

¹⁶³ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 137.

¹⁶⁴ Στο ίδιο.

¹⁶⁵ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 151-152.

κρατών. Η συνακόλουθη δημιουργία της μεγαλοαστικής τάξης με τη συνδρομή των μεσο- και μικροαστών θα συμβάλει στη διαμόρφωση της «εθνικής αυτοκρατορίας», τα χαρακτηριστικά της οποίας θα εξασφαλίσουν τις δυνατότητες της οικονομικής και κοινωνικής τους ανάπτυξης. Η ιδεολογία του Διαφωτισμού θα αποτελέσει τη βάση ώστε οι αστοί κάθε χώρας να διεκδικήσουν μια ανάλογη διακυβέρνηση, η οποία θα προωθεί τον κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό φιλελευθερισμό, με απώτερο στόχο να λειτουργεί καλύτερα ο εκχρηματισμός της οικονομίας. Παράλληλα, η βιομηχανική παραγωγή καθιστά απαραίτητη τη διεύρυνση των αγορών για την προώθηση των προϊόντων και άρα, την απόκτηση αποικιών σε διάφορες ηπείρους του πλανήτη. Κατά συνέπεια, το κράτος που διαθέτει τη στρατιωτική και πολιτική ισχύ θα προβεί σε μια αποικιοκρατική πολιτική και θα έρθει σε αντιπαράθεση και πολεμική σύγκρουση με άλλα κράτη προκειμένου να εδραιώσει την «εθνική αυτοκρατορία» του. Έτσι, φτάνουμε στο επίπεδο του ιμπεριαλισμού, ο οποίος χαρακτηρίζεται από την επέκταση ενός κράτους σε βάρους κάποιου άλλου (υπό τη μορφή αποικίας) καθώς και από την οικονομική του εκμετάλλευση προς όφελος της μητρόπολης¹⁶⁶.

Τα παραπάνω, βέβαια, θα ισχύσουν για τις ευρωπαϊκές Δυνάμεις σε συνδυασμό με τρεις προϋποθέσεις, το βαθμό εκβιομηχάνισής τους, το βαθμό εξαστισμού τους και το βαθμό της εθνικής τους ενότητας. Η πιο ολοκληρωμένη της μορφή θα παρουσιαστεί στην περίπτωση της Αγγλίας, όπου και οι τρεις παραπάνω παράγοντες αποτελούν για περισσότερο από έναν αιώνα θεμέλια της κρατικής της οργάνωσης. Σε μικρότερο βαθμό θα ισχύσει για τη Γαλλία, όπου ο παράγοντας της εκβιομηχάνισης δεν φαίνεται να έχει φτάσει στην πλήρη ανάπτυξή του. Στην περίπτωση της Γερμανίας υπάρχει βιομηχανική ανάπτυξη αλλά δεν έχει εξασφαλισθεί η εθνική ενότητα, ενώ χαρακτηρίζεται από απολυταρχικό τρόπο διακυβέρνησης. Το μοντέλο αυτό θα παραμείνει ξένο για τις πολυφυλετικές και άκρως απολυταρχικές αυτοκρατορίες της Αυστροουγγαρίας, της Ρωσίας και αυτή των Οθωμανών¹⁶⁷.

Τα δεδομένα της νέας πραγματικότητας θα διευρύνουν τους γεωπολιτικούς ορίζοντες των ισχυρών δυνάμεων, μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους προς τις υπερπόντιες περιοχές, αφήνοντας να διαφανεί, προς στιγμήν, ότι ήταν δυνατόν να αποφευχθούν οι πολεμικές συρράξεις στην Ευρώπη. Ωστόσο, η διασφάλιση της ειρήνης στην Ευρώπη δεν θα καταστεί εφικτή δεδομένου ότι η Γαλλία και ο ευρωκεντρικός της γεωπολιτικός προσανατολισμός θα λειτουργήσει προς την αντίθετη κατεύθυνση και θα θέσει εκ νέου το ζήτημα σύμπτυξης ενός νέου ισορροπιστικού συστήματος από τις υπόλοιπες ισχυρές Δυνάμεις¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 152-153.

¹⁶⁷ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 153-154.

¹⁶⁸ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 154-155.

2.2.2. Η Μεγάλη Βρετανία

Η γεωγραφική θέση της Μ. Βρετανίας, από μόνη της, δεν εξασφάλιζε την μελλοντική επιτυχία της Βρετανίας. Η στρατηγική που ακολούθησε ήταν εκείνη που εξασφάλισε τις προϋποθέσεις επιτυχίας.

Μετά το 1707 κατέκτησε την Ιρλανδία και ενώθηκε με την Σκωτία γεγονός το οποίο θα λειτουργήσει αποτρεπτικά για οποιαδήποτε πλευρική εχθρική κίνηση. Επίσης, η Βρετανία θα επιλέξει να επενδύσει στο ναυτικό της με στόχο τη θαλάσσια ενδυνάμωση της. Αυτή η τακτική δεν υιοθετήθηκε από την Βρετανία μόνο για στρατιωτικούς σκοπούς, αλλά και για πολιτικούς και οικονομικούς. Η γεωγραφική θέση που είχε η Βρετανία την βοηθούσε ώστε να αποκομίσει μεγάλα οικονομικά οφέλη από τις αποικίες και το εμπόριο στις Δυτικές Ινδίες, στην Βόρειο Αμερική, στην Ινδική υπό- ήπειρο και την Άπω Ανατολή. Την σημασία που είχε το θαλάσσιο εμπόριο για την ανάπτυξη της Βρετανίας, την είχε αντιληφθεί η βρετανική κυβέρνηση, η οποία ενίσχυε οικονομικά τον πολεμικό στόλο προκειμένου να αυξήσει τον πλούτο της και την δύναμη της. Η κίνηση αυτή αποδείχτηκε στρατηγική αφού το υπερπόντιο εμπόριο της Βρετανίας την βοήθησε να διατηρήσει τις αποικίες της, που όχι μόνο αγόραζαν τα βρετανικά προϊόντα, αλλά προμήθευαν την χώρα με αρκετές πρώτες ύλες¹⁶⁹.

Παρόλο που δεν αντιμετώπιζε ιδιαίτερους κινδύνους από την ξηρά, η Βρετανία φρόντισε να εξασφαλίσει και από εκεί τα νώτα της ενισχύοντας αρκετές χώρες εναντίον της Γαλλίας μέσω της δημιουργίας ενός δυνατού ευρωπαϊκού στρατού. Η Βρετανία σε αυτές τις συμμαχίες συνέβαλλε κυρίως οικονομικά, είτε αγοράζοντας μισθοφόρους που επάνδρωναν τους στρατούς, είτε παρέχοντας επιχορηγήσεις στις χώρες που ήταν σύμμαχοι μαζί τους. Οι δυνατότητες αυτές αφορούσαν τη Βρετανία και μόνον, η οποία τις είχε εξασφαλίσει διαμέσου της μεγάλης οικονομικής δύναμης που της παρείχε το θαλάσσιο εμπόριο, οποιαδήποτε άλλη χώρα αναλάμβανε ένα τέτοιο εγχείρημα και ιδιαίτερα τη σύναψη τόσο μεγάλων δανείων για την πραγμάτωση των στόχων της, θα είχε εθνικά χρεοκοπήσει¹⁷⁰.

Έτσι, μετά τον Επταετή Πόλεμο (1756-1763), η Αγγλία με σύμμαχό της την Πρωσία, θα επιβληθεί στην ευκαιριακή συμμαχία της Γαλλίας με την Ισπανία, την Αυστρία και τη Ρωσία, και θα αποτελέσει πλέον την πρώτη ναυτική Δύναμη του κόσμου. Ο πόλεμος αυτός θα γίνει για τις αποικίες, ωστόσο, το κέντρο των επιχειρήσεων ήταν στις αποικίες (Αμερική, Ινδία) με στόχο την αφαίρεση αποικιών από τους αντιπάλους και κυρίως τη Γαλλία. Από το σημείο αυτό και έπειτα, δεδομένης της υπεραφθονίας πρώτων υλών, η Αγγλία θα πάρει το προβάδισμα στη βιομηχανική επανάσταση που είχε αρχίσει να συστηματοποιείται όλο και

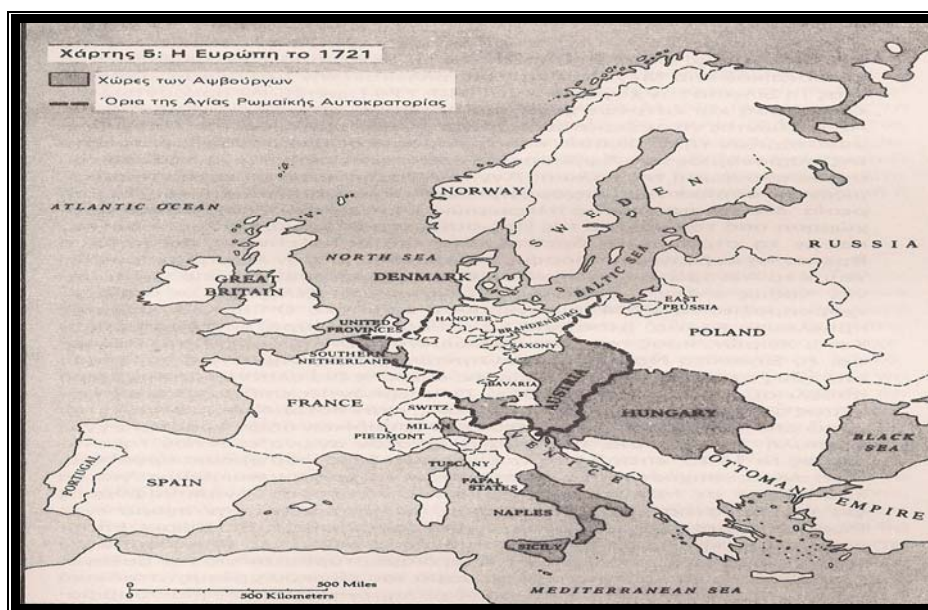
---

¹⁶⁹ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 149.

¹⁷⁰ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 152.

περισσότερο. Η κατάσταση αυτή δεν θα μεταβληθεί τις επόμενες δεκαετίες με τη διαφορά την εξέγερση και ανεξαρτησία των Η.Π.Α. (1776)¹⁷¹.

Ωστόσο, ο παράγοντας που θα κινητοποιήσει τις γεωπολιτικές βλέψεις και κατευθύνσεις, τόσο της Γαλλίας όσο και της Αγγλίας, θα είναι η αντιμετώπιση της Ρωσίας, η οποία από το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα είχε καταστεί σε μια πανίσχυρη δύναμη με αντίστοιχα γεωπολιτικά οράματα και επιδιώξεις. Η επεκτατική πολιτική που θα ασκήσει η Ρωσία θα απειλήσει τα συμφέροντα της Βρετανίας και θα την καταστήσει σαν το χερσαίο αντίποδα της βρετανικής ναυτικής - αποικιακής αυτοκρατορίας. Σε κάθε περίπτωση, η απώλεια βρετανικών αποικιών σήμαινε αυτόματα, για τη Βρετανία, απώλεια της παγκόσμιας κυριαρχίας δεδομένου ότι οι αποικίες ήταν εκείνες που της παρείχαν τον έλεγχο των θαλασσών. Η Ρωσία, ωστόσο, διέθετε ένα στρατηγικό πλεονέκτημα σε σχέση με τη Βρετανία: πολλαπλάσιο αριθμό ανθρώπινου δυναμικού, με αποτέλεσμα να έχει τη δυνατότητα να αντιπαρατάξει στο πεδίο της μάχης στρατεύματα κατά πολύ ισχυρότερα από τη Βρετανία. Η τελευταία θα αναγκαστεί, εκ των πραγμάτων, να αναζητήσει εναλλακτικές λύσεις για την αντιμετώπιση της ρωσικής καθόδου στο Νότο προωθώντας τη διατήρηση και

Πηγή: Kennedy P.(1990) :165

Χάρτης 2.1

Η Ευρώπη το 1721

ενίσχυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, χερσαίας δύναμης, η οποία ήλεγχε Εύξεινο Πόντο και Αιγαίο, από τη μια, ενώ παρεμβαλλόταν μεταξύ Ρωσίας και της νοτιοκεντροασιατικής αποικιακής βρετανικής ζώνης των Ινδιών, από την άλλη¹⁷².

¹⁷¹ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ.136-137.

¹⁷² Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ.143-144.

Οι Βρετανοί θα καταφέρουν να κερδίσουν την υπεροχή στην Ευρώπη ακολουθώντας τις επιταγές για την ανάπτυξη του εμπορίου. Η ανώτερη στρατιωτική οργάνωση και η πολιτισμική επιβολή ήταν τα χαρακτηριστικά εκείνα που ενίσχυαν το σκοπό τους που δεν ήταν άλλος από την ανάδειξη της σε ηγέτιδα δύναμη στο χώρο της Ευρώπης και της Μεσογείου αλλά και τη διατήρηση του ελέγχου της Μ. Ανατολής. Ωστόσο, η βρετανική αυτοκρατορία (όπως ακριβώς η Ισπανία, η Ολλανδία και η Γαλλία) δεν θα καταστεί πραγματικά παγκόσμια δύναμη. Δε θα ελέγξει ποτέ την Ευρώπη, απλώς θα εξασφαλίσει μια ισορροπία σε αυτήν¹⁷³.

2.2.3. Η Γαλλία

Στη Γαλλία από την εποχή της αμερικανικής επανάστασης και μετά από αυτήν οι θεωρητικοί και οι οικονομολόγοι (εκπρόσωποι του Διαφωτισμού) θα θέσουν τη γεωργική παραγωγή και όχι το εμπόριο ως βάση της οικονομίας και δεν θα δείξουν καμιά διάθεση σύνδεσης της ισχύς με τις υπερπόντιες αποικίες. Ωστόσο, η άποψη των Γάλλων πολιτικών της εποχής ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη. Στόχος της γαλλικής εξωτερικής πολιτικής ήταν η απόσπαση αποικιών από τη Βρετανία γεγονός που θα της εξασφάλιζε τις προϋποθέσεις για τη δική της ανάδειξη σε παγκόσμια δύναμη¹⁷⁴.

Κατά συνέπεια, η Γαλλία θα αναπτύξει ιδιαίτερα επεκτατικές τάσεις και σε αυτό θα συντελέσει και η κατάσταση στην οποία βρίσκονταν τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη. Η διπλωματική επιτυχία όμως που είχε η Γαλλία, για τουλάχιστον δύο δεκαετίες, άρχισε να θέτει σε εγρήγορση τις υπόλοιπες Δυνάμεις. Η Γαλλία δεν είχε κανένα αμυντικό πρόβλημα αλλά στο θέμα της κατακτητικής εκστρατείας αντιμετώπιζε προβλήματα λόγω της γεωγραφικής της θέσης και λόγω των συμφερόντων άλλων δυνάμεων¹⁷⁵.

Οι επεκτατικοί στόχοι της Γαλλίας ήταν προς κάθε κατεύθυνση. Για να μπορέσει να προχωρήσει στο νότιο μέρος των Κάτω Χωρών έπρεπε να περάσει από μία περιοχή που ήταν γεμάτη από οχυρά και κανάλια προκαλώντας την αντίδραση των Αψβούργων, των Ηνωμένων Επαρχιών και της Αγγλίας. Αλλά και ως προς τη θάλασσα η Γαλλία αντιμετώπιζε πρόβλημα. Πρώτα απ' όλα, ήταν μονίμως αναμεμιγμένη σε διάφορες ναυτικές συγκρούσεις κάτι που είχε αρνητικές επιπτώσεις γι' αυτήν σε δύο τομείς. Ο πρώτος είχε σχέση με την ενίσχυση των ναυτικών της δυνάμεων η οποία είχε σαν αποτέλεσμα την μόνιμη απόσπαση χερσαίων δυνάμεων μειώνοντας, έτσι, την πιθανότητα να έχει επιτυχίες στην ξηρά. Από την άλλη, η εμπλοκή της σε συνεχόμενες συγκρούσεις δεν την άφηνε να παραμείνει συγκεντρωμένη σε θέματα πολιτικής με αποτέλεσμα να διασπάται σε πολλά μέτωπα και να μην επιτυγχάνεται

¹⁷³ Brzezinski Z., *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1998, σελ. 49.

¹⁷⁴ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ 137.

¹⁷⁵ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 140.

τίποτα ουσιαστικό. Βέβαια, παρά το αποθεματικό της, η Γαλλία δεν ενίσχυσε ποτέ σοβαρά και συγκροτημένα στις ναυτικές της Δυνάμεις. Αντίθετα, έγιναν κάποιες σποραδικές προσπάθειες ενίσχυσης του ναυτικού από διάφορες κυβερνήσεις της Γαλλίας χωρίς όμως να είναι καμία από αυτές ολοκληρωμένη. Χαρακτηριστικό αυτής της έλλειψης συγκέντρωσης είναι ότι η Γαλλία θα καταφέρει να νικήσει τους Βρετανούς μόνο στον πόλεμο του 1778-1783, όπου στα δυτικά είχαν την υποστήριξη των Αμερικανών, ενώ η Γερμανία δεν συμμετείχε καθόλου¹⁷⁶.

Το ζήτημα θα τεθεί σε νέες βάσεις όταν τη διακυβέρνηση της χώρας θα αναλάβει ο Ναπολέων Βοναπάρτης. Η πολιτική, η οποία θα ασκήσει θα συνδεθεί αρχικά με ένα σχέδιο παγκόσμιας κυριαρχίας βασισμένο σε μια γεωπολιτική αντίληψη, η οποία λάμβανε σοβαρά υπόψη της το ρωσικό παράγοντα. Ο Ναπολέοντας είχε ένα συγκεκριμένο σχέδιο δράσης για την υλοποίηση των στόχων του. Το σχέδιο αυτό περιλάμβανε έξι εκστρατείες εκ των οποίων άλλες υλοποίησε και άλλες όχι. Αυτές αφορούσαν:

- 1798: εκστρατεία στην Αίγυπτο.
- 1801-1807/8: εκστρατεία στις Ινδίες.
- 1802: εκστρατεία στην Καραϊβική.
- 1804: εκστρατεία στην Αυστραλία.
- 1812: εκστρατεία στη Ρωσία.
- 1812-4: εκστρατεία στη Λουιζιάνα (την οποία είχε πουλήσει στις Η.Π.Α. για να τις προσεταιρισθεί)¹⁷⁷.

Το παραπάνω σχέδιο του Ναπολέοντα είχε ένα πολιτικό και ένα γεωστρατηγικό σκέλος. Το πρώτο είχε να κάνει με τη διάλυση των δύο μεγάλων αυτοκρατοριών της εποχής, δηλαδή, της Βρετανίας και της Ρωσίας. Το δεύτερο αφορούσε την εξασφάλιση του απόλυτου ελέγχου των δύο ωκεανών που περιέχονται στο τρίγωνο Ευρώπη – Δυτικός Νέος Κόσμος (Αμερική) – Ανατολικός Νέος Κόσμος (Αυστραλία). Το όλο σκεπτικό του Ναπολέοντα καταδεικνύει ότι η ναυτική ισχύς αποτελούσε τον ακρογωνιαίο λίθο της παγκόσμιας ισχύος. Ο Ναπολέοντας πίστευε ότι η Γαλλία χάρη στον εύρωστο πληθυσμό της και στην πολιτική επίδραση που μπορεί να ασκεί στις υπόλοιπες ηπειρωτικές χώρες της Ευρώπης, αποτελούσε καλή εγγύηση για την εξόντωση της Ρωσίας, με την προϋπόθεση ότι θα έχει ήδη εξουδετερωθεί η Βρετανία, η οποία δεν διέθετε τα στρατεύματα να αντιμετωπίσει τη Ρωσία και επιπλέον έφραζε το δρόμο της Γαλλίας για την υλοποίηση του μεγαλεπίβολου σχεδίου της για πανευρωπαϊκή κυριαρχία. Έτσι, ο Ναπολέοντας χρησιμοποιώντας τους πολιτικούς και

---

¹⁷⁶ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 140-141.

¹⁷⁷ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ 138.

γεωμορφολογικούς παράγοντες της εποχής θα δημιουργήσει ένα οικοδόμημα ανοίγοντας το δρόμο για τη θεμελίωση της γεωπολιτικής αντιμετώπισης των πραγμάτων¹⁷⁸.

Η Γαλλία μπορεί να χαρακτηριστεί Μεγάλη Δύναμη, ωστόσο, η δύναμη αυτή ήταν περιορισμένη σε συγκεκριμένους τομείς. Η Γαλλία υπήρξε Μεγάλη Δύναμη γιατί ήταν η μεγαλύτερη από τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης σε μέγεθος, πληθυσμό και πλούτο. Αυτό, όμως, που της στέρησε τον χαρακτηρισμό της υπερδύναμης ήταν η έλλειψη οργάνωσης που είχε, καθώς και η επιθετική και επεκτατική συμπεριφορά της, η οποία συνάσπισε τις υπόλοιπες χώρες εναντίον της. Τα παραπάνω, μαζί με τους γεωγραφικούς περιορισμούς ξηράς και θάλασσας που τη χαρακτήριζαν, δεν της επέτρεψαν να ολοκληρώσει με επιτυχία τα σχέδια της¹⁷⁹.

2.2.4. Η Ρωσία

Τα επεκτατικά σχέδια και ο απειλητικός ρόλος της Ρωσίας είχαν γίνει αντιληπτά από τη Δυτική Ευρώπη ήδη από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα. Η πρόθεση της Ρωσίας να παίξει κυρίαρχο ρόλο διαφάνηκε άμεσα από την νίκη της επί της Σουηδίας το 1709. Πέρα όμως από τους Σουηδούς, η άνοδος της Ρωσίας προκάλεσε μεγάλα προβλήματα και στους Πολωνούς και τους Οθωμανούς. Χαρακτηριστικό της επεκτατικής τάσης της Ρωσίας είναι ότι όταν πέθανε η Αικατερίνη η Μεγάλη το 1796, η ούτως ή άλλως μεγάλη ρωσική αυτοκρατορία, είχε μεγαλώσει κατά 200.000 τετραγωνικά μίλια. Σημαντικό ρόλο στην άνοδο της Ρωσίας θα διαδραματίσει η σκληρότητα και η επιμονή που επεδείκνυαν τα στρατεύματα της¹⁸⁰.

Η θέση που είχε ανάμεσα στις υπόλοιπες Δυνάμεις η Ρωσία κατά την διάρκεια του 18^{ου} αιώνα δεν ήταν ξεκάθαρα οριοθετημένη. Το σίγουρο είναι ότι ο στρατός της ξεπερνούσε τον γαλλικό και ότι είχε επιδείξει μεγάλη ανάπτυξη στην βιομηχανία. Σίγουρο είναι, επίσης, ότι οι χώρες που βρίσκονταν δυτικά αυτής θεωρούσαν αδύνατη την κατάκτηση της. Ανατολικά είχε το πλεονέκτημα ότι μπορούσε να νικήσει τις έφιππες φυλές που υπήρχαν εκεί και κατά συνέπεια και από εκείνη την πλευρά δεν υπήρχαν απόπειρες¹⁸¹.

Η Ρωσία ήταν μία πολύ ιδιαίτερη χώρα. Από την μία, φαίνεται ότι έκανε πολύ σοβαρές και αποτελεσματικές προσπάθειες να εκσυγχρονιστεί, ενώ από την άλλη, παρέμενε οπισθοδρομική σε πολλούς τομείς, ιδιαίτερα κοινωνικούς. Προβλήματα, επίσης, υπήρχαν και από τον τρόπο με τον οποίο η δυναστεία των Ρομανόφ¹⁸² κυβερνούσε την χώρα. Παρόλα αυτά, η Ρωσία μπόρεσε να δημιουργήσει ένα από τους πιο απειλητικούς στρατούς δεδομένου

---

¹⁷⁸ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 138, 144-5.

¹⁷⁹ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 141.

¹⁸⁰ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 147.

¹⁸¹ Στο ίδιο.

¹⁸² Η δυναστεία των Ρομανόφ θα κυβερνήσει αδιάλειπτα τη ρωσική αυτοκρατορία από το 1613-1917. Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 123.

ότι είχε πολύ μεγάλο πληθυσμό και επένδυε τα τρία τέταρτα των κρατικών πόρων σε αυτόν. Βέβαια, η Ρωσία δεν ήταν μία χώρα με πολλούς πόρους με αποτέλεσμα να μην ήταν τεράστια τα ποσά που επενδύονταν στον στρατό αλλά και αυτή η ανέχεια λειτουργούσε υπέρ τους¹⁸³.

Η Ρωσία δεν ήταν οικονομικά αυτόνομη για να μπορέσει να συντηρήσει μία μεγάλη εκστρατεία χωρίς οικονομική βοήθεια από τρίτους. Από την άλλη όμως, οι κακουχίες στις οποίες υποβάλλονταν οι Ρώσοι στρατιώτες τους είχαν σκληραγωγήσει τόσο πολύ που μπορούσαν να ανταπεξέλθουν σε σκληρές συνθήκες και μεγάλης διάρκειας εκστρατείες όταν οι άλλοι στρατοί αδυνατούσαν¹⁸⁴. Η φήμη του ρωσικού στρατού ήταν τόσο μεγάλη που παρόλο οι Ρώσοι έκαναν λίγες εκστρατείες, η χώρα πολύ γρήγορα απέκτησε ηγετική θέση στα συμβούλια της Ευρώπης και ενίσχυσε σημαντικά τις συμμαχίες εναντίον των Γαλλικών προθέσεων¹⁸⁵.

Από το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, η Ρωσία είχε καταστεί σε μια πανίσχυρη δύναμη με γεωπολιτικές βλέψεις προς όλες τις κατευθύνσεις. Καταλαμβάνοντας το βόρειο τμήμα όλης της Ευρασίας, προσπαθούσε να επεκταθεί στην Άπω Ανατολή και στην αμερικανική ήπειρο μέσω της Αλάσκας, στη Δυτική Ευρώπη μέσω των πολωνικών εδαφών και στη Μεσόγειο μέσω της διάλυσης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας¹⁸⁶. Ήδη από την εποχή του Μεγάλου Πέτρου η ρωσική πολιτική θα απαλλαγεί από την ιδεολογία περί Τρίτης Ρώμης προς όφελος αυτής του πανσλαβισμού. Η νέα «μεσσιανική» ιδεολογία θεωρεί ότι η Μόσχα είναι ταγμένη από τη «θεία πρόνοια», όχι να γίνει κεφαλή του ορθόδοξου κόσμου, αλλά του σλαβικού, ενώνοντας κάτω από το σκήπτρο της όλους τους σλαβικούς λαούς, ανεξαρτήτως δόγματος, συμπεριλαμβανομένων των καθολικών Σλάβων της Πολωνίας και της Ουγγαρίας. Ο πανσλαβισμός προτιμήθηκε ως ιδεολογία διότι προσέφερε ένα γεωπολιτικό πεδίο δράσης πολύ ευρύτερο από ότι η βυζαντινορθόδοξη ιδεολογία. Οι Σλάβοι αποτελούσαν τη συντριπτική πλειοψηφία της Βαλκανικής Χερσονήσου (με εξαίρεση τους Έλληνες χριστιανούς), η απελευθέρωση και η κηδεμονία των οποίων απαιτούσε την κατάλυση του Οθωμανικού παράγοντα και την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Επιπροσθέτως, ο

---

¹⁸³ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 148.

¹⁸⁴ Χαρακτηριστική είναι η αντίληψη του Ναπολέοντα σχετικά με το ρωσικό στρατό και τις δυνατότητές του, όπως ακριβώς την αποτυπώνει στο έργο του «Ο Ναπολέων και η γεωπολιτική» ο πιστός του φίλος και ακόλουθος, Las Cases (1766-1804): «Εκτός από τα φυσικά δεδομένα, συμπλήρωνε ο Αυτοκράτορας, υπήρχαν και οι εδραίτοι, γενναίοι, σκληραγωγημένοι, αφοσιωμένοι, πληθυσμοί της στους οποίους προστίθονταν τεράστιες νομαδικές φυλές, με φυσικό τους γνώρισμα την ένδεια και την περιπλάνηση. Δεν μπορεί κανείς παρά να φρίττει στην ιδέα μιας τέτοιας μάζας εναντίον της οποίας δεν μπορεί να επιτεθεί ούτε από τα πλάγια ούτε από τα νώτα. Που ξεχύνεται ατιμώρητα πάνω μας, και κατακλύζει όλες τις περιοχές όπου νικά ή υποχωρεί στους πάγους, στο κέντρο αυτό της ερήμου, του θανάτου, που είναι το καταφύγιό της, αν ηττάται. Και όλα αυτά με την ευκολία να ξαναεμφανιστεί αιφνιδιαστικά αν της το επιτρέπουν οι καταστάσεις. Αυτό δεν είναι το κεφάλι της Λερναίας Ύδρας, ο μυθικός Ανταίος τον οποίο δεν μπορούμε να εξοντώσουμε παρά πιάνοντάς τον στο σώμα και πνίγοντάς τον με τα ίδια του τα χέρια; Αλλά που να βρεθεί ο Ηρακλής; Σε μας ανήκει η τόλμη να επιχειρήσουμε κάτι τέτοιο, πράγμα που προσπαθήσαμε-πρέπει να παραδεχτούμε-αδέξια». Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 143.

¹⁸⁵ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 148.

¹⁸⁶ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 138, 143-144.

πανσλαβισμός προσέφερε τη δυνατότητα επέκτασης της ρωσικής κυριαρχίας προς τη Δύση. Ο δυτικός αυτός προσανατολισμός δύναται να εξασφαλίσει στην τσαρική εξουσία τις προϋποθέσεις εκσυγχρονισμού του κράτους και μετατροπής του σε ουσιαστικό «συνέταιρο» των υπολοίπων ισχυρών δυτικών δυνάμεων¹⁸⁷.

2.2.5. Η Αυστρία

Η Αυστρία αντιμετώπιζε ακριβώς το ίδιο πρόβλημα με τη Γαλλία, αυτό των πολλαπλών εχθρικών μετώπων. Επίσης, ανάλογους γεωγραφικούς περιορισμούς είχε και η Αυστρία της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Οι χώρες που είχε κατακτήσει η Αυτοκρατορία συγκεντρωμένες είχαν ένα πολύ περίεργο σχήμα (χάρτης 2.1) και οι Αψβούργοι έπρεπε να κάνουν πολύ μεγάλη προσπάθεια απλώς και μόνο για να την διατηρήσουν πόσο μάλλον για να αποκτήσουν και άλλες¹⁸⁸.

Εκτός όμως από την περίεργη γεωγραφική θέση των χωρών που είχε κατακτήσει, η Αυστρία είχε να αντιμετωπίσει και την γεωγραφική θέση των υπόλοιπων ευρωπαϊκών δυνάμεων αναφορικά με τις κατακτημένες χώρες. Βέβαια, η Αυστρία είχε να αντιμετωπίσει και ένα άλλο πρόβλημα αναφορικά με τις υπόλοιπες Δυνάμεις. Το πρόβλημα αυτό ήταν ότι δεν είχε την πολυτέλεια να απαντά στις προκλήσεις των άλλων χωρών, όπως στην περίπτωση των Γάλλων το 1683, διότι πολεμούσε τους Οθωμανούς στοχεύοντας στην εδραίωση, ακόμα περισσότερο την θέση της, στα Βαλκάνια¹⁸⁹.

Τα χρόνια που ακολούθησαν, η διπλωματία της Αυστρίας έγινε πιο περίτεχνη από ποτέ. Οι συμμαχίες που έκανε με τις υπόλοιπες χώρες ήταν εξαιρετικά περίπλοκες. Προκειμένου να σταματήσουν τους Πρώσους προς την Γερμανία, οι Αυστριακοί συνεργάστηκαν με τους Γάλλους δυτικά και τους Ρώσους ανατολικά. Επειδή, όμως, δεν εμπιστεύονταν και τους Γάλλους, οι Αυστριακοί συμμάχησαν και με τους Άγγλους για να μπορέσουν να τους ελέγχουν. Οι Αυστριακοί, όμως, ανησυχούσαν και για τους Ρώσους. Η επεκτατική τάση όμως των Γάλλων οδήγησε τελικά τους Αυστριακούς να συμμαχήσουν με τον συνασπισμό των υπόλοιπων δυνάμεων που δημιουργήθηκε προκειμένου να ανακόψουν την πορεία τους¹⁹⁰.

Η αδυναμία της Αυστρίας δεν διαφάνηκε στον πόλεμο με την Γαλλία αλλά διαφάνηκε έντονα στον πόλεμο που έγινε μετά το 1740 με την Πρωσία. Παρ' όλες τις μεταρρυθμίσεις που επιχειρήθηκαν, η Αυστρία δεν θα μπορούσε ποτέ να συναγωνιστεί την Πρωσία, η οποία παρά το γεγονός ότι ήταν μικρότερη σε μέγεθος, είχε καλύτερο στρατό, συγκέντρωση και

¹⁸⁷ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 125-126.

¹⁸⁸ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 141-142.

¹⁸⁹ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 142.

¹⁹⁰ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 142-143.

γραφειοκρατία. Επιπλέον, η Γαλλία, η Βρετανία και η Ρωσία, που κατά καιρούς είχε συνάψει συμμαχίες μαζί τους, δεν επιθυμούσαν την εξάλειψη της μίας χώρας από την άλλη. Το αποτέλεσμα ήταν η Αυστρία να θεωρείται μεν μεγάλη δύναμη αλλά παράλληλα να θεωρείται και περιθωριακή¹⁹¹.

2.2.6. Η Πρωσία

Η Πρωσία από άποψη γεωγραφικής τοποθεσίας έμοιαζε πολύ με την Αυστρία. Στο εσωτερικό επίπεδο, όμως, είχαν πολύ μεγάλες διαφορές. Το εξαιρετικά σημαντικό χαρακτηριστικό, το οποίο λειτούργησε ανασταλτικά ή τουλάχιστον δημιούργησε καθυστερήσεις στην μετατροπή της Πρωσίας σε ισχυρή δύναμη της Ευρώπης, ήταν ότι η Πρωσία ήταν αναγκασμένη να αγωνιστεί για την «εθνική»/γερμανική συγκρότησή της στα πλαίσια του ευρωπαϊκού χώρου. Με αυτή τη λογική, η οποιαδήποτε σκέψη για ένταξή της στο διεθνές πεδίο της ιμπεριαλιστικής εξάπλωσης ήταν ακόμη πρόωρη. Δεδομένου αυτού του προβλήματος, η Πρωσία ήταν «ιστορικά» αναγκασμένη να έρθει σε σύγκρουση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές Δυνάμεις προκειμένου να υλοποιήσει το σχέδιο της εθνικής της ενοποίησης. Για τους λόγους αυτούς, η Πρωσία δεν επιδέχεται καμιά σύγκριση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές Δυνάμεις¹⁹².

Ο καγκελάριος Μπίσμαρκ θα είναι εκείνος ο οποίος, το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, θα προωθήσει δυναμικά και στη βάση ενός γεωπολιτικού προσανατολισμού, από τη μια, την ενοποίηση της Γερμανίας και από την άλλη, τη μετατροπή της σε ηγέτιδας δύναμης της Ευρώπης. Επικουρικά σε αυτή τη διαδικασία θα λειτουργήσουν και τα παρακάτω χαρακτηριστικά του βασιλείου της Πρωσίας:

- οι ηγέτες Μεγάλος Εκλέκτορας (1640-1688), Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α΄ (1713-1740) και Φρειδερίκος ο «Μεγάλος» (1740-1786), διέθεταν εξαιρετικές οργανωτικές και στρατιωτικές ικανότητες.
- ο Πρωσικός στρατός είχε εξαιρετική απόδοση γιατί επενδύθηκαν σε αυτόν τα τέσσερα πέμπτα από τους πόρους που συγκέντρωνε το βασίλειο από την φορολογία.
- διέθετε οικονομική σταθερότητα λόγω μεγάλων βασιλικών κυριοτήτων και της ανάπτυξης του εμπορίου και βιομηχανίας.
- η χρήση ξένων στρατιωτών και επιχειρηματιών.
- οι Πρώσοι γραφειοκράτες¹⁹³.

---

¹⁹¹ Στο ίδιο.

¹⁹² Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 157.

¹⁹³ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 143-144.

Κάποιοι επιπλέον παράγοντες φαίνεται ότι ευνόησαν την άνοδο της Πρωσίας όπως η κατάρρευση της Σουηδίας, της Πολωνίας αλλά και η αποδυνάμωση της Αυστρίας. Έτσι, κατάφερε με αυτό τον τρόπο να καλύψει το κενό που υπήρχε στις Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης, ενώ παράλληλα ωφελήθηκε και από τον συσχετισμό και τη δράση των υπόλοιπων ισχυρών δυνάμεων που είχαν απομείνει. Η άνοδος της Ρωσίας εξυπηρέτησε, εν μέρει, την πολιτική της Πρωσίας διότι συνέβαλε στην αποδυνάμωση της Πολωνίας και της Σουηδίας. Από την Γαλλία, επίσης, δεν κινδύνευε άμεσα γιατί υπήρχε μεγάλη γεωγραφική απόσταση ανάμεσα τους. Τα πλεονεκτήματα, λοιπόν, που είχε η Πρωσία, τόσο οργανωτικά όσο και γεωγραφικά, της επέτρεψαν να κινηθεί διπλωματικά και να ισχυροποιήσει την θέση της¹⁹⁴.

Ο Μπίσμαρκ, αποφεύγοντας να ενταχθεί η χώρα του σε κάποια τυπική μορφή συμμαχίας και στηριζόμενος στον πανίσχυρο στρατό του θα εφαρμόσει μια έντεχνη τακτική διπλωματικής πειθούς και οικονομικών μηχανισμών, υπερασπιζόμενος την άποψη ότι είναι προτιμότερο η ισορροπία Δυνάμεων να επέλθει φυσιολογικά και όχι με καταναγκαστικό τρόπο, γεγονός το οποίο μπορεί μακροπρόθεσμα να δημιουργούσε αντίθετα αποτελέσματα. Στα πλαίσια αυτής της λογικής, ο Μπίσμαρκ θα καταφέρει, σε πρώτη φάση (1862-1871), να ενώσει τα γερμανικά κράτη κάτω από το στέμμα του Γουλιέλμου Α΄, αντιμετωπίζοντας και νικώντας τους αντιπάλους του με ένα συνδυασμό πολεμικών επιχειρήσεων και υψηλής διπλωματίας. Κινούμενος πρώτα διπλωματικά, θα προσπαθήσει να απομονώσει τους αντιπάλους του καλύπτοντας με αυτόν τον τρόπο τα νώτα του. Πριν, λοιπόν, επιτεθεί στο Βορρά έχει εξασφαλίσει τη συγκατάθεση και την αρωγή της Αυστρίας. Στη συνέχεια, σε συνεννόηση με το Ναπολέοντα, θα απομονώσει και θα συντρίψει την Αυστρία. Τέλος, επανακτώντας τη φιλία της Αυστρίας θα επιτεθεί στη Γαλλία του Ναπολέοντα¹⁹⁵.

Σε μια δεύτερη φάση (1871-1890), θα επιβάλλει στην Ευρώπη ένα νέο σύστημα ισορροπίας αναγκάζοντας τις Μεγάλες Δυνάμεις να στραφούν αποκλειστικά προς το νέο φυσικό ζωτικό τους χώρο, δηλαδή, προς τις αποικίες. Έτσι, για να εξουδετερώσει τις βλέψεις της Ρωσίας προς την Οθωμανική αυτοκρατορία, θα πείσει τον τσάρο να επικεντρωθεί προς την Ανατολική Ασία και κυρίως προς την Κίνα και την Ιαπωνία. Αντίστοιχα, θα πείσει την Αυστρία να στραφεί προς την Αδριατική, ενώ το ίδιο θα πράξει με την Αγγλία και τη Γαλλία όπου θα στρέψει το ενδιαφέρον τους στις υπερπόντιες αποικίες τους. Με αυτόν τον τρόπο θα καταφέρει να επιβάλει ένα καθεστώς ειρήνης και ασφάλειας σε όλη την Ευρώπη έχοντας σύμμαχο την Αγγλία, για την οποία η ειρήνη αποτελεί το ζητούμενο, δεδομένου ότι βρίσκεται στο απόγειο της βιομηχανικής της ανάπτυξης και παραγωγής. Παράλληλα, φοβάται μια νέα έξαρση γαλλικού εθνικισμού (η Γαλλία είναι ισχυρή στο γεωπολιτικό πεδίο λόγω της

---

¹⁹⁴ Στο ίδιο.

¹⁹⁵ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 158.

διόρυξης του Σουέζ) αλλά και εθνικιστικές εξάρσεις στο χώρο των Βαλκανίων λόγω της επικείμενης Οθωμανικής κατάρρευσης. Για την Αγγλία, λοιπόν, ο προσανατολισμός του Μπίσμαρκ συνιστούσε μια άριστη δικλείδα ασφαλείας για τα δικά της οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα¹⁹⁶.

2.2.7. Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής

Τόσο η Ρωσία όσο και οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν γεωγραφικά απομακρυσμένες από τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, κάτι που τους εξασφάλιζε προστασία από την στρατιωτική σύγκρουση που επικρατούσε στην Κεντρική Ευρώπη και προβλημάτιζε τα κράτη που ήταν τοποθετημένα εκεί. Βέβαια, καμία από τις δύο χώρες δεν είχε απολύτως ισχυρά σύνορα αλλά κατά την εξάπλωση τους δεν είχαν καμία ισχυρή στρατιωτική δύναμη να αντιμετωπίσουν. Η απομακρυσμένη θέση των δύο χωρών τις βοήθησε ώστε να παρουσιάζονται σαν ενιαίο μέτωπο περίπου απέναντι στην Δυτική Ευρώπη. Βέβαια, το ότι δεν ασχολούνταν μαζί τους οι υπόλοιπες χώρες ήταν γιατί, τουλάχιστον κατά την περίοδο 1660-1670, οι χώρες αυτές δεν ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένες, αντίθετα μάλιστα εμπορικά τις θεωρούσαν υποανάπτυκτες¹⁹⁷.

Η κατάσταση αυτή μεταβλήθηκε για την Αμερική το 1763 (τη χρονιά που έληξε ο Επταετής πόλεμος). Η Βρετανία είχε καταφέρει να εξοστρακίσει την Γαλλία από τον Καναδά και την Νέα Σκωτία και την Ισπανία από την Δυτική Φλόριντα. Έτσι, οι Αμερικάνοι, που μέχρι εκείνη την στιγμή έμεναν πιστοί στους Βρετανούς από φόβο για τις άλλες χώρες, μπορούσαν πλέον να εξεγερθούν εναντίον των Βρετανών. Μέχρι το 1776 οι αποικίες που είχαν δημιουργήσει μαζί οι Βρετανοί και οι Αμερικάνοι, ήταν εξαιρετικά ισχυρές τόσο πληθυσμιακά όσο και οικονομικά. Όταν, λοιπόν, οι Αμερικάνοι αποφάσισαν να εξεγερθούν εναντίον των Βρετανών, οι δεύτεροι κατάλαβαν ότι ήταν εξαιρετικά δύσκολο να καταστείλουν τις επαναστάσεις που είχαν γίνει στις πολιτείες αφού ούτε ναυτικά μπορούσαν να νικηθούν, αλλά ούτε και από χερσαίες Δυνάμεις λόγω της μεγάλης τους έκτασης¹⁹⁸.

Η ανεξαρτητοποίηση των Ηνωμένων Πολιτειών θα έχει στο μέλλον πολύ μεγάλες επιδράσεις στην διαμόρφωση των παγκόσμιων δυνάμεων. Ένας από τους λόγους αυτών των επιδράσεων ήταν ότι από το 1783 και έπειτα οι Ηνωμένες Πολιτείες θα αναπτύσσονταν έξω από την Ευρώπη. Έχοντας καταλάβει μεγάλο μέρος του θαλάσσιου εμπορίου οι Αμερικάνοι αναπτύχθηκαν με ραγδαίους ρυθμούς με αποτέλεσμα το 1830 η Αμερική να γίνει η έκτη βιομηχανική δύναμη του ανεπτυγμένου κόσμου. Ένας άλλος λόγος ήταν ότι η ανάπτυξη της Αμερικής έκανε πλέον και την Βρετανία ευάλωτη δεδομένου ότι στο δικό της Ατλαντικό μέτωπο εγείρονταν πλέον μία νέα δύναμη, η οποία μπορούσε να της προκαλέσει προβλήματα

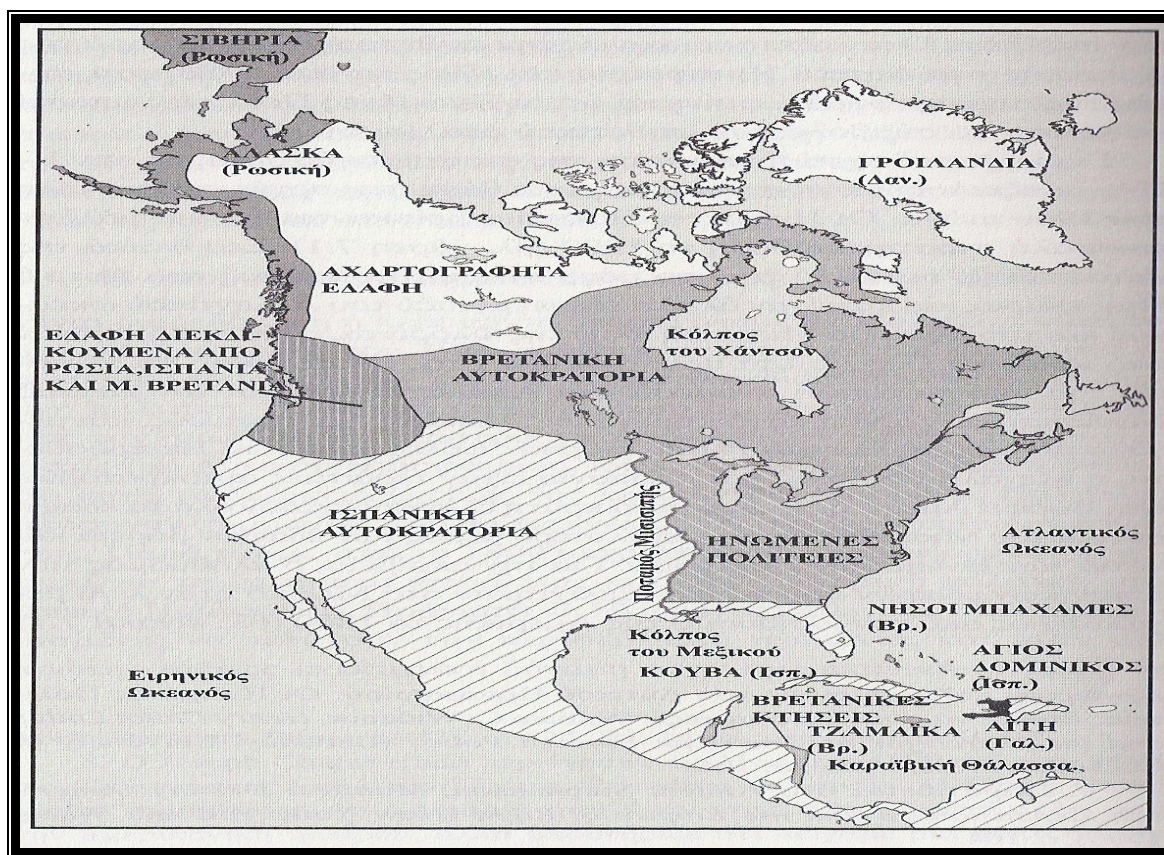
¹⁹⁶ Λουκάς, Ι., όπ. παρ., σελ. 159-161.

¹⁹⁷ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 145.

¹⁹⁸ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 145-146.

τόσο στον Καναδά όσο και στις Δυτικές Ινδίες. Βέβαια, ο κίνδυνος δεν ήταν τόσο αισθητός για την Βρετανία όσο ήταν για τις άλλες χώρες¹⁹⁹.

Πιο συγκεκριμένα, από το 1800 μέχρι το 1900 αυτό που ενδιέφερε την Αμερική ήταν τα ζητήματα του Δυτικού Ημισφαιρίου, κυρίως, γιατί ήθελαν σε αυτή την περιφέρεια να ηγεμονεύσουν. Παρόλα αυτά, όμως, διατηρούσε την ανεξαρτησία της και ήταν το μοναδικό κράτος στο Δυτικό Ημισφαίριο που είχε αυτό το προνόμιο, επιπλέον εκτός από την Φλόριντα που ανήκε στους Ισπανούς, είχαν στην κατοχή τους όλα τα εδάφη που βρίσκονταν ανάμεσα στον Ατλαντικό ωκεανό και στον ποταμό Μισισσιπή. Εκτός όμως τα πλεονεκτήματα που χαρακτήριζαν την Αμερική υπήρχαν και μειονεκτήματα δεδομένου ότι μεγάλα τμήματά της ανάμεσα στα Απαλάχια Όρη και τον ποταμό Μισισσιπή κατοικούνταν κυρίως από φυλές Ινδιάνων που ήταν εχθρικές απέναντι στους λευκούς Αμερικάνους²⁰⁰. Το 1800 η θέση της Αμερικής δεν ήταν ιδιαίτερα ασφαλής όπως φαίνεται και στο παρακάτω χάρτη:

Πηγή: Mearsheimer J.(2007):487

Χάρτης 2.2

Η Βόρεια Αμερική το 1800

Ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει η Αμερική ήταν ότι η Μεγάλη Βρετανία και η Ισπανία κατείχαν μεγάλα εδάφη δυτικά του Μισισσιπή, βόρεια και νότια των

¹⁹⁹ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 146-147.

²⁰⁰ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 480-481.

Ηνωμένων Πολιτειών. Το πόσο μεγάλα εδάφη κατείχε η Ισπανία φαίνεται από το γεγονός ότι το 1800 ο πληθυσμός των εδαφών της ήταν κατά λίγο μεγαλύτερος από αυτόν της Αμερικής, όπως φαίνεται και στους δύο παρακάτω πίνακες:

	1800	1830	1850	1880	1900
Ηνωμένες Πολιτείες	5.308	12.866	23.192	50.156	75.995
Καναδάς	362	1.085	2.436	4.325	5.371
Μεξικό	5.765	6.382	7.853	9.210	13.607
Βραζιλία	2.419	3.961	7.678	9.930	17.438
Αργεντινή	406	634	935	1.737	3.955
Σύνολο	14.260	24.928	42.094	75.358	116.366

Πηγή: Προσαρμογή από το Mearsheimer J.(2007): 483.

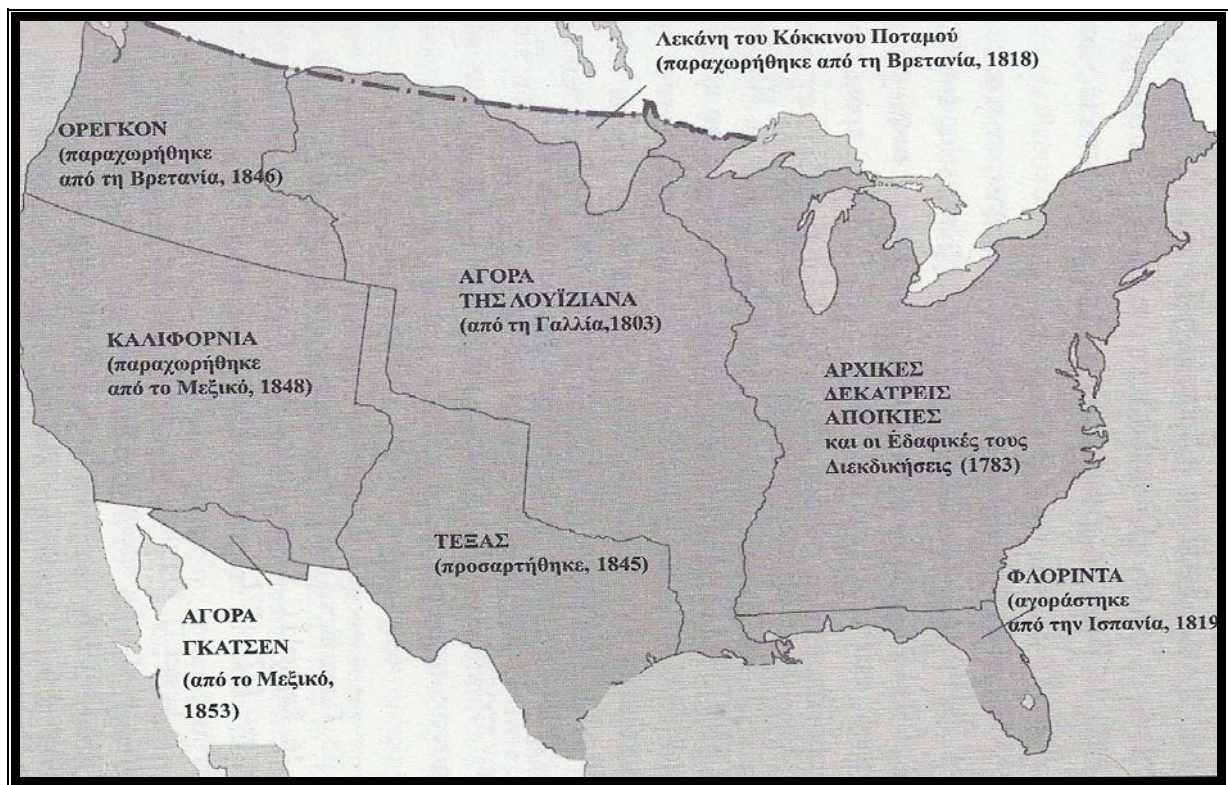
Πίνακας 2.1: Πληθυσμός στο δυτικό ημισφαίριο, 1800-1900 (σε χιλιάδες)

	1800	1830	1850	1880	1900
Ηνωμένες Πολιτείες	37%	52%	55%	67%	65%
Καναδάς	3%	4%	6%	6%	5%
Μεξικό	40%	26%	19%	12%	12%
Βραζιλία	17%	16%	18%	13%	15%
Αργεντινή	3%	3%	2%	2%	3%

Πηγή: Προσαρμογή από το Mearsheimer J. (2007): 483.

Πίνακας 2.2: Πληθυσμός στο δυτικό ημισφαίριο, 1800-1900 (σε ποσοστά %).

Τα επόμενα πενήντα χρόνια, η επέκταση της Αμερικής, δυτικά, ήταν ραγδαία. Με πέντε βήματα οι Αμερικάνοι κατάφεραν να φτάσουν μέχρι τον Ειρηνικό ωκεανό όπως φαίνεται και στον παρακάτω χάρτη:

Πηγή: Mearsheimer J. (2007): 487.

Χάρτης 2.3

Η επέκταση των Ηνωμένων Πολιτειών Δυτικά, 1800-1853

Το κομμάτι της Λουϊζιάνα, η Αμερική το αγόρασε από την Γαλλία το 1803 με τίμημα 15 εκατομμύρια δολάρια. Τα χρήματα αυτά τα χρειαζόταν ο Ναπολέοντας που είχε αποκτήσει το κομμάτι αυτό από την Ισπανία προκειμένου να μπορέσει να ανταπεξέλθει στους πολέμους που έδινε στην Ευρώπη. Αποκτώντας το συγκεκριμένο κομμάτι οι Αμερικάνοι, στην ουσία, διπλασίασαν το μέγεθος τους. Το 1819 οι Αμερικάνοι κατέκτησαν την Φλόριντα και την απέσπασαν από την κυριαρχία των Ισπανών. Την περίοδο 1845-1848, οι Αμερικάνοι απέκτησαν και τα υπόλοιπα τρία κομμάτια. Πιο συγκεκριμένα, το 1836 το Τέξας ζήτησε να ενταχθεί μόνο του στις Ηνωμένες Πολιτείες αμέσως μόλις ανέκτησε την ανεξαρτησία του από το Μεξικό. Αρχικά, το αίτημα αυτό δεν έγινε αποδεκτό γιατί αντέδρασε το Κογκρέσο επειδή στο Τέξας το καθεστώς της δουλείας ήταν μόνιμο. Τελικά όμως, το 1845 το Τέξας έγινε αποδεκτό ως μέλος των Ηνωμένων Πολιτειών. Το 1846, μετά από συμφωνία με τον Ηνωμένο Βασίλειο οι Ηνωμένες Πολιτείες απέκτησαν το Όρεγκον και το 1846 κατέκτησαν και την Καλιφόρνια²⁰¹. Στην ουσία, η Αμερική κατάφερε μέσα σε δύο μόλις χρόνια να αυξήσει τα εδάφη της κατά 64%, όχι απλώς ξεπερνώντας τις ευρωπαϊκές χώρες σε μέγεθος αλλά, όπως χαρακτηριστικά έλεγε και ο επικεφαλής του Γραφείου Απογραφών των ΗΠΑ,

²⁰¹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 485-486.

κατάφερε να έχει μία εδαφική έκταση σχεδόν δέκα φορές όσο η Γαλλία και η Βρετανία μαζί, τρεις φορές όσο η Γαλλία, η Βρετανία, η Αυστρία, η Πρωσία, η Ισπανία, η Πορτογαλία, το Βέλγιο, η Ολλανδία και η Δανία μαζί.....και ίση με την έκταση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ή της αυτοκρατορίας του Αλέξανδρου²⁰².

Ο μεγάλος αριθμός εδαφών που απέκτησαν οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν σημαίνει, βέβαια, ότι περιλάμβανε τα εδάφη που επιθυμούσαν. Ένας από τους μεγάλους τους στόχους ήταν ο Καναδάς που δεν κατάφεραν να αποκτήσουν, παρά το γεγονός ότι είχαν ξεκινήσει πόλεμο με το Ηνωμένο Βασίλειο από το 1812. Και η Κούβα ήταν ένα κομμάτι που επιθυμούσε η Αμερική να κατακτήσει γιατί θεωρούσε ότι θα βοηθήσει την επέκταση της προς την Καραϊβική, αλλά ούτε αυτός ο στόχος επιτεύχθηκε. Επιπλέον, όταν η Αμερική πολλαπλασίασε αισθητά τα εδάφη της αποφάσισε να επικεντρωθεί στο εσωτερικό της χώρας προκειμένου να επιλύσει τα προβλήματα που αντιμετώπιζε και όχι τόσο στην χάραξη εξωτερικής επεκτατικής πολιτικής. Επιπροσθέτως, ήθελε να εκδιώξει κάθε ευρωπαϊκή δύναμη που υπήρχε στο Δυτικό Ημισφαίριο προκειμένου να είναι οι απόλυτοι ηγεμόνες του²⁰³.

Κατά την περίοδο της επέκτασης της Αμερικής και της απόσπασης εδαφών από το Ηνωμένο Βασίλειο, την Γαλλία και την Ισπανία χρησιμοποίησε το δόγμα Μονρόε, το οποίο διατυπώθηκε για πρώτη φορά από τον ομώνυμο πρόεδρο το 1823 και είχε τρία καίρια σημεία αναφοράς σχετικά με την εξωτερική πολιτική της Αμερικής. Το πρώτο από αυτά ήταν ότι η Αμερική δεν θα συμμετείχε σε κανέναν από τους ευρωπαϊκούς πολέμους. Το δεύτερο ήταν η προειδοποίηση προς τις ευρωπαϊκές Δυνάμεις ότι δεν θα κατάφερναν να αποκτήσουν κανένα τμήμα του Δυτικού Ημισφαιρίου μέσω της παρακάτω δήλωσης: *Οι αμερικάνικες ήπειροι εφεξής δεν θα θεωρούνται ως αντικείμενα μελλοντικού αποικισμού από οποιαδήποτε ευρωπαϊκή δύναμη*²⁰⁴. Το τρίτο σημείο του δόγματος Μονρόε ήταν ότι οι Αμερικάνοι δεν ήθελαν καμία ευρωπαϊκή χώρα να συνάψει καμία συμμαχία με κράτη του Δυτικού Ημισφαιρίου που διατηρούσαν την ανεξαρτησία τους. Σύμφωνα με την δήλωση του Μονρόε: *με τις κυβερνήσεις που έχουν διακηρύξει την ανεξαρτησία τους και τη διατήρησαν....δεν μπορούμε να δούμε καμία επέμβαση με σκοπό την καταπίεση τους ή με τον οποιονδήποτε τρόπο έλεγχο της μοίρας τους από οποιαδήποτε ευρωπαϊκή δύναμη υπό κανένα άλλο πρίσμα παρά ως εκδήλωση μη φιλικής διάθεσης προς τις Ηνωμένες Πολιτείες*²⁰⁵.

Κατά το 19^ο αιώνα διαφαίνεται ότι η πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών, της οποίας η επέκταση κατά μήκος είχε ολοκληρωθεί γύρω στα 1840, επικεντρώθηκε στο να

²⁰² Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 488.

²⁰³ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 488-490.

²⁰⁴ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 496-497.

²⁰⁵ Στο ίδιο.

σφυρηλατήσει τις βάσεις απόκτησης περιφερειακής ηγεμονίας ακολουθώντας ανελέητα δύο στενά συνδεδεμένες πολιτικές:

1. Επέκταση στη Βόρεια Αμερική και οικοδόμηση του ισχυρότερου κράτους του Δυτικού Ημισφαιρίου και

2. Μείωση της επιρροής του Ηνωμένου Βασιλείου και των άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων στην αμερικανική ήπειρο (Δόγμα Μονρόε)²⁰⁶.

Ο πιθανός κίνδυνος προερχόταν, επομένως, από τη Βρετανία, ενώ παράλληλα, αντιμετώπιζαν το φόβο της σύναψης ενός αντιαμερικανικού συμφώνου μεταξύ μιας ευρωπαϊκής δύναμης και ενός κράτους του Δυτικού Ημισφαιρίου. Όμως, φαίνεται ότι η ισχύς των Η.Π.Α. λειτούργησε αποτρεπτικά. Από την άλλη, ο απομονωτισμός της Αμερικής και η επιλογή της, μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα, να ασχοληθεί με τα εσωτερικά της ζητήματα δεν ήταν καθόλου άστοχη δεδομένου ότι όσο πιο ισχυρή ήταν η χώρα τόσο πιο ασφαλής γινόταν. Επίσης, καθώς η οικονομική δύναμη συνιστά το θεμέλιο της στρατιωτικής ισχύς, ενέργειες που θα αύξαναν το σχετικό πλούτο των Ηνωμένων Πολιτειών, θα ενίσχυαν και τις προοπτικές τους για επιβίωση. Η διαδικασία σταθεροποίησης και δημιουργίας ενός ισχυρού κράτους περιλάμβανε τέσσερα βήματα-προϋποθέσεις:

1. Τη διεξαγωγή του εμφυλίου πολέμου προκειμένου να εξαλειφθεί η δουλεία και η απειλή της διάλυσης της ένωσης,

2. Η εκτόπιση των ιθαγενών που ήλεγχαν μεγάλο τμήμα των εδαφών που οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν πρόσφατα αποκτήσει,

3. Εισδοχή μεγάλου αριθμού μεταναστών προκειμένου να κατοικηθούν τα τεράστια εδάφη της χώρας (συμπεριλαμβανομένου και του ζητήματος των λαθρομεταναστών) και

4. Οικοδόμηση της μεγαλύτερης οικονομίας του κόσμου²⁰⁷.

Η πολιτική του απομονωτισμού θα αποτελέσει αντικείμενο κριτικής από το ναύαρχο Alfred Mahan²⁰⁸, ο οποίος πολύ αργότερα, με αφορμή το ζήτημα της διόρυξης του Παναμά θα δηλώσει ότι «Μιλώντας στρατιωτικά, και αναφερόμενοι μόνο στις ευρωπαϊκές επιδράσεις, η κατασκευή της διώρυγας του Παναμά δεν είναι παρά καταστροφή για τις Η.Π.Α σε συσχετισμό με την παρούσα κατάσταση της στρατιωτικής και της ναυτικής τους

²⁰⁶ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 473-499.

²⁰⁷ Με λίγα λόγια, η Αμερική έπρεπε να αντιμετωπίσει αυτά τα ζητήματα ώστε να αποφύγει περαιτέρω εσωτερικές αναταραχές και να απομακρύνει τον κίνδυνο διάλυσης της ένωσης. Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 473-499.

²⁰⁸ Την ίδια εποχή (τέλη 19^{ου}-αρχές 20^{ου} αιώνα), ερευνητές στις αγγλοσαξονικές χώρες που μελετούσαν τη διεθνή πολιτική πραγματικότητα, επιδίωκαν να «ανακαλύψουν» πρότυπα ή «νόμους» στη συμπεριφορά των κρατών. Ο πρώτος γεωπολιτικός αναλυτής αυτού του τύπου θεωρείται ο Αμερικανός αξιωματικός του ναυτικού Alfred Thayer Mahan ο οποίος στο βιβλίο του «Η Επιρροή της Ναυτικής Ισχύος στην Ιστορία 1660-1783» (1890), υποστήριξε ότι ο έλεγχος των θαλάσσιων οδών είναι κρίσιμης σημασίας για την κρατική ισχύ. Η διάκριση ανάμεσα στην ισχύ στη θάλασσα και την ισχύ στην ξηρά που πρώτος υιοθέτησε ο Mahan επρόκειτο να αποτελέσει μια από τις πλέον σημαντικές σταθερές της γεωπολιτικής σκέψης. Χουλιάρας Α., όπ. παρ., σελ.13-14.

παρασκευής». Ο Mahan θεωρούσε ότι οι Αμερικανοί είναι «νησιωτικό έθνος» και πρέπει να έχουν συναίσθηση της πραγματικότητας, δηλαδή, να δρομολογηθεί η δημιουργία ενός πανίσχυρου πολεμικού ναυτικού, ώστε να εξασφαλιστεί η αμερικανική κυριαρχία επί αυτής και να εμποδιστεί η προσπάθεια οποιασδήποτε άλλης δύναμης της Ευρώπης για απόκτηση πολεμικών βάσεων στην ευρύτερη περιοχή της διώρυγας. Το Δόγμα Μονρόε και ο απομονωτισμός της Αμερικής φαίνεται να λαμβάνει τέλος το 1892, ενώ το 1895 ο αμερικανικός στόλος θα καταφέρει να νικήσει την ισπανική αποικιακή αυτοκρατορία αφαιρώντας της την Κούβα, το Πόρτο – Ρίκο και τις Φιλιππίνες ολοκληρώνοντας με αυτόν τον τρόπο το έργο που είχε αρχίσει ο βρετανικός στόλος το 1588²⁰⁹.

2.2.8. Τα μεγέθη ισχύος των Μεγάλων Δυνάμεων

Οι γεωγραφικοί και οικονομικοί παράγοντες, που εξετάσαμε παραπάνω για κάθε χώρα ξεχωριστά, μπορεί να δικαιολογήσει ως ένα μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη που παρουσίασαν οι χώρες αναφορικά με τους πληθυσμούς τους, τους στρατούς τους και το ναυτικό τους. Αυτό αυτόματα παραπέμπει στην πολυπλοκότητα του ζητήματος της απόκτησης και αύξησης ισχύος. Το ζήτημα αυτό συνδέεται άμεσα με τον πλούτο μιας χώρας καθώς και με τα δημογραφικά της μεγέθη όπως, επίσης, με τους στρατιωτικούς της εξοπλισμούς²¹⁰. Πρόκειται δε για συνιστώσες, η εξέλιξη και η ανάπτυξη των οποίων, συνδέεται και εξαρτάται από μια σειρά από άλλους παράγοντες.

Τα μεγέθη που παρατίθενται στους πίνακες αυτής της ενότητας σε καμία περίπτωση δεν είναι απόλυτα, πρόκειται για πληροφορίες σχετικά με τους πληθυσμούς, οι οποίες βασίζονται σε εικασίες. Από την άλλη, ούτε ο πίνακας με τους στρατούς μπορεί να είναι απολύτως ακριβής γιατί δεν ξεκαθαρίζει σε ποιο χρονικό διάστημα των πολέμων αναφέρεται αλλά ούτε και αν περιλαμβάνει μισθοφόρους ή όχι. Ανάλογα συμπεράσματα εξάγονται και από τους πίνακες των πλοίων. Αυτό που μπορεί να καταδειχθεί από τους παραπάνω πίνακες είναι σε γενικές γραμμές ποιες ήταν οι ανερχόμενες Δυνάμεις της περιόδου:

---

²⁰⁹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 167-168.

²¹⁰ Προηγήθηκε σχετική αναφορά.

	1700	1750	1800
Βρετανικά Νησιά	9.0	10.5	16.0
Γαλλία	19.0	21.5	28.0
Αυτοκρατορία των Αψβούργων	8.0	18.0	28.0
Πρωσία	2.0	6.0	9.5
Ρωσία	17.5	20.0	37.0
Ισπανία	6.0	9.0	11.0
Σουηδία		1.7	2.3
Ηνωμένες Επαρχίες	1.8	1.9	2.0
Ηνωμένες Πολιτείες	-	2.0	4.0

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P. (1990): 152.

Πίνακας 2.3: Οι πληθυσμοί των Δυνάμεων 1700-1800 σε εκατομμύρια

	1690	1710	1756/60	1778	1789	1812/14
Βρετανία	70.000	75.000	200.000		40.000	250.000
Γαλλία	400.000	350.000	330.000	170.000	180.000	600.000
Αυτοκρατορία των Αψβούργων	50.000	100.000	200.000	200.000	300.000	250.000
Πρωσία	30.000	39.000	195.000	160.000	190.000	270.000
Ρωσία	170.000	220.000	330.000		300.000	500.000
Ισπανία		30.000			50.000	
Σουηδία		110.000				
Ηνωμένες Επαρχίες	73.000	130.000	40.000			
Ηνωμένες Πολιτείες	-	-	-	35.000	-	-

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P. (1990): 153.

Πίνακας 2.4: Το μέγεθος των Στρατών 1690-1814 σε άνδρες

	1689	1793	1756	1779	1790	1815
Βρετανία	100	124	105	90	195	214
Δανία	29	-	-	-	38	-
Γαλλία	120	50	70	63	81	80
Ρωσία	-	30	-	40	67	40
Ισπανία	-	34	-	48	72	25
Σουηδία	40	-	-	-	27	-
Ηνωμένες Επαρχίες	66	49	-	20	44	-

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P. (1990): 153.

Πίνακας 2.5: Το μέγεθος των Ναυτικών 1689-1815 σε μάχια πλοία

Η οικονομική ανάπτυξη και τα μεγέθη των πληθυσμών, όπως φαίνεται και από τον παρακάτω πίνακα, συνιστούν κριτήρια αξιολόγησης ισχύος των μεγάλων Δυνάμεων της εποχής:

	1890	1900	1910	1913	1920	1928	1938	
Ρωσία	116.8	135.6	159.3	175.1	126.6	150.4	180.6	1
Ηνωμένες Πολιτείες	62.6	75.9	91.9	97.3	105.7	119.1	138.3	2
Γερμανία	49.2	56.0	64.5	66.9	42.8	55.4	68.5	4
Αυστρία – Ουγγαρία	42.6	46.7	50.8	52.1	-	-	-	
Ιαπωνία	39.9	43.8	49.1	51.3	55.9	62.1	72.2	3
Γαλλία	38.3	38.9	39.5	39.7	39.0	41.0	41.9	7
Βρετανία	37.4	41.1	44.9	45.6	44.4	45.7	47.6	5
Ιταλία	30.0	32.2	34.4	35.1	37.7	40.3	43.8	6

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P.(1990): 272.

Πίνακας 2.6 : Συνολικός πληθυσμός των Δυνάμεων, 1890-1938

Στους παρακάτω πίνακες (2.7-2.8),όμως, που φαίνεται ο αστικός πληθυσμός των χωρών, (κριτήριο που συνδέεται απόλυτα με την εκβιομηχάνιση) και το κατά κεφαλήν επίπεδο εκβιομηχάνισης, βλέπουμε ότι οι αναλογίες αλλάζουν:

	1890	1900	1910	1913	1920	1928	1938	
Βρετανία	11.2	13.5	15.3	15.8	16.6	17.5	18.7	5 (1)
Ηνωμένες Πολιτείες	9.6	14.2	20.3	22.5	27.4	34.3	45.1	1 (2)
Γερμανία	5.6	8.7	12.9	14.1	15.3	19.1	20.7	3 (3)
Γαλλία	4.5	5.2	5.7	5.9	5.9	6.3	6.3	7 (7)
Ρωσία	4.3	6.6	10.2	12.3	4.0	10.7	36.5	2 (5)
Ιταλία	2.7	3.1	3.8	4.1	5.0	6.5	8.0	6 (6)
Ιαπωνία	2.5	3.8	5.8	6.6	6.4	9.7	20.7	3 (4)
Αυστρία- Ουγγαρία	2.4	3.1	4.2	4.6	-	-	-	-

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P.(1990): 273.

Πίνακας 2.7: Αστικός πληθυσμός των Δυνάμεων (σε εκατομμύρια) και ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού, 1890-1938

	1880	1900	1913	1928	1938	
Μεγάλη Βρετανία	87	[100]	115	122	157	2
ΗΠΑ	38	69	126	182	167	1
Γαλλία	28	39	59	82	73	4
Γερμανία	25	52	85	128	144	3
Ιταλία	12	17	26	44	61	5
Αυστρία	15	23	32	-	-	
Ρωσία	10	15	20	20	38	7
Ιαπωνία	9	12	20	30	51	6

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P.(1990): 273.

Πίνακας 2.8: Κατά κεφαλήν επίπεδα εκβιομηχάνισης 1880-1938 (σε σχέση προς τη Μεγάλη Βρετανία στα 1900 με δείκτη 100)

Από τους υπόλοιπους πίνακες, που καταγράφουν στοιχεία διαφόρων επιμέρους θεμάτων, είναι απόλυτα διακριτό ότι κατά την περίοδο της βιομηχανικής επανάστασης, οι χώρες που ωφελήθηκαν, ώστε να ενδυναμωθούν απόλυτα σε όλους τους τομείς, ήταν η Βρετανία και οι ΗΠΑ:

	1890	1900	1910	1913	1920	1930	1938
ΗΠΑ	9.3	10.3	26.5	31.8	42.3	41.3	28.8
Βρετανία	8.0	5.0	6.5	7.7	9.2	7.4	10.5
Γερμανία	4.1	6.3	13.6	17.6	7.6	11.3	23.2
Γαλλία	1.9	1.5	3.4	4.6	2.7	9.4	6.1
Αυστρία – Ουγγαρία	0.97	1.1	2.1	2.6	-	-	-
Ρωσία	0.95	2.2	3.5	4.8	0.16	5.7	18.0
Ιαπωνία	0.02	-	0.16	0.25	0.84	2.3	7.0
Ιταλία	0.01	0.11	0.73	0.93	0.73	1.7	2.3

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P.(1990): 274.

Πίνακας 2.9: Παραγωγή σιδήρου/ χάλυβος των Δυνάμεων, 1890-1938 (εκατομμύρια τόνων παραγωγή ακατέργαστου σιδήρου για το 1890, και για τον χάλυβα από εκεί και ύστερα)

	1890	1900	1910	1913	1920	1930	1938
ΗΠΑ	147	258	483	541	694	762	697
Βρετανία	145	171	185	195	212	184	196
Γερμανία	71	112	158	187	159	177	228
Γαλλία	36	47.9	55	62.5	65	97.5	84
Αυστρία- Ουγγαρία	19.7	29	40	49.4	-	-	-
Ρωσία	10.9	30	41	54	14.3	65	177
Ιαπωνία	4.6	4.6	15.4	23	34	55.8	96.5
Ιταλία	4.5	5	9.6	11	14.3	24	27.8

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P.(1990): 274.

Πίνακας 2.10: Κατανάλωση ενέργειας από τις Δυνάμεις, 1890-1938 (σε εκατομμύρια μερικών τόνων σε ισοδύναμο άνθρακος)

	1880	1900	1913	1928	1938
Βρετανία	73.3	[100]	127.2	135	181
ΗΠΑ	46.9	127.8	298.1	533	528
Γερμανία	27.4	71.2	137.7	158	214
Γαλλία	25.1	36.8	57.3	82	74
Ρωσία	24.5	47.5	76.6	72	152
Αυστρία –Ουγγαρία	14	25.6	40.7	-	-
Ιταλία	8.1	13.6	22.5	37	46
Ιαπωνία	7.6	13	25.1	45	88

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P.(1990): 275.

Πίνακας 2.11: Συνολικό Βιομηχανικό Δυναμικό των Δυνάμεων, από σχετική άποψη, 1880-1938 (με τον δείκτη του Ηνωμένου Βασιλείου 100, στα 1900)

	1880	1900	1913	1928	1938
Βρετανία	22.9	18.5	13.6	9.9	10.7
ΗΠΑ	14.7	23.6	32.0	39.3	31.4
Γερμανία	8.5	13.2	14.8	11.6	12.7
Γαλλία	7.8	6.8	6.1	6.0	4.4
Ρωσία	7.6	8.8	8.2	5.3	9.0
Αυστρία- Ουγγαρία	4.4	4.7	4.4	-	-
Ιταλία	2.5	2.5	2.4	2.7	2.8

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P.(1990): 275.

Πίνακας 2.12: Σχετικές αναλογίες της Παγκόσμιας Βιομηχανικής Απόδοσης, 1880-1938 (σε ποσοστιαίες μονάδες)

Στον παρακάτω πίνακα παρατηρούμε ένα πολύ εντυπωσιακό στοιχείο. Η Ρωσία παρόλο που δεν είχε τον ίδιο ρυθμό βιομηχανικής ανάπτυξης με τις υπόλοιπες Δυνάμεις, παρόλα αυτά συνέχισε να κατέχει τα πρωτεία και να είναι η πιο μεγάλη δύναμη στο στρατιωτικό και ναυτικό δυναμικό. Από την άλλη, η Αμερική είναι στην τελευταία θέση, κάτι που δικαιολογείται απόλυτα αφού, όπως αναφέραμε, δεν συμμετείχε στους πολέμους που

γινόταν στον ευρωπαϊκό χώρο άρα δεν είχε ιδιαίτερο λόγο να επενδύσει στη συγκρότηση στρατού.

	1880	1890	1900	1910	1914
Ρωσία	791.000	677.000	1.162.000	1.285.000	1.352.000
Γαλλία	543.000	542.000	715.000	769.000	910.000
Γερμανία	426.000	504.000	524.000	694.000	891.000
Βρετανία	367.000	420.000	624.000	571.000	532.000
Αυστρία-Ουγγαρία	246.000	346.000	385.000	425.000	444.000
Ιταλία	216.000	284.000	255.000	322.000	345.000
Ιαπωνία	71.000	84.000	234.000	271.000	306.000
ΗΠΑ	34.000	39.000	96.000	127.000	164.000

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P.(1990): 277.

Πίνακας 2.13: Στρατιωτικό και Ναυτικό προσωπικό των Δυνάμεων, 1880-1914

Ο παρακάτω πίνακας καταδεικνύει, για άλλη μία φορά, την μεγάλη υπεροχή που είχε και διατήρησε η Βρετανία στους θαλάσσιους δρόμους. Δεν είναι απλώς η πρώτη δύναμη, αλλά στην ουσία έχει περισσότερα από τα διπλά πλοία από την Γαλλία που είναι η δεύτερη στην σειρά και ξεπερνάει κατά πολύ και την Ρωσία και την Αμερική που θεωρούνταν Μεγάλες Δυνάμεις.

	1880	1890	1900	1910	1914
Βρετανία	650.000	679.000	1.065.000	2.174.000	2.714.000
Γαλλία	271.000	319.000	499.000	725.000	900.000
Ρωσία	200.000	180.000	383.000	401.000	679.000
ΗΠΑ	169.000	240.000	333.000	824.000	985.000
Ιταλία	100.000	242.000	245.000	327.000	498.000
Γερμανία	88.000	190.000	285.000	964.000	1.305.000
Αυστρία-Ουγγαρία	60.000	66.000	87.000	210.000	372.000
Ιαπωνία	15.000	41.000	187.000	496.000	700.000

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P.(1990): 277.

Πίνακας 2.14: Εκτόπισμα των πολεμικών πλοίων των Δυνάμεων 1880-1914

2.3. Οι Μεγάλες Δυνάμεις στον 20^ο αιώνα

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να παρουσιασθούν οι Μεγάλες Δυνάμεις του 19^{ου} και 20ού αιώνα και συγκεκριμένα να εξεταστεί το πώς προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν το μερίδιο τους επί της παγκόσμιας ισχύος. Όπως αναφέρει στο βιβλίο του «Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων» John Mearsheimer, τη συγκεκριμένη περίοδο οι Μεγάλες Δυνάμεις επιδιώκουν να αποκτήσουν ηγεμονία στην περιφέρεια τους. Λόγω της δυσκολίας προβολής ισχύος διαμέσου μεγάλων υδάτινων εκτάσεων κανένα κράτος δεν είναι πιθανό να κυριαρχήσει σε ολόκληρο τον πλανήτη. Επιπλέον, φιλοδοξούν να έχουν τις ισχυρότερες χερσαίες Δυνάμεις στην περιφέρεια τους και για το λόγο αυτό οι στρατοί ξηράς και οι αεροπορικές και ναυτικές Δυνάμεις που τους υποστηρίζουν αποτελούν το βασικό συστατικό στοιχείο της στρατιωτικής ισχύος²¹¹.

Στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, η θέση που είχαν οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν καθοριστικής σημασίας για τον τρόπο που κινήθηκαν και έδρασαν. Ένας από τους κύριους λόγους που είχε καταφέρει η Γερμανία να επιβληθεί σε τρεις μεγαλύτερες Δυνάμεις, την Ρωσία, την Γαλλία και την Βρετανία, ήταν η γεωγραφική της θέση. Τα πλεονεκτήματα που πήγαζαν από αυτή την θέση ήταν ότι στο εσωτερικό της είχε καλές συγκοινωνιακές γραμμές, δυτικά μπορούσε πολύ εύκολα να αμυνθεί ενώ στα ανατολικά της είχε ανοιχτό χώρο και μπορούσε να κινηθεί ευκολότερα εναντίον των αντιπάλων της. Βέβαια, και γι' αυτήν το τέλος του πολέμου δεν ήταν χωρίς συνέπειες²¹².

Στα χρόνια του μεσοπολέμου υπήρχαν πέντε Μεγάλες Δυνάμεις στο ευρωπαϊκό στερέωμα. Ρωσία, Γερμανία, Γαλλία και Βρετανία θα μείνουν ανέπαφες μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ωστόσο, θα εξαφανιστεί η Αυστροουγγαρία και θα κάνει δυναμικά την εμφάνισή της η Ιταλία (η οποία είχε κάνει σαφές το μήνυμα των επεκτατικών της βλέψεων ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα). Στο διάστημα 1919-1938 το ευρωπαϊκό σύστημα δεν είχε να αναδείξει κάποιο δυνητικό ηγεμόνα. Η Βρετανία παρέμενε το πλουσιότερο κράτος στην Ευρώπη μέχρι το 1920 όπου θα ανακτήσει τα πρωτεία η Γερμανία. Ωστόσο, κανένα από τα δύο αυτά κράτη δεν διέθετε τον ισχυρότερο στρατό στην περιφέρεια μέχρι το 1938. Η Γαλλία ήταν εκείνη που, κατά τα χρόνια του μεσοπολέμου, διέθετε τον ισχυρότερο στρατό της Ευρώπης, όμως, αυτό το πλεονέκτημα δεν συνοδευόταν από ανάλογη οικονομική ευρωστία και μεγάλο πληθυσμό. Κατά συνέπεια, τη συγκεκριμένη περίοδο η Ευρώπη θα χαρακτηριστεί

---

²¹¹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ.180-181.

²¹² Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 356.

από έναν ισορροπημένο πολυπολισμό, ενώ δεν θα προκύψουν πόλεμοι μεταξύ των Δυνάμεων²¹³.

Η έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (1939-1945) χαρακτηρίζεται από τη συμμετοχή και των πέντε Μεγάλων Δυνάμεων, στην πορεία, όμως, θα εξοβελιστούν η Γαλλία το 1940 και η Ιταλία το 1943. Βρετανία, Γερμανία και Ρωσία θα παραμείνουν στο πολεμικό σκηνικό μέχρι το τέλος. Το κορυφαίο γεγονός, όμως, ήταν η εμπλοκή των Η.Π.Α. το 1941²¹⁴.

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν ο πιο ολοκληρωτικός πόλεμος των τελευταίων αιώνων. Ενώ αρχικά φάνηκε ότι ήταν ένας πόλεμος που αφορούσε αποκλειστικά την Ευρώπη, πολύ γρήγορα έλαβε ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Ο πόλεμος ξέφυγε από τα ευρωπαϊκά όρια το 1941 καθώς τον Ιούνιο οι Γερμανοί εισέβαλλαν στην Σοβιετική Ένωση και τον Δεκέμβριο βομβάρδισαν το Περγλ Χάρμπορ²¹⁵.

Η ναζιστική Γερμανία υπήρξε ο δυνητικός ηγεμόνας της Ευρώπης μεταξύ 1939-1945²¹⁶. Επεδίωξε την απόκτηση ζωτικού χώρου και υπολόγιζε σε μία συμμαχία με την Αγγλία, αλλά έκανε λάθος στην εκτίμηση της, αφού η Αγγλία ήταν διατεθειμένη να πολεμήσει σε οποιοδήποτε τόπο διεξαχθούν οι μάχες. Ο Χίτλερ παρά την απόρριψη της Αγγλίας δεν επιθυμούσε να συμμαχήσει με την Γαλλία και παράλληλα ήταν διατεθειμένη να διεξάγει τον πόλεμο ανατολικά και να φτάσει στο σλαβικό εσωτερικό. Σε αυτό τον πόλεμο η γεωγραφική διάσταση καταργήθηκε. Μέχρι εκείνη την στιγμή, όλες οι συγκρούσεις και οι συμμαχίες γινόταν γιατί οι χώρες προσπαθούσαν να προστατέψουν τα σύνορα τους και τα εδάφη τους από τις επεκτατικές βλέψεις των γειτόνων τους ή αντιστοίχως να παραβιάσουν τα σύνορα και να επεκταθούν σε γειτονικές χώρες. Κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, δεν πρέπει να θεωρείται παράξενο το ότι καταργήθηκε η γεωγραφική διάσταση σε αυτό τον πόλεμο δεδομένου ότι το κύριο χαρακτηριστικό του ήταν ο παραλογισμός. Οι Γερμανοί έκαναν την έναρξη αυτής της παράλογης βίας, αλλά πολύ γρήγορα ακολούθησαν και οι άλλες χώρες παραβιάζοντας κάθε παραδοσιακή πολεμική συνθήκη και νόμο που υπήρχε. Το αποτέλεσμα θα είναι ο πόλεμος αυτός να γενικευθεί και να επεκταθεί παντού²¹⁷.

Είναι γεγονός ότι μέχρι το 1945 το ευρωπαϊκό διακρατικό σύστημα υπήρξε πολυπολικό. Σε ένα πολυπολικό σύστημα είναι εξαιρετικά επισφαλής για την ειρήνη η ύπαρξη ενός δυνητικού ηγεμόνα, όπως η Γαλλία του Ναπολέοντα, η Γερμανία του Γουλιέλμου ή η ναζιστική Γερμανία. Κάθε φορά που εμφανίζεται μια τέτοια δύναμη, η οποία

---

²¹³ Mearsheimer J., Όπ. παρ., σελ. 686.

²¹⁴ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 687.

²¹⁵ Gere F., όπ. παρ., σελ. 43.

²¹⁶ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 687.

²¹⁷ Gere F., όπ. παρ., σελ. 44-45.

διαθέτει τον ισχυρότερο στρατό καθώς και τη μεγαλύτερη ποσότητα πλούτου, ο πόλεμος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων είναι, μάλλον, αναπόφευκτος²¹⁸.

Το διάστημα μεταξύ 1945-1990 θα επικρατήσει ένα διπολικό διακρατικό σύστημα όπου, παράλληλα, με τον παράγοντα των πυρηνικών όπλων, θα οδηγήσει στην επικράτηση της ειρήνης στην Ευρώπη²¹⁹. Ο Ψυχρός Πόλεμος διήρκησε περίπου μισό αιώνα, με εμπλεκόμενες Δυνάμεις τη Σοβιετική Ένωση και τις Ηνωμένες Πολιτείες, νικητές και οι δύο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου²²⁰. Άμεσος πόλεμος ανάμεσα στις δύο χώρες δεν υπήρξε. Ο φόβος για την χρήση των πυρηνικών όπλων λειτούργησε αποτρεπτικά. Βέβαια, υπήρξαν κάποιες πολεμικές συγκρούσεις αυτές, όμως, δεν έλαβαν χώρα στα εδάφη καμίας από τις δύο χώρες, αλλά σε συμμαχικά εδάφη όπως το Βιετνάμ, το Αφγανιστάν και την Μέση Ανατολή, ενώ δεν έγινε χρήση πυρηνικών όπλων²²¹.

Ο Ψυχρός Πόλεμος που αναπτύχθηκε ανάμεσα στις δύο χώρες βασιζόταν σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Πρώτα απ' όλα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Σοβιετική Ένωση ήταν κυριολεκτικά Μεγάλες Δυνάμεις τόσο από άποψη ισχύος όσο και άποψη εδαφικών διαστάσεων²²². Κατά δεύτερον, οι δύο χώρες είχαν εντελώς διαφορετικό και αντικρουόμενο ιδεολογικό υπόβαθρο. Η Σοβιετική Ένωση τον κομμουνισμό και οι Ηνωμένες Πολιτείες τον καπιταλισμό. Το τρίτο, που έχουμε ήδη αναφέρει, ήταν η κατοχή των πυρηνικών όπλων. Παρ' όλες τις προσπάθειες για διευθέτηση των αντιπαραθέσεων μεταξύ των δύο χωρών, δεδομένης της απειλής χρήσης πυρηνικών όπλων, κάτι τέτοιο δεν κατέστη εφικτό, αντιθέτως, η Ευρώπη χωρίστηκε στην ουσία στα δύο, σε ανατολικό και δυτικό μπλοκ. Ο Ψυχρός Πόλεμος τερματίστηκε το 1989 και σφραγίστηκε με την πτώση του Τείχους του Βερολίνου και την ενοποίηση των δύο Γερμανιών²²³.

2.3.1. Οι συμμαχίες στην αρχή του αιώνα

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, παρά το γεγονός ότι επικρατούσε ειρήνη, οι Μεγάλες Δυνάμεις διατηρούσαν και επεδίωκαν τη σύναψη στρατιωτικών συμμαχιών μεταξύ τους διότι όλες ζούσαν υπό το καθεστώς της αντιπαλότητας και του φόβου μήπως κάποια άλλη χώρα τους επιτεθεί. Αυτή η «συμμαχική» πολιτική έχει τις ρίζες της στο 1879 και τον καγκελάριο της Γερμανίας, Μπίσμαρκ²²⁴.

---

²¹⁸ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 691.

²¹⁹ Στο ίδιο.

²²⁰ Gere F., όπ. παρ., σελ. 53.

²²¹ Gere F., όπ. παρ., σελ. 52.

²²² Στο ίδιο.

²²³ Gere F., όπ. παρ., σελ. 75.

²²⁴ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 333.

Το 1894 είχε δημιουργηθεί από την μία, συμμαχία ανάμεσα στην Γερμανία, την Αυστρο-Ουγγαρία και την Ιταλία και από την άλλη, οι Γάλλοι είχαν συμμαχήσει με τους Ρώσους. Στόχος των περισσότερων χωρών αποτελούσαν πλέον τα εδάφη εκτός Ευρώπης σε περιοχές όπως η Περσία και η Νότιος Αφρική δεδομένου ότι οι συμμαχίες καθιστούσαν απαγορευτική κάθε επεκτατική πολιτική εντός ευρωπαϊκών ορίων²²⁵.

Κατά την ίδια περίοδο όλες οι χώρες προσπαθούσαν να ενδυναμώσουν το ναυτικό τους γιατί θεωρούσαν κάτι τέτοιο απαραίτητη προϋπόθεση για την άσκηση μιας επιτυχημένης αποικιακής πολιτικής, γεγονός που εκμεταλλεύτηκε επιτυχώς η Βρετανία καθιστώντας σαφές ότι συνιστά το νούμερο ένα κίνδυνο, όχι μόνο για τις χώρες που θεωρούσε εχθρούς από παλιά, αλλά και για νέες χώρες που την προκαλούσαν πλέον όπως η Γερμανία, η Ιαπωνία και οι Ηνωμένες Πολιτείες²²⁶.

Η Βρετανία δεν είχε συμμαχήσει με καμιά άλλη Δύναμη και απέφευγε συστηματικά να εμπλακεί σε ευρωπαϊκές αντιπαραθέσεις αλλά αυτό δεν ελαχιστοποίησε την πίεση που δεχόταν. Σε κάποιο σημείο η πίεση ήταν τόσο έντονη που οι Βρετανοί άρχισαν να σκέφτονται και αυτοί το ενδεχόμενο να αναπτύξουν διπλωματικές συμμαχίες με άλλες χώρες. Έτσι άρχισαν να υποστηρίζουν την Αμερική στο Δυτικό Ημισφαίριο παραχωρώντας της αρκετά προνόμια αλλά και την Ιαπωνία συνάπτοντας συμμαχία μαζί της το 1902. Χαρακτηριστικό της αναπροσαρμογής της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής ήταν ότι κατά την περίοδο 1902-1903 σκέφτονταν και το ενδεχόμενο να συμφωνήσουν για τα αποικιακά θέματα ακόμα και με την Γαλλία²²⁷.

Παρόλο που όλες αυτές οι συμμαχίες και οι συμφωνίες φαίνεται ότι αφορούσαν γεωγραφικές τοποθεσίες και περιοχές εκτός Ευρώπης δεν σημαίνει ότι δεν επιδρούσαν και στα ευρωπαϊκά θέματα. Ειδικά η Βρετανία έβγαине ιδιαίτερα ευνοημένη από τις νέες συνθήκες που διαμορφώνονταν. Εξασφαλίζοντας και ελαχιστοποιώντας πιθανούς κινδύνους και προβλήματα στο Δυτικό Ημισφαίριο συμμαχώντας με την Αμερική, αλλά και εξασφαλίζοντας στην Άπω Ανατολή την βοήθεια της Ιαπωνίας σε ενδεχόμενα προβλήματα με την Κίνα και παράλληλα με την παύση των εχθροπραξιών με την Γαλλία, η Βρετανία μπορούσε να επικεντρωθεί απερίσπαστη στην ενδυνάμωση του ναυτικού της στόλου αφού τον παρόπλιζε από τις παραπάνω υποθέσεις. Αυτό έκανε την Ιταλία να παραμένει στην συμμαχία της γιατί οι ακτές της ήταν ευάλωτες αλλά και οι υπόλοιπες χώρες είχαν οφέλη και ζημίες από συμμαχίες που γινόταν μακριά από τα εδάφη τους²²⁸.

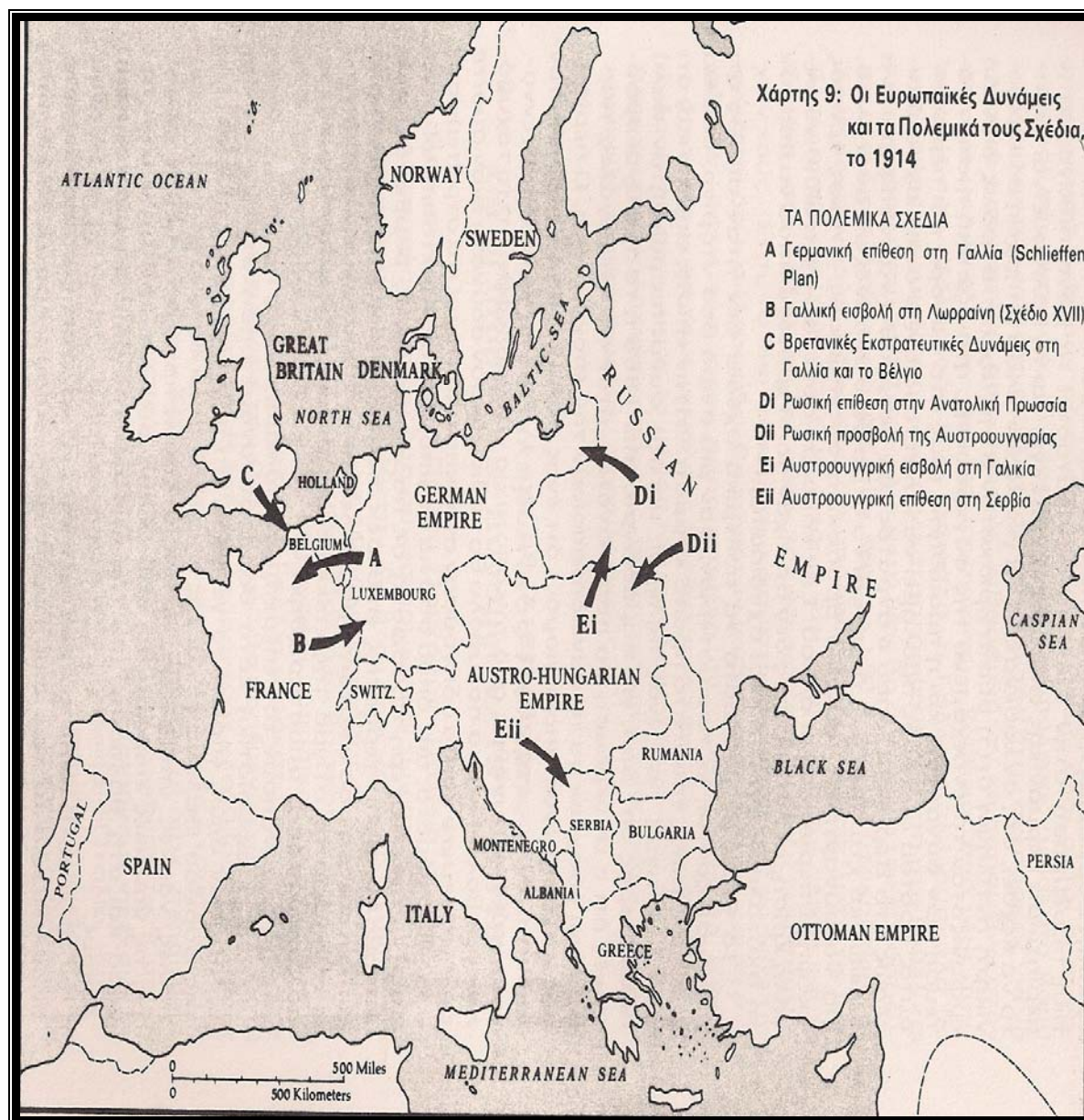
²²⁵ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 334.

²²⁶ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 334-335.

²²⁷ Στο ίδιο.

²²⁸ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 335.

Τα στοιχεία όμως που επηρέασαν ακόμα περισσότερο αυτές τις διπλωματικές συμμαχίες ήταν δύο. Το πρώτο από αυτά ήταν ότι η Γαλλία και η Βρετανία είχαν αρχίσει να προβληματίζονται για τις φιλοδοξίες που εξέφραζε η Γερμανία, η οποία διακήρυττε ότι θα ερχόταν ο «Γερμανικός αιώνας». Το δεύτερο στοιχείο ήταν ότι η Ιαπωνία είχε εντυπωσιακές και στρατιωτικές νίκες ενώ την ίδια στιγμή η Ρωσία δεν ήταν πλέον η μεγάλη δύναμη που ήταν παλαιότερα. Το προβάδισμα, λοιπόν, στις Δυνάμεις είχε η Βρετανία και οι υπόλοιπες χώρες είχαν αρχίσει να ανησυχούν²²⁹.

Πηγή: Προσαρμογή από το Kennedy P.(1990): 339.

Χάρτης 2.4

Τα πολεμικά σχέδια των Δυνάμεων κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

²²⁹ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 335-336.

Οι σχέσεις των χωρών στην Ευρώπη ήταν ήδη ιδιαίτερα τεταμένες και είχε αρχίσει να διαφαίνεται μία αναπόφευκτη σύγκρουση. Μετά το 1907, άρχισε να υπάρχει αδιαλλαξία ανάμεσα στις χώρες και εθνικιστική έξαρση κάθε φορά που κάποια χώρα υποχρεωνόταν να συμφωνήσει ή να υποχωρήσει σε κάποιο θέμα, ακόμα και αν αυτό δεν αφορούσε ευρωπαϊκά εδάφη. Η μεγάλη ένταση, όμως, ανάμεσα στα κράτη εμφανίστηκε μετά την επίθεση που έκανε η Ιταλία στην Τουρκία ενώ, παράλληλα, αρκετά από τα κράτη της Βαλκανικής Ένωσης επιχείρησαν το ίδιο εγείροντας μεγάλες ανησυχίες στις Μεγάλες Δυνάμεις που φοβήθηκαν ότι δεν θα μπορούσαν να τους ελέγξουν. Η κρίση όμως κορυφώθηκε με την δολοφονία του Αρχιδούκα Φερδινάνδου το 1914 που προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις. Η Αυστρο-ουγγαρία επιτέθηκε στην Σερβία, οι Ρώσοι έσπευσαν να τους βοηθήσουν και οι Πρώσοι άρχισαν να πιέζουν για εισβολή μέσω Βελγίου στην Γαλλία εμπλέκοντας στον πόλεμο και την Βρετανία²³⁰.

2.3.2. Η γεωγραφική θέση και η εξωτερική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων

Τα τελευταία 150 χρόνια, πέντε ήταν οι Μεγάλες Δυνάμεις που κυριάρχησαν παγκοσμίως: η Γερμανία, η Σοβιετική Ένωση, η Μεγάλη Βρετανία, η Ιαπωνία και οι Ηνωμένες Πολιτείες. Η εξωτερική πολιτική τους απέρρεε σε μεγάλο βαθμό από την γεωγραφική θέση αυτών των Δυνάμεων, όπως στην περίπτωση της Ιαπωνίας²³¹. Η Ιαπωνία ήταν γεωγραφικά απομονωμένη τόσο από την Ευρώπη όσο και από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτή η απομόνωση την είχε βλάψει και οικονομικά αφού την εποχή της βιομηχανικής ανάπτυξης των άλλων κρατών, αυτή λόγω της μη επαφής της δεν είχε ανάλογη πορεία με αποτέλεσμα να είναι κατώτερη. Πέρα όμως των παραπάνω, η Ιαπωνία είχε αναγκαστεί να δεχτεί άνισες εμπορικές συνθήκες γι' αυτή υπό την πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων ενώ παράλληλα αυτές προσπαθούσαν να κατακτήσουν και κάποια εδάφη της Ασίας²³².

2.3.3. Γερμανία

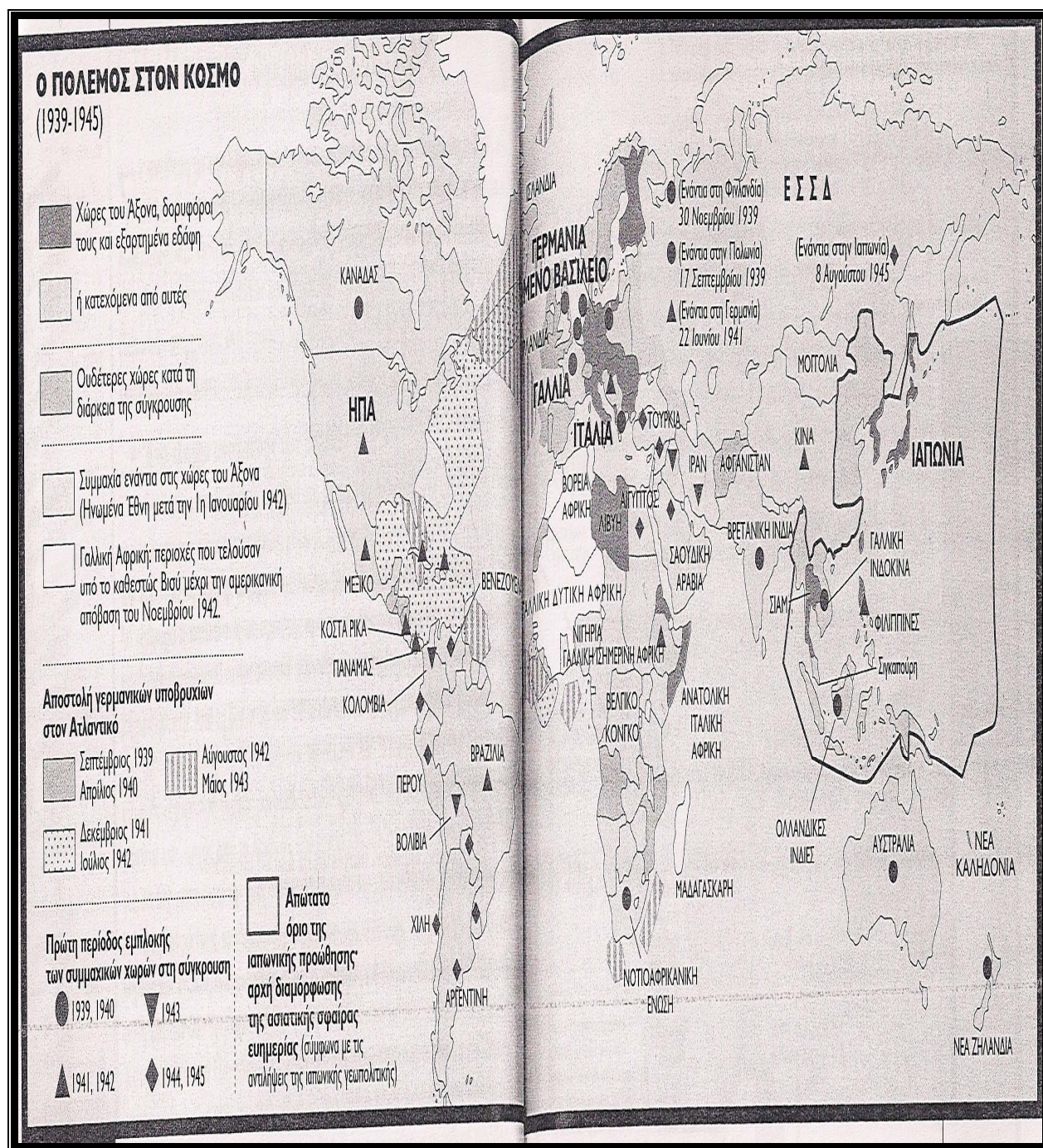
Ανάλογη επιρροή στην διαμόρφωση και άσκηση της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής είχε η γεωγραφική θέση της Γερμανίας. Κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η Γερμανία ήταν ιδιαίτερα ανήσυχη για την ασφάλειά της λόγω της γεωγραφικής της θέσης. Τα σύνορά της την τοποθετούσαν στο κέντρο της Ευρώπης και ανατολικά και δυτικά είχε πολύ λίγα φυσικά εμπόδια που θα μπορούσαν να σταματήσουν τους εισβολείς. Έτσι, σταδιακά

²³⁰ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 337-338.

²³¹ Η περίπτωση της Ιαπωνίας θα εξετασθεί ξεχωριστά στο επόμενο κεφάλαιο.

²³² Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 356.

απέκτησε την φιλοσοφία ότι έπρεπε να αναπτύξει την ισχύ της για να μην κινδυνεύει, φτάνοντας στον 20^ο αιώνα να διαμορφώνει και να ασκεί επεκτατική πολιτική²³³.

Πηγή: Προσαρμογή από το Gere F.(2005): 44-45.

Χάρτης 2.5

Επέκταση Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου

Για τριάντα χρόνια περίπου, αμέσως μετά την καταστροφή της Γερμανικής Συνομοσπονδίας, η Γερμανία επέδειξε ειρηνική συμπεριφορά. Αυτό συνέβη γιατί ο

²³³ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 372.

Μπίσμαρκ και όσοι ηγέτες ακολούθησαν αυτόν αντιλήφθηκαν ότι η δύναμη τους ήταν αρκετή για να κατακτήσει όσα εδάφη είχαν κατακτηθεί μέχρι εκείνη την στιγμή και οποιαδήποτε άλλη κίνηση θα επέφερε την αντίδραση των Μεγάλων Δυνάμεων. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο η Γερμανία δεν θα μπορούσε να αντιδράσει. Τόσο ανατολικά όσο και δυτικά αυτής δεν υπήρχαν μικρές Δυνάμεις και δεν θα μπορούσε να επεκταθεί χωρίς να προκαλέσει την αντίδραση της Γαλλίας, της Ρωσίας ή και των δύο μαζί, ενδεχομένως και του Ηνωμένου Βασιλείου²³⁴. Αυτός ήταν και ο λόγος που στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η Γερμανία προσπάθησε να δημιουργήσει ένα πολύ ισχυρό ναυτικό για να αντιμετωπίσει το Ηνωμένο Βασίλειο. Το 1905 ξεκίνησε κρίση με την Γαλλία προκειμένου να την απομονώσει από το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ρωσία, αλλά δεν τα κατάφερε και τελικώς οι τρεις αυτές Δυνάμεις συνασπίστηκαν εναντίον της²³⁵.

Κατά τα έτη από το 1862 μέχρι το 1870 και από το 1900 μέχρι το 1945, η Γερμανία ήταν αποφασισμένη να ανατρέψει την ευρωπαϊκή ισορροπία ισχύος και να αυξήσει το μερίδιο στρατιωτικής δύναμης που κατείχε. Στο ενδιάμεσο διάστημα (1870-1900) η Γερμανία ενδιαφερόταν βασικά να διατηρήσει και όχι να αλλάξει την ισορροπία ισχύος. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η Γερμανία δεν είχε ακόμη μετατραπεί σε κορεσμένη δύναμη γεγονός που κατέστησε σαφές κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Η αιτία της καλοκάγαθης συμπεριφοράς της κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ήταν ότι την περίοδο εκείνη δεν είχε αρκετή ισχύ για να αμφισβητήσει τους αντιπάλους της²³⁶.

Η επιθετική συμπεριφορά της Γερμανίας στην εξωτερική της πολιτική κατευθυνόταν, κυρίως, από στρατηγικούς υπολογισμούς. Η ασφάλεια ήταν πάντοτε φλέγον ζήτημα για τη Γερμανία λόγω της γεωγραφίας της. Αυτό δεν αναιρεί, βέβαια, την ύπαρξη άλλων παραγόντων οι οποίοι συνέβαλλαν στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Για παράδειγμα όταν στην εξουσία βρίσκονταν οι δύο πλέον διάσημοι ηγέτες της, ο Όττο φον Μπίσμαρκ και ο Αδόλφος Χίτλερ. Το κίνητρο του Μπίσμαρκ όταν ξεκινούσε και κέρδιζε πολέμους το 1864, το 1886 και το 1900-01 δεν ήταν μόνο οι συλλογισμοί ασφάλειας, αλλά και ο εθνικισμός. Ειδικότερα, ο Μπίσμαρκ, όχι μόνο επεδίωκε να επεκτείνει τα σύνορα της Πρωσίας και να την καταστήσει περισσότερο ασφαλή, αλλά ήταν επίσης αποφασισμένος να δημιουργήσει ένα ενοποιημένο γερμανικό κράτος. Στην περίπτωση του Χίτλερ, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η επιθετική πολιτική του είχε σε σημαντικό βαθμό ως κίνητρο μια βαθειά ρατσιστική ιδεολογία. Παρ' όλα αυτά, οι ξεκάθαροι υπολογισμοί ισχύος έπαιζαν κεντρικό ρόλο στο σκεπτικό του Χίτλερ για τη διεθνή πολιτική. Από το 1945 κι έπειτα, άνοιξε ένας διάλογος μεταξύ των διαφόρων μελετητών αναφορικά με το πόση συνέχεια εμφανίζουν οι

²³⁴ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 377-378.

²³⁵ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 384.

²³⁶ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 371-372.

Ναζί προς τους προκατόχους τους. Όμως στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής υπάρχει ευρεία συμφωνία στο ότι ο Χίτλερ δεν αντιπροσώπευε κάποια έντονη διάσταση με το παρελθόν, αλλά άντ' αυτού σκεφτόταν και συμπεριφερόταν όπως οι Γερμανοί ηγέτες πριν από αυτόν²³⁷.

Οι δύο κυριότεροι αντίπαλοι της Γερμανίας ήταν η Γαλλία και η Ρωσία από το 1862 μέχρι το 1945, παρότι υπήρξαν σύντομες περίοδοι κατά τις οποίες οι ρωσογερμανικές σχέσεις ήταν φιλικές. Από την άλλη πλευρά, οι γαλλογερμανικές σχέσεις ήταν σχεδόν πάντοτε άσχημες καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γερμανία είχαν, σε λογικά πλαίσια, καλές σχέσεις πριν το 1900, αλλά επιδεινώθηκαν κατά τον 20^ο αιώνα, και το Ηνωμένο Βασίλειο, όπως και η Γαλλία και η Ρωσία, κατέληξε να πολεμήσει εναντίον της Γερμανίας και στους δύο παγκόσμιους πολέμους²³⁸.

Η Αυστροουγγαρία ήταν άσπονδος εχθρός της Γερμανίας κατά τα πρώτα χρόνια του Μπίσμαρκ στην καγκελαρία, αλλά τα δύο κράτη έγιναν σύμμαχοι το 1879 και παρέμειναν συνδεδεμένα μέχρι τη διάλυση της Αυστροουγγαρίας το 1918. Οι σχέσεις μεταξύ Ιταλίας και Γερμανίας ήταν σε γενικές γραμμές καλές από το 1862 μέχρι το 1945, παρ' ότι η Ιταλία πολέμησε εναντίον της Γερμανίας στον Α Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι Ηνωμένες Πολιτείες πολέμησαν εναντίον της Γερμανίας και στους δύο παγκόσμιους πολέμους, αλλά εκτός αυτού δεν υπήρξε σημαντικός ανταγωνισμός μεταξύ των δύο κρατών κατά τις οκτώ αυτές δεκαετίες²³⁹.

Ο κατάλογος των συγκεκριμένων στόχων της γερμανικής επιθετικότητας κατά την περίοδο από το 1862 μέχρι το 1945 είναι μακρύς, επειδή η Γερμανία είχε φιλόδοξα επεκτατικά σχέδια μετά το 1900. Για παράδειγμα, η Γερμανία του Γουλιέλμου όχι μόνο επεδίωκε να κυριαρχήσει στην Ευρώπη, αλλά ήθελε να εξελιχτεί σε παγκόσμια δύναμη. Αυτό το φιλόδοξο σχέδιο γνωστό ως Weltpolitik, περιλάμβανε την απόκτηση μιας μεγάλης αποικιακής αυτοκρατορίας στην Αφρική. Παρά ταύτα, ο σημαντικότερος σκοπός της Γερμανίας κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 20ού αιώνα ήταν η επέκταση στην ευρωπαϊκή ήπειρο εις βάρος της Γαλλίας και της Ρωσίας, επέκταση την οποία επεδίωξε να πραγματοποιήσει και στους δύο παγκόσμιους πολέμους. Η Γερμανία, την περίοδο από 1862

---

²³⁷ Ο David Calleo το διατυπώνει εύστοχα: «Στην εξωτερική πολιτική, οι ομοιότητες μεταξύ της αυτοκρατορικής και της ναζιστικής Γερμανίας είναι καταφανείς. Ο Χίτλερ ενστερνιζόταν την ίδια γεωπολιτική ανάλυση: δηλαδή την ίδια βεβαιότητα σχετικά με τη σύγκρουση μεταξύ των εθνών, την ίδια έντονη επιθυμία και το ίδιο αιτιολογικό για την ηγεμονία στην Ευρώπη. Μπορούσε να ισχυριστεί ότι ο Α Παγκόσμιος Πόλεμος απλώς καταδείκνυε την ορθότητα αυτής της γεωπολιτικής ανάλυσης», Calleo D., *The German Problem Reconsidered: Germany and the World Order, 1870 to the present*, Cambridge: Cambridge University Press, 1978. Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 373-374.

²³⁸ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 374.

²³⁹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 374-375.

έως το 1900 είχε πιο περιορισμένους σκοπούς διότι δεν ήταν αρκετά ισχυρή ώστε να καταλάβει την Ευρώπη²⁴⁰.

Ο Μπίσμαρκ ανέλαβε τα ηνία της κυβέρνησης στην Πρωσία τον Σεπτέμβριο του 1862. Την εποχή εκείνη δεν υπήρχε ενοποιημένο γερμανικό κράτος. Άντ' αυτού, ένα σύνολο γερμανόφωνων πολιτικών οντοτήτων, διασκορπισμένες στο κέντρο της Ευρώπης, ήταν χαλαρά συνδεδεμένες στη Γερμανική Συνομοσπονδία. Τα δύο ισχυρότερα μέλη της ήταν η Αυστρία και η Πρωσία. Μέσα στα επόμενα 9 χρόνια ο Μπίσμαρκ διέλυσε τη συνομοσπονδία και δημιούργησε ένα ενωμένο γερμανικό κράτος το οποίο ήταν κατά πολύ ισχυρότερο από την Πρωσία την οποία αντικατέστησε. Ο Μπίσμαρκ επιτέλεσε αυτό το έργο προκαλώντας και κερδίζοντας τρεις πολέμους²⁴¹.

Παρ' ότι κατά τις δύο αυτές δεκαετίες η Γερμανία ήταν το ισχυρότερο κράτος στην ευρωπαϊκή ήπειρο, δεν διεξήγαγε πολέμους και η διπλωματία της επικεντρώθηκε κυρίως στη διατήρηση και όχι στη μεταβολή της ισορροπίας ισχύος. Ακόμη και αφότου ο Μπίσμαρκ εγκατέλειψε την καγκελαρία, η γερμανική εξωτερική πολιτική ακολούθησε ουσιαστικά την ίδια πορεία για μια δεκαετία ακόμη²⁴². Μόνο στις αρχές του 20ού αιώνα η διπλωματία της Γερμανίας έγινε προκλητική και οι ηγέτες της άρχισαν να σκέφτονται σοβαρά τη χρήση βίας προκειμένου να επεκτείνουν τα γερμανικά σύνορα²⁴³.

---

²⁴⁰ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 375.

²⁴¹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ.375-376.

²⁴² Το τριακονταετές αυτής της μάλλον ειρηνικής συμπεριφοράς της Γερμανίας εξηγείται από το γεγονός ότι ο Μπίσμαρκ και οι διάδοχοι του αντιλήφθηκαν ορθά ότι ο γερμανικός στρατός είχε κατακτήσει περίπου όσα εδάφη ήταν δυνατόν να κατακτήσει χωρίς να προκαλέσει πόλεμο μεταξύ μεγάλων δυνάμεων. Περαιτέρω κατακτήσεις θα προκαλούσαν ένα τέτοιο πόλεμο, τον οποίο η Γερμανία αναμενόταν ότι θα έχανε. Το σημείο αυτό καθίσταται ξεκάθαρο όταν εξετάσει κανείς τη γεωγραφία της Ευρώπης την εποχή εκείνη, την αναμενόμενη αντίδραση των άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων στη γερμανική επιθετικότητα και τη θέση της Γερμανίας στην ισορροπία ισχύος. Ελάχιστες μικρές Δυνάμεις υπήρχαν στα ανατολικά και τα δυτικά σύνορα της Γερμανίας. Για την ακρίβεια, δεν υπήρχε καμία μικρή δύναμη στα ανατολικά της σύνορα, όπου συνόρευε με τη Ρωσία και την Αυστροουγγαρία (χάρτης 6.2). Αυτό σήμαινε ότι ήταν δύσκολο για τη Γερμανία να κατακτήσει νέα εδάφη χωρίς να εισβάλει στη χώρα μιας μεγάλης δύναμης-δηλαδή της Γαλλίας ή της Ρωσίας. Επιπλέον, ήταν σαφές στους Γερμανούς ηγέτες καθ' όλη τη διάρκεια των τριών αυτών δεκαετιών ότι αν η Γερμανία εισέβαλε στη Γαλλία ή στη Ρωσία, μάλλον θα κατέληγε να πολεμά εναντίον και των δύο-και ίσως ακόμη και του Ηνωμένου Βασιλείου-σε έναν διμέτωπο πόλεμο. Συνοψίζοντας, τυχόν γερμανική επιθετικότητα κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα μάλλον θα είχε οδηγήσει σε έναν πόλεμο μεταξύ μεγάλων δυνάμεων τον οποίο η Γερμανία δεν είχε μεγάλες δυνατότητες να κερδίσει. Το Β' Ράιχ θα είχε καταλήξει να πολεμά με δύο ή τρεις Μεγάλες Δυνάμεις ταυτόχρονα και δεν διέθετε αρκετή σχετική ισχύ ώστε να κερδίσει αυτού του είδους τον πόλεμο. Έτσι η Γερμανία υποχρεώθηκε να αποδεχτεί το status quo από το 1870 μέχρι το 1900. Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 377-378, 380.

²⁴³ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ.376-377.

Κατά το 1903, όμως, η Γερμανία ήταν δυνητικός ηγεμόνας. Ήλεγχε μεγαλύτερο ποσοστό της ευρωπαϊκής βιομηχανικής δύναμης από οποιοδήποτε άλλο κράτος, συμπεριλαμβανομένου του Ηνωμένου Βασιλείου και ο γερμανικός στρατός ήταν ο ισχυρότερος στον κόσμο. Η Γερμανία είχε πλέον την ικανότητα να εξετάσει το ενδεχόμενο να περάσει στην επίθεση προκειμένου να αποκτήσει περαιτέρω ισχύ. Η πρώτη σοβαρή κίνηση αμφισβήτησης του status quo από την πλευρά της Γερμανίας ήταν η απόφαση της, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20ού, να κατασκευάσει ένα πανίσχυρο ναυτικό που θα αμφισβητούσε τον έλεγχο του Ηνωμένου Βασιλείου στους ωκεανούς του πλανήτη και θα επέτρεπε στη Γερμανία να ακολουθήσει τη Weltpolitik. Το αποτέλεσμα ήταν μια ναυτική κούρσα εξοπλισμών μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και της Γερμανίας, η οποία κράτησε μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Γερμανία ξεκίνησε μια μεγάλη κρίση με τη Γαλλία για το Μαρόκο τον Μάρτιο του 1905²⁴⁴.

Ο στόχος της Γερμανίας ήταν να απομονώσει τη Γαλλία από το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Ρωσία και να εμποδίσει αυτά τα κράτη να συμπτύξουν ένα εξισορροπητικό συνασπισμό εναντίον της Γερμανίας. Στην πραγματικότητα η κρίση εξελίχτηκε σε μπούμερανγκ για τη Γερμανία ενώ τα τρία αυτά κράτη συγκρότησαν την Τριπλή Συνεννόηση (Triple Entente). Η Γερμανία ξεκίνησε μια δεύτερη κρίση για το Μαρόκο τον Ιούλιο του 1911 και ξανά ο στόχος ήταν να απομονωθεί και ταπεινωθεί η Γαλλία. Αυτό δεν επιτεύχθηκε. Η Γερμανία υποχρεώθηκε να υποχωρήσει με αποτέλεσμα η Τριπλή Συνεννόηση να ενισχυθεί. Το σημαντικότερο, όμως, θα καταλήξει να είναι ότι οι ηγέτες της Γερμανίας είχαν τη βασική ευθύνη για την έναρξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου το καλοκαίρι του 1914. Ο στόχος τους ήταν να πετύχουν αποφασιστική νίκη επί των αντίπαλων Μεγάλων Δυνάμεων και να μεταβάλουν τον χάρη της Ευρώπης έτσι ώστε να εξασφαλίσουν τη γερμανική ηγεμονία²⁴⁵.

Στη συνέχεια, η συνθήκη των Βερσαλλιών θα αποδυναμώσει εντελώς τη Γερμανία καθ' όλη την περίοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης (1919-1933). Στη Γερμανία δεν επιτρεπόταν να διαθέτει πολεμική αεροπορία και το μέγεθος του στρατού της δεν μπορούσε να ξεπεράσει τους εκατό χιλιάδες άντρες. Τόσο η στρατιωτική θητεία όσο και το περίφημο Γερμανικό Γενικό Επιτελείο τέθηκαν εκτός νόμου. Ο γερμανικός στρατός ήταν τόσο ασθενής κατά τη δεκαετία του 1920, ώστε οι Γερμανοί ηγέτες φοβούνταν σοβαρά εισβολή του πολωνικού στρατού, ο οποίος είχε επιτεθεί στη Σοβιετική Ένωση το 1920 και είχε νικήσει τον Κόκκινο Στρατό²⁴⁶.

---

²⁴⁴ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ.383-384.

²⁴⁵ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ.384.

²⁴⁶ Κορυφαίος πολιτικός ηγέτης της Γερμανίας κατά τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης ήταν ο Gustav Stresemann, ο οποίος ήταν υπουργός εξωτερικών από το 1924 μέχρι το θάνατό του το 1929. Οι απόψεις του για την εξωτερική πολική φαίνονταν μάλλον μετριοπαθείς, τουλάχιστον συγκριτικά με αυτές πολλών πολιτικών του αντιπάλων, οι

Ελάχιστα χρειάζεται να ειπωθούν για τη ναζιστική Γερμανία (1933-1945), καθώς αναγνωρίζεται ομόφωνα ως ένα από τα πλέον επιθετικά κράτη στην παγκόσμια ιστορία. Όταν ο Χίτλερ ανήλθε στην εξουσία τον Ιανουάριο του 1933, η Γερμανία εξακολουθούσε να είναι αδύναμη στρατιωτικά. Ο Χίτλερ αμέσως ανέλαβε πρωτοβουλίες για να οικοδομήσει μια ισχυρή Βέρμαχτ η οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για επιθετικούς σκοπούς²⁴⁷.

Το 1938, ο Χίτλερ αισθάνθηκε ότι είχε έρθει η ώρα να επεκτείνει τα σύνορα της Γερμανίας. Η Αυστρία και η τσεχοσλοβακική Σουηδία αποκτήθηκαν από το 1938 χωρίς να πέσει ούτε μια τουφεκιά, όπως συνέβη και με την Τσεχοσλοβακία και τη λιθουανική πόλη του Μέμελ τον Μάρτιο του 1939. Την ίδια χρονιά, η Βέρμαχτ εισέβαλε στην Πολωνία, έπειτα στη Δανία και τη Νορβηγία τον Απρίλιο του 1940, στο Βέλγιο, την Ολλανδία, το Λουξεμβούργο και τη Γαλλία τον Μάιο του 1940, στη Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα τον Απρίλιο του 1941 και τη Σοβιετική Ένωση τον Ιούνιο του 1941²⁴⁸.

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου η Γερμανία ήταν κατεστραμμένη και επιπλέον διαμελισμένη στα δύο ως αποτέλεσμα της αντιπαλότητας των Μεγάλων Δυνάμεων που απέμειναν στη διεθνή σκακιέρα, της Σοβιετικής Ένωσης και των Η.Π.Α. Τους Σοβιετικούς εξυπηρετούσε μια διαιρεμένη Γερμανία αρκεί η Βρετανία, η Γαλλία και οι Η.Π.Α. να μη συνένωναν τις Δυνάμεις τους για να δημιουργήσουν ένα ανεξάρτητο δυτικοευρωπαϊκό κράτος. Οι Αμερικανοί, όμως, είχαν αντίθετη άποψη, δηλαδή, επιθυμούσαν τη δημιουργία μιας ανεπτυγμένης Δυτικής Γερμανίας, προκειμένου να κρατήσουν τον κομμουνιστικό κίνδυνο έξω από τη Δυτική Ευρώπη, και κατέληξαν στη δημιουργία της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας το Σεπτέμβριο του 1949²⁴⁹.

2.3.4. Σοβιετική Ένωση

Ανάλογη αδυναμία επίθεσης κατά των Μεγάλων Δυνάμεων, παρά τη συνολική της επεκτατική πολιτική, χαρακτήριζε και τη Σοβιετική Ένωση. Ιδιαίτερα μετά το 1933 η

οποίοι παραπονούνταν ότι δεν ήταν αρκετά επιθετικός στην προώθηση της αναθεωρητικής ατζέντας της Γερμανίας. Ο Stresemann υπέγραψε τόσο το σύμβολο του Λοκάρνο (1925) όσο και το σύμφωνο Kellog-Briand (1928), τα οποία αποτελούσαν προσπάθειες να καλλιεργηθεί η διεθνής συνεργασία και να επαλειφθεί ο πόλεμος ως εργαλείο της πολιτικής. Υπέγραψε σύμφωνα μη επίθεσης και χρησιμοποίησε συμβιβαστική γλώσσα με το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία, επειδή θεωρούσε ότι η έξυπνη διπλωματία ήταν ο μοναδικός τρόπος με τον οποίο η στρατιωτικά ασθενής Γερμανία μπορούσε να ανακτήσει κάποια από τα χαμένα της εδάφη. Αν η Γερμανία διέθετε έναν πανίσχυρο στρατό κατά τη διάρκεια της θητείας του Stresemann στο υπουργείο εξωτερικών σίγουρα θα τον είχε χρησιμοποιήσει για να αποκτήσει εδάφη για τη Γερμανία. Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ.387-8.

²⁴⁷ Mearsheimer J., όπ. παρ. σελ. 388-389.

²⁴⁸ Mearsheimer J., όπ. παρ. σελ.389.

²⁴⁹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 635-636.

Σοβιετική Ένωση εστίασε στη διαμόρφωση της αμυντικής της πολιτικής δεδομένων των πλευρικών απειλών που δεχόταν. Κατά συνέπεια, η επεκτατική τάση της Ρωσίας εκπορευόταν, κυρίως, από την ανασφάλεια που αισθανόταν απέναντι στους πιθανούς εισβολείς της. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι δεν εκμεταλλεύτηκε κάθε ευκαιρία που της δόθηκε ώστε να επεκταθεί. Η εξωτερική πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης χαρακτηριζόταν, λοιπόν, από ρεαλισμό δεδομένου ότι μέσω της επέκτασης προσπαθούσε να αυξήσει την ισχύ της ώστε να μην είναι ευάλωτη. Αν και επικράτησε η άποψη ότι η επεκτατική πολιτική αποτελούσε μέσο για να διασπείρει παντού τον κομμουνισμό, η πραγματικότητα φαίνεται πως ήταν εντελώς διαφορετική²⁵⁰.

Η Ρωσία είχε μια πλούσια ιστορία επεκτατικής συμπεριφοράς προτού οι μπολσεβίκοι έρθουν στην εξουσία τον Οκτώβριο του 1917. Για την ακρίβεια, «η ρωσική αυτοκρατορία όπως εμφανιζόταν το 1917 ήταν το αποτέλεσμα σχεδόν τεσσάρων αιώνων συνεχούς επέκτασης»²⁵¹. Υπάρχουν ενδείξεις ότι ο Βλαδίμηρος Λένιν, ο Ιωσήφ Στάλιν και οι διάδοχοι τους ήθελαν να βαδίζουν στα χνάρια των τσάρων και να επεκτείνουν ακόμη περισσότερο τα σοβιετικά σύνορα. Όμως οι ευκαιρίες ήταν περιορισμένες στα εβδομήντα πέντε χρόνια ιστορίας της Σοβιετικής Ένωσης. Από το 1917 μέχρι το 1933, η χώρα ήταν κατά βάση υπερβολικά αδύναμη για να περάσει στην επίθεση ενάντια σε Μεγάλες Δυνάμεις²⁵². Κατά την διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, η Ρωσία υπέστη πολλές απώλειες τόσο σε οικονομικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο εδαφών. Μετά το 1933, ήταν πλήρως απασχολημένη απλώς με το να προσπαθεί να αναχαιτίσει επικίνδυνες απειλές στα πλευρά της: την

---

²⁵⁰ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 393-394.

²⁵¹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 389-390.

²⁵² Λόγω της εμπλοκής της στον πόλεμο, πέρα από τον εξωτερικό κίνδυνο που αντιμετώπιζε είχε να αντιμετωπίσει και εσωτερικά προβλήματα. Το πλαίσιο που διαμορφώθηκε ευνόησε την οργάνωση και την έκρηξη της μπολσεβίκικης επανάστασης, η οποία εξαπλώθηκε και τελικά επικράτησε. Τον Μάρτιο του 1917 ο τσάρος Νικόλαος Β΄ παραιτήθηκε, και την εξουσία πήρε μία προσωρινή κυβέρνηση που δημιουργήθηκε από το Ρώσικο Κοινοβούλιο, η οποία όμως παρόλο ότι ήταν νόμιμη, ήρθε σε σύγκρουση με τους επαναστάτες για το αν έπρεπε να συνεχίσουν τον πόλεμο ή να ασχοληθούν με την προσπάθεια αναδιοργάνωσης της χώρας. Οι επαναστάτες θα προσπαθήσουν να επιβάλλουν την άποψη τους με τα όπλα και η κατάσταση θα είναι ήδη πιο τεταμένη όταν Λένιν επιστρέψει από την Ζυρίχη που ήταν σε εξορία. Ο Λένιν θα πείσει τον ρωσικό λαό να συμπορευτεί με το δικό του πρόγραμμα για την Ρωσία που ήταν εστιασμένο στο εξής τρία στοιχεία: «ψωμί, ειρήνη, πατρίδα». Τον Οκτώβριο του 1917 στην Πετρούπολη όμως οι μπολσεβίκοι κάνουν πραξικόπημα δημιουργώντας εμφύλιο πόλεμο. Προκειμένου να κερδίσει τον εμφύλιο, ο Λένιν πείθει τους μπολσεβίκους να υπογράψουν την συνθήκη ειρήνης του Μπρεστ – Λιτόφσκ, παρά τις αντιρρήσεις που πρόβαλε ο Τρότσκι. Η Ρωσία με αυτή την συνθήκη στην πραγματικότητα θα παραδώσει τα σύνορα της Ρωσίας, αλλά τα προβλήματα της χώρας δεν θα τελειώνουν εκεί. Πέρα από τον Λευκό στρατό, η Ρωσία είχε να αντιμετωπίσει πλέον και τις συμμαχικές επιθέσεις καθώς και τις εξεγέρσεις λαών που βρίσκονται υπό αποικιακό καθεστώς και ζητούσαν την ανεξαρτησία τους. Επιπλέον, είχε να αντιμετωπίσει και την επίθεση των Πολωνών το 1920. Την λύση έδωσε ο Τρότσκι ο οποίος συγκέντρωσε 5 εκατομμύρια άνδρες στον Κόκκινο στρατό με αποτέλεσμα να καταφέρει να επιβληθεί παντού παρά τις αντιξοότητες. Δεν επεκτείνεται, όμως, προς την κεντρική και δυτική Ευρώπη από τον φόβο του αποκλεισμού. Έτσι, το Δεκέμβριο του 1922 δημιουργήθηκε η Ένωση των Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών που θα αποτελέσει, με το Σύνταγμα το 1924, το νέο επίσημο κράτος. Gere F., όπ. παρ., σελ. 39.

αυτοκρατορική Ιαπωνία στη Βορειοανατολική Ασία και τη ναζιστική Γερμανία στην Ευρώπη²⁵³.

Κατά τα τρία πρώτα χρόνια της ύπαρξής της (1917-20) η Σοβιετική Ένωση ενεπλάκη σε μια απελπισμένη σύγκρουση για την επιβίωση. Αμέσως μετά την επανάσταση των μπολσεβίκων ο Λένιν απέσυρε τη Σοβιετική Ένωση από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά για να το πετύχει αυτό υποχρεώθηκε να προβεί σε μεγάλες εδαφικές παραχωρήσεις προς τη Γερμανία με τη συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκ (1918). Στη συνέχεια, η ήττα της Γερμανίας ευνόησε τους Σοβιετικούς ηγέτες γιατί σήμανε τον τερματισμό της συνθήκης του Μπρεστ-Λιτόφσκ, η οποία είχε αφαιρέσει πολλά εδάφη από τη Σοβιετική Ένωση²⁵⁴.

Όταν οι μπολσεβίκοι ανήλθαν στην εξουσία το 1917, πίστευαν ότι με κάποια βοήθεια από τη Σοβιετική Ένωση, οι κομμουνιστικές επαναστάσεις θα εξαπλώνονταν σε ολόκληρη την Ευρώπη και στον υπόλοιπο κόσμο, δημιουργώντας κράτη παρόμοιας νοοτροπίας που θα ζούσαν ειρηνικά προτού τελικά μααραθούν εντελώς. Όμως η παγκόσμια επανάσταση ουδέποτε έγινε και ο Λένιν γρήγορα εξελίχτηκε σε *«έναν πολιτικό ρεαλιστή που δεν υπολείπεται κανενός»*²⁵⁵. Ο Στάλιν, ο οποίος χειρίστηκε τη σοβιετική εξωτερική πολιτική επί τριάντα σχεδόν χρόνια μετά τον θάνατο του Λένιν, διαπνεόταν, επίσης, σε μεγάλο βαθμό από την ψυχρή λογική του ρεαλισμού, όπως κατέδειξε η προθυμία του να συνεργαστεί με τη ναζιστική Γερμανία από το 1939 μέχρι το 1941. Οι Σοβιετικοί ηγέτες στο σύνολο τους, έδωσαν κάποια προσοχή στην προώθηση της παγκόσμιας επανάστασης κατά τη δεκαετία του 1920 και επίσης έδωσαν προσοχή στην ιδεολογία κατά τις δεσοληψίες τους με τον Τρίτο Κόσμο κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Επίσης, σχεδόν κάθε φορά που η Σοβιετική Ένωση συμπεριφερόταν επιθετικά για λόγους που είχαν σχέση με την ασφάλεια, η ενέργεια της μπορούσε να δικαιολογηθεί με βάση την προώθηση της εξάπλωσης του κομμουνισμού. Όμως, όποτε υπήρχε σύγκρουση μεταξύ των δύο προσεγγίσεων, ο ρεαλισμός πάντοτε επικρατούσε. Τα κράτη έκαναν ό,τι ήταν απαραίτητο για να επιβιώσουν και η Σοβιετική Ένωση δεν αποτελούσε εξαίρεση σε αυτό το σημείο²⁵⁶.

Η Σοβιετική Ένωση ενδιαφερόταν βασικά να ελέγξει εδάφη και να κυριαρχήσει πάνω σε άλλα κράτη στην Ευρώπη και τη Βορειοανατολική Ασία, τις δύο περιφέρειες στις οποίες βρίσκεται γεωγραφικά. Οι Σοβιετικοί ηγέτες φλέρταραν με την ιδέα να κυριαρχήσουν και στη Δυτική Ευρώπη και να μετατρέψουν τη Σοβιετική Ένωση στον πρώτο ηγεμόνα της Ευρώπης, αλλά αυτό δεν κατέστη εφικτό, ακόμη και όταν ο Κόκκινος Στρατός διέλυσε τη Βέρμαχτ στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, συνυπολογίζοντας το ότι ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού

²⁵³ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ.390.

²⁵⁴ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 396-397.

²⁵⁵ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 390-391.

²⁵⁶ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 391-394.

Συμφώνου παρεμπόδιζε σταθερά το εγχείρημα. Μέχρι το 1945, οι κυριότεροι αντίπαλοι της στις περιοχές αυτές ήταν τοπικές Μεγάλες Δυνάμεις. Η Γερμανία υπήρξε ο βασικός ευρωπαϊκός αντίπαλος της Σοβιετικής Ένωσης από το 1917 μέχρι το 1945, παρ' ότι τα δύο κράτη λειτουργούσαν σε συμμαχική βάση μεταξύ 1922-1933 και 1939-1941. Το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία είχαν παγερές και ενίοτε εχθρικές σχέσεις με τη Μόσχα από την εποχή της επανάστασης των μπολσεβίκων μέχρι τα πρώτα χρόνια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, οπότε το Ηνωμένο Βασίλειο και η Σοβιετική Ένωση συνασπίστηκαν για να πολεμήσουν τους Ναζί. Στη Βορειοανατολική Ασία, ο μεγαλύτερος εχθρός της Σοβιετικής Ένωσης από το 1917 μέχρι το 1945, ήταν η Ιαπωνία. Όπως η τσαρική Ρωσία, έτσι και η Σοβιετική Ένωση, επιδίωκε να ελέγξει την Κορέα, τη Μαντζουρία, τα νησιά Κουρίλες και το νότιο τμήμα της νήσου Σαχαλίνης, περιοχές οι οποίες εκείνη την περίοδο βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Ιαπωνίας. Όταν ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος τερματίστηκε το 1945, οι Ηνωμένες Πολιτείες έγιναν ο κυριότερος εχθρός της Μόσχας στη Βορειοανατολική Ασία, ενώ η Κίνα έγινε ένας σημαντικός της σύμμαχος έπειτα από τη νίκη του Μάο Τσε-Τουνγκ επί των εθνικιστών το 1949. Οι Σοβιετικοί ηγέτες ενδιαφέρονταν επίσης για επέκταση στην περιοχή του Περσικού Κόλπου, ιδίως στο πλούσιο πετρέλαιο του Ιράν το οποίο συνόρευε με τη Σοβιετική Ένωση²⁵⁷.

Μεταξύ 1920-30 οι Σοβιετικοί ηγέτες δεν ήταν σε θέση να ακολουθήσουν επεκτατική εξωτερική πολιτική, κυρίως, επειδή ήταν αναγκασμένοι να επικεντρωθούν στη σταθεροποίηση της εξουσίας τους στο εσωτερικό και στην ανοικοδόμηση της οικονομίας τους, η οποία είχε καταστραφεί έπειτα από τόσα χρόνια πολέμου. Η δεκαετία του 1930 ήταν μια δεκαετία μεγάλου κινδύνου για τη Σοβιετική Ένωση. Αντιμετώπιζε θανάσιμες απειλές από τη ναζιστική Γερμανία στην Ευρώπη και από την αυτοκρατορική Ιαπωνία στη Βορειοανατολική Ασία. Τα σοβιετικά και τα ιαπωνικά στρατεύματα ενεπλάκησαν σε μια σειρά μεθοριακών συγκρούσεων στα τέλη της δεκαετίας του 1930, οι οποίες κορυφώθηκαν σε ένα σύντομο πόλεμο στο Νομονχάν το καλοκαίρι του 1939. Η Μόσχα δεν ήταν σε θέση να επιτεθεί στην Ασία κατά τη δεκαετία του 1930, άντ' αυτού επικεντρώθηκε στην αναχαίτιση της ιαπωνικής επέκτασης. Με αυτόν τον σκοπό οι Σοβιετικοί διατήρησαν μια ισχυρή στρατιωτική παρουσία στην περιοχή και παρείχαν βοήθεια στην Κίνα μετά την έναρξη του σινοϊαπωνικού πολέμου το καλοκαίρι του 1937. Στόχος τους ήταν να κρατήσουν την Ιαπωνία καθηλωμένη σε έναν πόλεμο φθοράς με την Κίνα²⁵⁸.

Η κύρια στρατηγική της Σοβιετικής Ένωσης για την αντιμετώπιση της Γερμανίας εμπεριείχε μια σημαντική επιθετική διάσταση. Μόλις ο Χίτλερ ανήλθε στην εξουσία, ο Στάλιν κατάλαβε ότι το Γ' Ράιχ ήταν πιθανό να ξεκινήσει έναν πόλεμο μεταξύ των Μεγάλων

²⁵⁷ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 394-395.

²⁵⁸ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 398-400.

Δυνάμεων στην Ευρώπη και ότι δεν υπήρχαν πολλές πιθανότητες ανασύστασης της Τριπλής Συμμαχίας (Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, Ρωσία) για να αποτραπεί η ναζιστική Γερμανία ή να πολεμήσει εναντίον της αν ξεσπούσε πόλεμος. Έτσι, ο Στάλιν ακολούθησε μια στρατηγική μεταφοράς των βαρών στο Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία ενώ προσπάθησε να αναπτύξει φιλικές σχέσεις με τον Χίτλερ²⁵⁹.

Το καλοκαίρι του 1939 με την υπογραφή του συμφώνου Μολότοφ-Ρίμπεντροπ, Χίτλερ και Στάλιν συμφώνησαν να συνασπιστούν εναντίον της Πολωνίας και να τη μοιράσουν μεταξύ τους, ο δε Χίτλερ συμφώνησε να επιτρέψει στη Σοβιετική Ένωση ελευθερία κινήσεων στα Βαλτικά Κράτη και τη Φινλανδία. Η συμφωνία αυτή σήμαινε ότι η Βέρμαχτ θα πολεμούσε ενάντια στο Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία και όχι ενάντια στη Σοβιετική Ένωση. Η στρατηγική όμως της μεταφοράς των βαρών που εφάρμοσε ο Στάλιν κατέληξε σε αποτυχία την άνοιξη του 1940, όταν η Βέρμαχτ κατέλαβε τη Γαλλία μέσα σε έξι εβδομάδες και εκδίωξε τον βρετανικό στρατό από την ευρωπαϊκή ήπειρο στη Δουνκέρκη. Η ναζιστική Γερμανία ήταν πλέον ισχυρότερη από ποτέ και ήταν ελεύθερη να εισβάλει στη Σοβιετική Ένωση χωρίς να χρειάζεται να ανησυχεί πολύ για τη δυτική της πτέρυγα. Η γερμανική επίθεση ήρθε ένα χρόνο αργότερα στις 22 Ιουνίου 1941²⁶⁰.

Η Σοβιετική Ένωση υπέστη τεράστιες απώλειες στα πρώτα χρόνια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, αλλά τελικά έστρεψε την πορεία του πολέμου ενάντια στο Γ΄ Ράιχ και άρχισε να εξαπολύει μεγάλες επιθέσεις προς το Βερολίνο το 1943. Όμως ο Κόκκινος Στρατός δεν ενδιαφερόταν μόνο να νικήσει τη Βέρμαχτ και να ανακαταλάβει τα χαμένα σοβιετικά εδάφη. Ο Στάλιν ήταν αποφασισμένος να κατακτήσει εδάφη στην Ανατολική Ευρώπη όπου η σοβιετικοί θα κυριαρχούσαν μετά την ήττα της Γερμανίας²⁶¹.

Με τη Γερμανία και την Ιαπωνία σωριασμένες σε ερείπια, η Σοβιετική Ένωση αναδύθηκε από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως δυνάστης στην Ευρώπη και τη Βορειοανατολική Ασία. Οι Σοβιετικοί σίγουρα θα είχαν αποπειραθεί να κυριαρχήσουν στις δύο αυτές περιφέρειες αν αυτό ήταν δυνατό. Μετά το 1945, ο βασικός της αντίπαλος, τόσο στην Ευρώπη όσο και τη Βορειοανατολική Ασία ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες, με τις οποίες η Σοβιετική Ένωση ανταγωνίστηκε σε ολόκληρο τον Πλανήτη. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, η Σοβιετική Ένωση και οι Ανατολικοευρωπαίοι σύμμαχοί της ήταν αντιμέτωποι με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τους Δυτικοευρωπαίους συμμάχους τους. Πράγματι, ο κυριότερος στόχος της εξωτερικής πολιτικής της Σοβιετικής Ένωσης καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της ήταν να ελέγξει την Ανατολική Ευρώπη. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι σύμμαχοι τους ήταν αποφασισμένοι να αναχαιτίσουν τη σοβιετική επέκταση σε οποιοδήποτε

²⁵⁹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 400-401.

²⁶⁰ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 401-402.

²⁶¹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 402-403.

σημείο του πλανήτη. Παρά ταύτα, δόθηκαν στους Σοβιετικούς κάποιες ευκαιρίες επέκτασης, οι οποίοι σχεδόν πάντοτε τις εκμεταλλεύτηκαν. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, οι Σοβιετικοί διαμορφωτές πολιτικής ήταν αποφασισμένοι να κερδίσουν τους συμμάχους και να αποκτήσουν επιρροή σε όλες σχεδόν τις περιοχές του Τρίτου Κόσμου, περιλαμβανομένης της Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής, της Μέσης Ανατολής, της Νοτιοανατολικής Ασίας και τις νοτιοασιατικής υποηπείρου. Όμως η Μόσχα δεν ήταν αποφασισμένη να κατακτήσει και να ελέγξει εδάφη σε αυτές τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές. Άντ' αυτού, αναζητούσε κράτη-πελάτες τα οποία θα της ήταν χρήσιμα στον πλανητικό ανταγωνισμό της με τις Ηνωμένες Πολιτείες²⁶².

Η Σοβιετική Ένωση επεδίωξε να επεκτείνει την επιρροή όσο το δυνατόν περισσότερο, χωρίς να προκαλέσει έναν θερμό πόλεμο με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τους συμμάχους της. Ο Στάλιν υπήρξε, κατά την πρώιμη φάση του Ψυχρού Πολέμου, ένας προσεκτικός επεκτατιστής. Οι τέσσερις βασικοί του στόχοι ήταν το Ιράν, Η Τουρκία, η Ανατολική Ευρώπη και η Ν. Κορέα. Τέλος, το 1989, έπειτα από δεκαετίες ανταγωνισμού με τις Ηνωμένες Πολιτείες για τον έλεγχο της Ευρώπης, η Σοβιετική Ένωση ξαφνικά εγκατέλειψε την αυτοκρατορία της στην Ανατολική Ευρώπη. Αυτή η τολμηρή κίνηση, ουσιαστικά, τερμάτισε τον Ψυχρό Πόλεμο. Στη συνέχεια, η ίδια η Σοβιετική Ένωση διασπάστηκε σε 15 διαδοχικά κράτη (τέλη του 1991)²⁶³.

2.3.5. Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής

Είναι γεγονός ότι τόσο η Βρετανία όσο και οι Ηνωμένες Πολιτείες στο πέραςμα των χρόνων λειτούργησαν σταθερά ως υπερπόντιοι εξισορροπητές στην Ευρώπη. Καμιά από τις δύο νησιωτικές Δυνάμεις δεν επεδίωξε, ουσιαστικά, να κυριαρχήσει στον ευρωπαϊκό χώρο. Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο ερμηνεύεται και η πολιτική που ασκήθηκε και από τις δύο χώρες στη Βορειοανατολική Ασία. Ιδιαίτερα, η εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α. ανταποκρίνεται απόλυτα στο πρότυπο του επιθετικού ρεαλισμού²⁶⁴.

Οι Αμερικανοί διαμορφωτές πολιτικής κατά τον 19^ο αιώνα, δεν ενδιαφέρονταν απλώς να μετατρέψουν τις Ηνωμένες Πολιτείες σε ένα ισχυρό εδαφικό κράτος, αλλά ήταν έντονα αποφασισμένοι να εκδιώξουν τις ευρωπαϊκές Δυνάμεις από το Δυτικό Ημισφαίριο και να τις κρατήσουν έξω από αυτό (Δόγμα Μονρόε). Η ισχύς των Ηνωμένων Πολιτειών αυξήθηκε μεταξύ του 1865 και του 1900 καθιστώντας όλο και πιο δύσκολο για οποιαδήποτε ευρωπαϊκή μεγάλη δύναμη να συγκροτήσει συμμαχία με κάποιο ανεξάρτητο κράτος στο Δυτικό Ημισφαίριο. Το πρόβλημα, όμως, δεν είχε εξαφανιστεί. Συγκεκριμένα, οι Ηνωμένες

²⁶² Mearsheimer J.,όπ. παρ., σελ.396, 404.

²⁶³ Mearsheimer J.,όπ. παρ., σελ. 406,411.

²⁶⁴ Mearsheimer J.,όπ. παρ., σελ. 531.

Πολιτείες χρειάστηκαν να το αντιμετωπίσουν τρεις φορές κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα. Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο όπου υπήρξε γερμανική ανάμειξη στο Μεξικό, κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο όπου υπήρξαν γερμανικά σχέδια για τη Νότια Αμερική και κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου όπου η Σοβιετική Ένωση συμμάχησε με την Κούβα²⁶⁵.

Η πρώτη περίοδος του 20ού αιώνα καλύπτει την εποχή από το 1900 μέχρι τον Απρίλιο του 1917 και χαρακτηρίζεται από την πρωτοκαθεδρία της Γερμανίας στον ευρωπαϊκό χώρο γεγονός που την έκανε επικίνδυνη για μια ενδεχόμενη επικράτηση και κυριαρχία στην περιφέρεια²⁶⁶.

Η δεύτερη περίοδος, εκτείνεται από τον Απρίλιο του 1917 μέχρι το 1923 και καλύπτει την αμερικανική συμμετοχή στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε για πρώτη φορά στην ιστορία τους οι Ηνωμένες Πολιτείες έστειλαν στρατεύματα να πολεμήσουν στην Ευρώπη. Οι Ηνωμένες Πολιτείες κήρυξαν πόλεμο στην Γερμανία στις 6 Απριλίου 1917. Το μεγαλύτερο μέρος των στρατευμάτων που στάλθηκαν στην Ευρώπη επέστρεψαν στην χώρα τους λίγο μετά τη λήξη του πολέμου και μόνο μία μικρή δύναμη κατοχής παρέμεινε στη Γερμανία μέχρι τον Ιανουάριο του 1923. Οι Ηνωμένες Πολιτείες εισήλθαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κυρίως επειδή θεωρούσαν ότι η Γερμανία αποκτούσε υπεροχή έναντι της Τριπλής Συνεννόησης και το πιθανότερο ήταν να κερδίσει τον πόλεμο και να γίνει ο ηγεμόνας της Ευρώπης²⁶⁷.

Η τρίτη περίοδος καλύπτει τα έτη από το 1923 μέχρι το καλοκαίρι του 1940. Κατά τα χρόνια αυτά οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν δέσμευσαν στρατεύματα στην Ευρώπη. Οι δεκαετίες του 1920 και 1930 ήταν σχετικά ειρηνικές στην Ευρώπη, κυρίως, επειδή όπως έχουμε αναφέρει, η Γερμανία παρέμενε υπό τα δεσμά των επιταγών της συνθήκης των Βερσαλλιών. Όμως όταν ήρθε στην εξουσία ο Χίτλερ, η Ευρώπη ξαναβρέθηκε σε αναταραχή και οι Ηνωμένες Πολιτείες αναγνώρισαν τη ναζιστική Γερμανία ως ένα δυνητικό ηγεμόνα με τον Χίτλερ να έχει αναλάβει το έργο της κατάκτησης της Ευρώπης²⁶⁸.

Η τέταρτη περίοδος καλύπτει τα πέντε χρόνια από το καλοκαίρι του 1940 μέχρι τη λήξη του ευρωπαϊκού τμήματος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στις αρχές Μαΐου του 1945, περίοδος κατά την οποία επικρατούσε η άποψη ότι η Βέρμαχτ θα νικούσε τον Κόκκινο Στρατό και θα εγκαθίδρυε την ηγεμονία της στην Ευρώπη²⁶⁹.

Η πέμπτη περίοδος καλύπτει τον Ψυχρό Πόλεμο, ο οποίος έλαβε χώρα από το καλοκαίρι του 1945 μέχρι το 1990. Οι Ηνωμένες Πολιτείες σχεδίαζαν να φέρουν το μεγαλύτερο μέρος των στρατευμάτων στους στη χώρα μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου

²⁶⁵ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 495, 499.

²⁶⁶ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 506.

²⁶⁷ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 507-508.

²⁶⁸ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 510-511.

²⁶⁹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 511-512.

Πολέμου αφήνοντας μια μικρή δύναμη κατοχής για να αστυνομεύει τη Γερμανία για λίγα χρόνια όπως είχαν κάνει μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Καθώς, όμως, ο Ψυχρός Πόλεμος εντάθηκε κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1940, οι Ηνωμένες Πολιτείες συγκρότησαν τον Οργανισμό Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO, 1949) και δεσμεύτηκαν να παραμείνουν στην Ευρώπη και να αυξήσουν σημαντικά τις ένοπλες Δυνάμεις τους στην ήπειρο. Οι Ηνωμένες Πολιτείες διατήρησαν στρατιωτικές Δυνάμεις στην Ευρώπη και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεδομένου ότι η Σοβιετική Ένωση ήλεγχε τα δύο τρίτα της ηπείρου και διέθετε τη στρατιωτική δύναμη για να κατακτήσει και την υπόλοιπη. Αμερικανικά στρατεύματα θα παραμείνουν στην Ευρώπη και καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού πολέμου²⁷⁰.

Η κίνηση των αμερικανικών στρατευμάτων διαμέσου του Ειρηνικού κατά τον 20ό αιώνα ακολουθεί το ίδιο πρότυπο υπερπόντιας εξισορρόπησης με αυτό της Ευρώπης. Τα χρόνια 1900-1990 θα χωριστούν και εδώ σε τέσσερις περιόδους. Κατά την πρώτη περίοδο που καλύπτει τις τρεις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, δεν υπήρξε μεγάλης κλίμακας δέσμευση αμερικανικών δυνάμεων στη Βορειοανατολική Ασία καθώς την εποχή εκείνη δεν υπήρχε κάποιος δυνητικός ηγεμόνας. Η δεύτερη περίοδος καλύπτει τη δεκαετία του 1930 οπότε η Ιαπωνία εξαπολύθηκε στην ηπειρωτική Ασία. Ωστόσο, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν μετέφεραν στρατεύματα στην Ασία γιατί η Ιαπωνία παρά τις φιλοδοξίες της δεν ήταν δυνητικός ηγεμόνας. Η τρίτη περίοδος καλύπτει τα χρόνια από το 1940 μέχρι το 1945, οπότε η Ιαπωνία έγινε ξαφνικά δυνητικός ηγεμόνας εξαιτίας των γεγονότων που λάμβαναν χώρα στην Ευρώπη. Η πτώση της Γαλλίας το 1940 και η γερμανική εισβολή στη Σοβιετική Ένωση το 1941 μετέβαλαν θεμελιωδώς την ισορροπία ισχύος στη Βορειοανατολική Ασία. Παρά ταύτα, οι Ηνωμένες πολιτείες δεν έκαναν καμία κίνηση για αποστολή στρατευμάτων στην Ασία το 1940 για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον γιατί η Ιαπωνία ήταν καθηλωμένη στον πόλεμο με την Κίνα και δεύτερον γιατί η Σοβιετική Ένωση αποτελούσε μια πανίσχυρη δύναμη εξισορρόπησης της Ιαπωνίας. Η τέταρτη περίοδος καλύπτει τον Ψυχρό Πόλεμο (1940-1990) κατά τη διάρκεια του οποίου οι Ηνωμένες Πολιτείες κατέληξαν να διεξάγουν δύο αιματηρούς πολέμους στην Ασία ενώ δεν έριξαν ούτε μία τουφεκιά στην Ευρώπη²⁷¹.

Σε όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα η εξωτερική πολιτική που ασκήθηκε από τις Η.Π.Α. δεν είχε σαν αντικειμενικό στόχο την επίτευξη και διατήρηση της ειρήνης. Συμμετείχαν και στους δύο μεγάλους πολέμους του αιώνα προκειμένου να εμποδίσουν έναν επικίνδυνο εχθρό να κυριαρχήσει περιφερειακά. Η εμπλοκή τους στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο εδραζόταν στο φόβο μήπως η Ιαπωνία ένωνε τις Δυνάμεις της με τη ναζιστική Γερμανία και

²⁷⁰ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 514-516.

²⁷¹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 516-524.

νικούσαν αποφασιστικά τον Κόκκινο Στρατό, γεγονός που θα έδινε στην Γερμανία την ευκαιρία να μετατραπεί σε ηγεμόνας της Ευρώπης και την Ιαπωνία σε ηγεμόνας της Βορειανατολικής Ασίας. Ο πόλεμος τον οποίο διεξήγαγαν οι Η.Π.Α. στην Άπω Ανατολή από το 1941-1945 στηρίχθηκε σε αυτό το ενδεχόμενο-απειλή. Το ίδιο ισχύει και για την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Οι αμερικανικές στρατιωτικές Δυνάμεις που έδρευαν στην Ευρώπη δεν επεδίωκαν την αποφυγή του πολέμου αλλά την αναχαίτιση της Σοβιετικής απειλής. Η ειρήνη προέκυψε σαν αποτέλεσμα μιας επιτυχημένης αποτρεπτικής πολιτικής²⁷².

Η πολιτική που ασκήθηκε από τις Η.Π.Α. τον 20^ο αιώνα είχε καθαρά εξισορροπητικό χαρακτήρα. Ιδιαίτερα μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, όπου ήταν και το μόνο κράτος που είχε τη δυνατότητα να αναχαιτίσει το σοβιετικό επεκτατισμό στην Ευρώπη. Ουσιαστικά, δεν είχαν την επιλογή της μεταφοράς των βαρών λόγω των καταστροφικών συνεπειών του πολέμου που είχαν υποστεί οι Δυνάμεις της Ευρώπης. Οι Η.Π.Α. οικοδόμησαν πανίσχυρες αποτρεπτικές δομές στην Ευρώπη, τη Βορειοανατολική Ασία και τον Περσικό Κόλπο με σκοπό να κρατηθούν οι Σοβιετικοί όσο πιο μακριά γινόταν. Σε όλη αυτή την πορεία, η αμερικανική επιθυμία για μεταφορά των βαρών δεν θα εξαφανισθεί εντελώς. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου πολλές φορές είχε τονισθεί από Αμερικανούς αξιωματούχους η επιθυμία να επιστρέψουν οι αμερικανικές Δυνάμεις στη χώρα τους από τη Δυτική Ευρώπη. Παράλληλα, αυτή η παρόρμηση αιτιολογεί την ισχυρή υποστήριξη των Η.Π.Α. για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου. Ωστόσο, η εξισορρόπηση ήταν η μόνη αποτελεσματική λύση σε ένα διπολικό κόσμο²⁷³.

2.3.6. Ηνωμένο Βασίλειο

Τόσο η Βρετανία όσο και οι Ηνωμένες πολιτείες παρά το γεγονός ότι άσκησαν επεκτατική και αποικιακή πολιτική καμιά από τις δύο δεν προσπάθησε να επεκταθεί στην Ευρώπη. Και οι δύο Δυνάμεις ασχολήθηκαν με περιφερειακές κατακτήσεις λόγω της γεωγραφικής τους θέσης και κυρίως λόγω του νερού. Δεδομένου ότι επρόκειτο για νησιωτικές Δυνάμεις, η μία λόγω του Ατλαντικού Ωκεανού και η άλλη λόγω της θάλασσας της Μάγχης, δεν μπορούσαν να κινηθούν επεκτατικά προς την Ευρώπη²⁷⁴.

Κατά τη χρονική περίοδο από το 1816 μέχρι το 1904, το Ηνωμένο Βασίλειο υιοθέτησε μια πολιτική γνωστή ως «ένδοξη απομόνωση». Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου δεν προέβη σε καμία ηπειρωτική δέσμευση παρά τους πολυάριθμους πολέμους μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων που μαίνονταν στην ηπειρωτική Ευρώπη. Ελλείπει δυνητικού

²⁷² Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 532-534.

²⁷³ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 630-642.

²⁷⁴ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 479.

ηγεμόνα, το Ηνωμένο Βασίλειο δεν είχε κανένα λόγο να μεταφέρει στρατεύματα στην ηπειρωτική Ευρώπη²⁷⁵.

Η περίοδος από το 1905 μέχρι το 1930 κυριαρχήθηκε από τις προσπάθειες του Ηνωμένου Βασιλείου να αναχαιτίσει τη Γερμανία του Γουλιέλμου και από τη συμμαχία του Ηνωμένου Βασιλείου με τη Γαλλία και τη Ρωσία (Τριπλή Συνεννόηση). Όταν την 1^η Αυγούστου του 1914 ξέσπασε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος το Ηνωμένο Βασίλειο έστειλε αμέσως ένα εκστρατευτικό σώμα στην ηπειρωτική Ευρώπη προκειμένου να βοηθήσει τη Γαλλία. Καθώς ο πόλεμος εξελισσόταν, ο βρετανικός στρατός αύξανε σε μέγεθος, μέχρι που το καλοκαίρι του 1917 είχε γίνει πλέον ο ισχυρότερος από τους συμμαχικούς στρατούς. Το 1918 έπαιξε τον κύριο ρόλο στην ήττα του γερμανικού στρατού. Το μεγαλύτερο μέρος του βρετανικού στρατού εγκατέλειψε την ηπειρωτική Ευρώπη λίγο μετά τη λήξη του πολέμου ενώ μία μικρή μόνο δύναμη κατοχής παρέμεινε στη Γερμανία μέχρι το 1930²⁷⁶.

Μεταξύ 1930-1939, το Ηνωμένο Βασίλειο ακολούθησε μια ευρωπαϊκή πολιτική γνωστή ως «περιορισμένη ευθύνη». Δεν προέβη σε ηπειρωτική δέσμευση στις αρχές της δεκαετίας του 1930 καθώς η Ευρώπη ήταν σχετικά ειρηνική. Αφότου ο Χίτλερ ανέβηκε στην εξουσία, το Ηνωμένο Βασίλειο δεν έκανε αρχικά καμία κίνηση. Ωστόσο, οι Βρετανοί διαμορφωτές της εξωτερικής της πολιτικής συνειδητοποίησαν ότι σε περίπτωση πολέμου το Ηνωμένο Βασίλειο θα έπρεπε να στείλει στρατεύματα εναντίον της ναζιστικής Γερμανίας, όπως είχε κάνει και ενάντια στη Γαλλία του Ναπολέοντα και στη Γερμανία του Γουλιέλμου²⁷⁷.

Με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, η Βρετανία είχε σχεδιάσει να αποσύρει τις στρατιωτικές της Δυνάμεις από την Ευρώπη όμως η εμφάνιση της απειλής από τη Σοβιετική Ένωση υποχρέωσε το Ηνωμένο Βασίλειο να αποδεχτεί μια ηπειρωτική δέσμευση το 1948. Βρετανικά στρατεύματα μαζί με αμερικανικά, παρέμειναν στο κεντρικό μέτωπο καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια μπορούσε να κινηθεί η Βρετανία, δεδομένου ότι μετά το 1945 δεν διέθετε τις οικονομικές και στρατιωτικές προϋποθέσεις για να ηγηθεί ενός εξισορροπητικού συνασπισμού εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, ως δυνητικού ηγεμόνα στο ευρωπαϊκό μεταπολεμικό σύστημα. Η Βρετανία δεν ήταν σε θέση να υπερασπιστεί τη Δυτική Ευρώπη ενάντια στο σοβιετικό κίνδυνο, κατά συνέπεια, το βάρος αυτό και την ευθύνη ανέλαβαν αποκλειστικά οι Η.Π.Α²⁷⁸.

²⁷⁵ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 527.

²⁷⁶ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 528-529.

²⁷⁷ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 530.

²⁷⁸ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 645-646.

2.4. Άλλες Μεγάλες Δυνάμεις

Κίνα και Ιαπωνία αποτελούν δύο χώρες οι οποίες στο πέραςμα των χρόνων επέλεξαν, για διαφορετικούς λόγους, να μην ακολουθήσουν το δρόμο για τη στρατιωτική τους ενίσχυση και του εξοπλισμού με απώτερους ιμπεριαλιστικούς στόχους, επικεντρώθηκαν στην εσωτερική τους ανάπτυξη και την οικονομική τους ευημερία. Στο σύγχρονο και μετα-νεωτερικό κόσμο, βέβαια, ο ρόλος και η σημασία της εκβιομηχανοποιημένης Ανατολικής Ασίας λαμβάνει ευρύτερες διαστάσεις δεδομένης της οικονομικής τους ευημερίας και ανταγωνιστικότητας με τη Δύση, αλλά και της πολιτιστικής τους επιβεβαίωσης ως μια κουλτούρας ηθικά ανώτερης από αυτή που κληροδότησε ο βρετανικός ιμπεριαλισμός²⁷⁹.

2.4.1. Η Κίνα

Η Κίνα αποτελεί μια χώρα με πανάρχαιο πολιτισμό, η οποία μέσω πολλαπλών κατακτήσεων και υπερπόντιων εκστρατειών θα καταφέρει να συγκροτηθεί σε χερσαία αυτοκρατορία. Σε αυτή τη διαδικασία σημαντική θα είναι η συμβολή της δυναστείας των Μινγκ, η οποία από το 1368 θα προσπαθήσει να ενώσει την αυτοκρατορία την οποία είχαν διασπάσει οι Μογγόλοι. Γύρω στα 1500 η Κίνα ήταν τεχνολογικά και στρατιωτικά κατά πολύ ανώτερη της Αφρικής, της Αμερικής και της Ωκεανίας. Ωστόσο, το 1433 πραγματοποιήθηκε η τελευταία κινεζική εκστρατεία αφού η Κίνα αποφάσισε να γυρίσει την πλάτη της στον κόσμο. Τα βορινά σύνορα της αυτοκρατορίας βρίσκονταν και πάλι υπό Μογγολική πίεση και κρίθηκε σκόπιμο να συγκεντρωθούν στρατιωτικοί πόροι σε αυτή την περιοχή. Ο ναυτικός εξοπλισμός θεωρήθηκε πολυτέλεια μαζί με μια πιθανή επέκταση των Κινέζων στα νότια. Στην πορεία οι λόγοι αυτοί μπορεί να εξαφανίστηκαν, όμως, η απομονωτική πολιτική της Κίνας παρέμεινε. Η αναδίπλωση αυτή φαίνεται ότι υπαγόταν στον απόλυτο συντηρητισμό του Κομφουκιανισμού σύμφωνα με τον οποίο, ο πόλεμος είναι από μόνος του μια αξιοκατάκριτη δραστηριότητα και οι ένοπλες Δυνάμεις καθίστανται χρήσιμες μονάχα μπροστά στο φόβο βαρβαρικών ή εσωτερικών στάσεων. Έκτοτε, η Κίνα θα ακολουθήσει μια πολιτική απομονωτισμού.²⁸⁰

---

²⁷⁹ Σύμφωνα με τους Ασιάτες, το σύμπλεγμα της λεγόμενης ασιατικής επιβεβαίωσης βασίζεται: 1. Στην πεποίθησή τους ότι η Ανατολική Ασία θα διατηρήσει τη γοργή οικονομική της ανάπτυξη, η οποία σύντομα θα ξεπεράσει τη Δύση, με αποτέλεσμα να ενισχύεται διαρκώς η διεθνής θέση της σε αντίθεση με αυτήν της Δύσης 2. Πιστεύουν ότι αυτή η οικονομική επιτυχία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ασιατική κουλτούρα, η οποία είναι ανώτερη της δυτικής που θεωρείται διεφθαρμένη 3. Αναγνωρίζουν ότι ανάμεσα στις ασιατικές κοινωνίες και πολιτισμούς υπάρχουν διαφορές, ωστόσο, υπάρχουν και σημαντικά κοινά στοιχεία 4. Ισχυρίζονται ότι η ασιατική ανάπτυξη και οι ασιατικές αξίες είναι πρότυπα που οι άλλες μη δυτικές κοινωνίες θα πρέπει να ακολουθήσουν στην προσπάθειά τους να φτάσουν τη Δύση, πρότυπα τα οποία πρέπει να υιοθετήσει η Δύση για να ανανεωθεί. Χάντιγκτον Σ., *Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός τη παγκόσμιας τάξης*, Εκδόσεις Terzo Books, Αθήνα 1999, σελ. 144-147.

²⁸⁰ Kennedy P., *οπ. παρ.*, σελ. 38-40.

Η αλήθεια, βέβαια, είναι ότι η Κίνα ανέκαθεν φανταζόταν τον εαυτό της να περιλαμβάνει: α) μια “κινεζική ζώνη” που αποτελείται από την Κορέα, το Βιετνάμ και τα νησιά Λιου Τσίου και μερικές φορές και την Ιαπωνία β) μια “εσωτερική ασιατική ζώνη” από τους Κινέζους Μαντσού, Μογγόλους, Ουιγούρους, Τούρκους και Θιβετιανούς οι οποίοι θα πρέπει να ελέγχονται για λόγους ασφαλείας και γ) μια “εξωτερική ζώνη” από βαρβάρους, που θα πρέπει να πληρώνουν φόρο υποτέλειας και να αναγνωρίζουν την υπεροχή της Κίνας. Με ένα ανάλογο τρόπο έχει συγκροτηθεί και ο σύγχρονος κινεζικός κόσμος²⁸¹.

Κατά το 19^ο αιώνα η Δύση επιβλήθηκε στην Κίνα, όπως και στην Ιαπωνία. Η Κίνα και η δυναστεία των Γσιγκ δεν θα καταφέρει να προσαρμοστεί επιτυχώς στην επιρροή της Δύσης. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, θα νικηθεί και θα υποστεί εκμετάλλευση και ταπείνωση από την Ιαπωνία και τις ευρωπαϊκές Δυνάμεις. Θα ακολουθήσει εμφύλιος και τέλος της δεκαετίας του 1940 θα υπερισχύσουν οι ιδέες του σοσιαλισμού έναντι του εθνικισμού, του φιλελευθερισμού, της δημοκρατίας και του Χριστιανισμού. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 η αποτυχία του σοσιαλιστικού συστήματος στην Κίνα ήταν γεγονός και την οδήγησε στην απομάκρυνσή της από το σοβιετικό μοντέλο. Πλέον, οι Κινέζοι αντιμετώπιζαν το δίλημμα να στραφούν προς τη Δύση ή να απομονωθούν; Ο καινούριος προσανατολισμός που επιλέχθηκε αφορά από τη μια, ένα καπιταλιστικό σύστημα και εμπλοκή στην παγκόσμια οικονομία και από την άλλη, ένα πολιτικό αυταρχισμό και μια εκ νέου δέσμευση στην παραδοσιακή κινεζική κουλτούρα, νομιμοποιώντας με αυτόν τον τρόπο ένα νέο εθνικισμό. Εγκαινιάστηκε με αυτόν τον τρόπο ένας πολιτιστικός εθνικισμός, ο οποίος καθώς φαίνεται πυροδότησε τη διαφορετικότητα και την ανταγωνιστικότητα με τη Δύση²⁸². Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και τον τερματισμό του ανταγωνισμού μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων η Κίνα έθεσε δύο στόχους: α) να γίνει ο υπερασπιστής του κινεζικού πολιτισμού και β) να ανακτήσει την ιστορική της θέση, που είχε χάσει το 14^ο αιώνα ως ηγεμονική δύναμη στην Ανατολική Ασία²⁸³.

Ο διεκδικητικός ρόλος της Κίνας εξηγείται δεδομένων των απειλών που αντιμετωπίζει τα τελευταία 150 χρόνια. Τα σύνορα της Κίνας είναι ακόμη αμφισβητήσιμα με τρία διαφορετικά κράτη. Για το λόγο αυτό συγκρούστηκε με την Ινδία το 1962, τη Σοβιετική Ένωση το 1969 και το Βιετνάμ το 1979. Η Κίνα διεκδικεί, επίσης, την Ταϊβάν, τα νησιά Σενκάκου/Ντιαογιουτάι και διάφορα νησιωτικά συμπλέγματα στη νότια Κινεζική Θάλασσα, τα οποία δεν ελέγχει. Θεωρεί την Ιαπωνία και τις Η.Π.Α. δυνητικούς εχθρούς φοβούμενες ότι η πρώτη θα εξελιχθεί σε милитарιστική δύναμη, όπως το 1945 και οι Η.Π.Α. ότι θα εμποδίσουν την Κίνα να κυριαρχήσει στη Βορειοανατολική Ασία. Στο παρελθόν Κίνα,

²⁸¹ Χάντιγκτον Σ., όπ. παρ., σελ. 230-231.

²⁸² Χάντιγκτον Σ., όπ. παρ., σελ. 141-142.

²⁸³ Χάντιγκτον Σ., όπ. παρ., σελ. 231.

Ιαπωνία και Η.Π.Α. ήταν συνασπισμένες εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Ωστόσο, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου οι σχέσεις της Κίνας με την Ιαπωνία και τις Η.Π.Α. θα χειροτερέψουν²⁸⁴. Όχι, εντελώς αδικαιολόγητα, το Πεκίνο θεωρεί ότι διπλωματικά και στρατηγικά είναι απομονωμένο και περικυκλωμένο. Οι σχέσεις της με την Ινδία παρέμειναν ψυχρές και περιπλέχθηκαν από τους αντίστοιχους δεσμούς των δύο χωρών με το Πακιστάν και τη Ρωσία. Στο πρόσωπο της Σοβιετικής Ένωσης, η Κίνα βλέπει έναν άσπονδο εχθρό, όχι μόνο των ρωσικών στρατιωτικών δυνάμεων που είναι παραταγμένα κατά μήκος των συνόρων, αλλά και ως συνέπεια της ρωσικής εισβολής στο Αφγανιστάν και του γενικότερου επεκτατισμού της προς το νότο με την υποστήριξη από τους Σοβιετικούς Βιετναμέζικου κράτους. Αναπόφευκτα, λοιπόν, οι Κινέζοι από τη μια, αγωνίζονται να προωθήσουν τη θέση τους στο παγκόσμιο σύστημα ισχύος, ενώ από την άλλη, σκέπτονται έντονα την «περικύκλωση» που υφίσταντο²⁸⁵.

Η Κίνα θεωρείται, πλέον, ως μία από τις ανερχόμενες Μεγάλες Δυνάμεις του 21^{ου} αιώνα. Ένας από τους λόγους της ακμής της βασίζεται στην εσωτερική οργάνωση που οι συνθήκες τις επέβαλλαν να διαμορφώσει. Πρόκειται για μια τεράστια χώρα, γεωγραφικά, ίση με μία ήπειρο και ανάλογα τεράστιος ήταν και είναι ο πληθυσμός της. Κατά συνέπεια, οι ανάγκες ενός τέτοιου πληθυσμού δεν μπορούσαν να καλυφθούν από το εξωτερικό εμπόριο, ενώ το πολιτικό καθεστώς δεν προωθούσε μια ανάλογη πολιτική, με αποτέλεσμα να παράγει η ίδια η Κίνα στο εσωτερικό της ό,τι ήταν απαραίτητο για τους Κινέζους. Η πολιτική αυτή θα ευνοήσει τη χώρα ιδιαίτερα, σε σχέση με το εξωτερικό εμπόριο, φτάνοντας σήμερα στο σημείο να εφοδιάζει αρκετές ξένες αγορές²⁸⁶. Σήμερα, η οικονομική ανάπτυξη της Κίνας αποτελεί μια πρόκληση. Η ταχύτητα της μεταμόρφωσής της ήταν συντριπτική. Οι προβλέψεις των αναλυτών σχετικά με την πορεία της κινέζικης οικονομίας στις αρχές του 21^{ου} αιώνα φαίνεται να επαληθεύονται, προς όφελός της, φυσικά. Στο πλαίσιο της οικονομικής ευημερίας και της ανάπτυξης του εξωτερικού της εμπορίου η Κίνα δεν έχει προβεί σε κανενός είδους οικονομική συμμαχία με άλλη Μεγάλη Δύναμη, παρά μόνο με τη Διεθνή Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, διατηρώντας με αυτό τον τρόπο την αυτονομία της²⁸⁷.

Σήμερα η Κίνα διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στον ανταγωνισμό στα ευρασιατικά Βαλκάνια όπου εμπλέκονται παράλληλα η Ρωσία, η Τουρκία και το Ιράν. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης χρησίμευσε στην Κίνα μέσω της δημιουργίας νέων κρατών τα οποία συνιστούν μια ουδέτερη ζώνη μεταξύ των δύο αντιπάλων. Μακροπρόθεσμα

²⁸⁴ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 722-723.

²⁸⁵ Kennedy P., *Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων-Οικονομική Μεταβολή και Στρατιωτική Σύγκρουση από το 1500 ως το 2000*, Α1, Εκδόσεις Αξιοτέλλης, Αθήνα 1990, σελ. 571.

²⁸⁶ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 580-581.

²⁸⁷ Χάντιγκτον Σ., όπ. παρ., σελ. 139.

οι ενεργειακοί πόροι της περιοχής θα αποτελέσουν αντικείμενο ενδιαφέροντος του Πεκίνου, το οποίο θα επιδιώκει να έχει άμεση πρόσβαση σε αυτούς, χωρίς να υπόκεινται στον έλεγχο της Μόσχας. Έτσι, το γεωπολιτικό ενδιαφέρον της Κίνας αυξάνει στην περιοχή, η οποία πλέον αποτελεί κεντρικό στόχο προκαλώντας την ανησυχία της Ινδίας. Η ανάμειξη του Πακιστάν σε αυτή την υπόθεση θεωρείται απόμακρη και αφορά στο να εμποδίσει το Ιράν να αυξήσει την επιρροή της στο Αφγανιστάν και στο Τατζικιστάν. Όσον αφορά την Τουρκία, βρίσκεται σε μια συνεχή αντιπαράθεση με τη Ρωσία για τον έλεγχο της περιοχής²⁸⁸. Οι σχέσεις της με τις Η.Π.Α. βασίζονται, πλέον, στην αμερικανική επιλογή να «προσεγγίσουν» την Κίνα και όχι να την «αναχαιτίσουν». Παρά το γεγονός ότι η Κίνα αναμένεται να εξελιχθεί σε ανταγωνιστικό ηγεμόνα ή ακόμη περισσότερο σε πιο ισχυρή υπερδύναμη από τις Η.Π.Α., οι τελευταίες επιδιώκουν την πολιτική της προσέγγισης με την ελπίδα ότι η Κίνα μεταβαλλόμενη σε μια χώρα δημοκρατική και ευημερούσα θα υποστηρίξει το status quo και δεν θα εμπλακεί σε ανταγωνισμούς ασφάλειας με τις Η.Π.Α.²⁸⁹.

Σε επίπεδο γεωπολιτικής και ειδικότερα γεωστρατηγικής, η Κίνα δεν επιδιώκει να συγκρουστεί με γειτονικές χώρες. Ακόμα και με αυτές τις οποίες είναι επιφυλακτική διατηρεί καλές και ειρηνικές σχέσεις. Ο λόγος αυτής της τακτικής είναι ότι με αυτήν την πολιτική δεν χρειάζεται να καταναλώνει πόρους για τον στρατιωτικό εξοπλισμό και να τους επενδύει όλους στον εκσυγχρονισμό της χώρας²⁹⁰. Το ότι η Κίνα προσέχει τα χρήματα που επενδύει σε στρατιωτικές δαπάνες δεν σημαίνει απαραίτητα ότι σκοπεύει μελλοντικά να μην συμμετέχει στις εξελίξεις. Η αλήθεια είναι ότι επενδύει αρκετά στην τεχνολογία και την οικονομία με απώτερο σκοπό, μελλοντικά, να αναπτύξει ακόμα περισσότερο το στρατιωτικό της εξοπλισμό. Οι Κινεζικές ένοπλες Δυνάμεις μεταμορφώνονται ραγδαία τα τελευταία χρόνια και σε συνδυασμό με τον υπερμεγέθη πληθυσμό της, η Κίνα συνιστά σήμερα την κυρίαρχη δύναμη στη Βορειοανατολική Ασία, η οποία διαθέτει τις προϋποθέσεις να θέσει τους όρους για μια ισορροπία ισχύος στην περιοχή. Η Κίνα θεωρείται ότι αποτελεί το κλειδί για την κατανόηση της μελλοντικής κατανομής ισχύος στη Βορειοανατολική Ασία²⁹¹. Ο Economist συγκεκριμένα αναφέρει: *Για τους Κινέζους στρατιωτικούς που έχουν την υπομονή να δουν μέσα από τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις, υπάρχει αποζημίωση. Αν επιτραπεί στα σχέδια του κ. Ντενγκ για την οικονομία ως σύνολο να λειτουργήσουν ανεμπόδιστα και η αξία της κινεζικής παραγωγής τετραπλασιασθεί, όπως προγραμματίζεται, μεταξύ του 1980 και του 2000, τότε μέσα σε 10 ή 15 χρόνια η πολιτική οικονομία θα έχει τροφοδοτηθεί αρκετά, ώστε να*

²⁸⁸ Brzezinski Z., όπ. παρ., σελ. 235-240.

²⁸⁹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 773.

²⁹⁰ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 580-582.

²⁹¹ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 575, Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 766-767, 773.

«ρυμουλκήσει» πιο γρήγορα τον στρατιωτικό τομέα. Αυτό θα γίνει, όταν ο στρατός της Κίνας, οι γείτονες της και οι Μεγάλες Δυνάμεις θα έχουν πραγματικά κάτι να σκεφθούν²⁹².

Ο Jonathan Pollack όμως θεωρεί ότι η άνοδος της Κίνας οφείλεται στο ότι ήταν και παραμένει απρόβλεπτη. Στο παρελθόν δεν δίστασε ακόμα και να συγκρουσθεί με υπερδυνάμεις. Όπως λέει χαρακτηριστικά το αποτέλεσμα είναι, ότι η Κίνα καθίσταται οτιδήποτε με τον οποιοδήποτε, αφήνοντας πολλούς στην αβεβαιότητα, ακόμα και στην αγωνία, για τις μακροπρόθεσμες προθέσεις και κατευθύνσεις της...Για όλους αυτούς τους λόγους, η Κίνα κατέλαβε μία μοναδική διεθνή θέση, τόσο ως μέτοχος πολλών κεντρικών πολιτικών και στρατιωτικών συγκρούσεων κατά τη μεταπολεμική περίοδο, όσο και ως κράτος που ανθίσταται στην εύκολη πολιτική ή ιδεολογική του ένταξη σε κάποια κατηγορία²⁹³.

2.4.2. Η Ιαπωνία

Η Ιαπωνία διέθετε πάντα ένα σοβαρό πλεονέκτημα: η γεωγραφική θέση του νησιού προσέφερε προστασία από χερσαία εισβολή. Κατά το 16^ο αιώνα η Ιαπωνία έκανε βήματα προς τα εμπρός. Στο εσωτερικό της χώρας υπήρχε ανάπτυξη, ωστόσο, η άρνηση των καστών για υπερπόντια εξάπλωση οδηγούσε τη χώρα σε άρνηση κάθε επαφής με τον υπόλοιπο κόσμο. Ακολουθώντας μια πολιτική απομονωτισμού, η Ιαπωνία θα δυσκολευτεί, στην πορεία, να παρακολουθήσει το αναπτυξιακό δυτικό μοντέλο²⁹⁴.

Οι Ιάπωνες εστίασαν στην ανάπτυξη της παραγωγής και την ευημερία της οικονομία τους, συνεπώς, γι' αυτούς ο πόλεμος ήταν ανεπιθύμητος δεδομένου ότι θα μπορούσε να εμποδίσει την περαιτέρω οικονομική τους ανάπτυξη. Επιπλέον, οι Ιάπωνες είχαν συνειδητοποιήσει ότι εάν συγκροτούσαν έναν μεγάλο εθνικό στρατό, κάτι τέτοιο θα ενοχλούσε τις γείτονες χώρες καθώς και την Ρωσία αλλά και τις χώρες που στο παρελθόν βρίσκονταν υπό ιαπωνική κατοχή. Έτσι, η Ιαπωνία βασίστηκε στο δόγμα «μέγιστο κέρδος /ελάχιστα παρακινδυνευμένη εξωτερική πολιτική» ακολουθώντας μια ειρηνική διπλωματική πολιτική προς όλες τις κατευθύνσεις²⁹⁵.

Πολύ αργότερα, κατά το 19^ο αιώνα, η Ιαπωνία θα αποφασίσει να αντιδράσει και να βγει από την δυσμενή θέση που βρισκόταν ακολουθώντας όμοια πολιτική με αυτή των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Αφού ασχολήθηκε με την εσωτερική της ενδυνάμωση, αμέσως μετά άρχισε να συμπεριφέρεται σαν τις υπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις παγκοσμίως. Έτσι, άρχισε να έχει και αυτή επεκτατικές τάσεις

²⁹² Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 584.

²⁹³ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 583-584.

²⁹⁴ Kennedy P., *Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων-Οικονομική Μεταβολή και Στρατιωτική Σύγκρουση από το 1500 ως το 2000*, Α, Εκδόσεις Αξιοτέλλης, Αθήνα 1990, σελ.48-49.

²⁹⁵ Kennedy P., *Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων-Οικονομική Μεταβολή και Στρατιωτική Σύγκρουση από το 1500 ως το 2000*, Α1, Εκδόσεις Αξιοτέλλης, Αθήνα 1990, σελ. 598-599.

προσπαθώντας να ελέγξει την Ασία. Η ανασφάλειά της απέναντι στις επεκτατικές τάσεις των δυτικών χωρών και η ανάγκη της για ενίσχυση της ισχύος της θα την οδηγήσει στη χάραξη μιας επεκτατικής πολιτικής μεταξύ 1868-1945 με στόχο την κατάκτηση νέων εδαφών και τη μετατροπή της²⁹⁶. Η ανάπτυξη δε που θα χαρακτηρίσει την Ιαπωνία οφείλεται ως ένα μεγάλο βαθμό στην προστασία που απολάμβανε από τις Ηνωμένες Πολιτείες λόγω της μεταξύ τους συμμαχίας²⁹⁷.

Ένας από τους κυρίαρχους στόχους της Ιαπωνικής επέκτασης ήταν η Κορέα επειδή βρισκόταν κοντά στην Ιαπωνία και μία ενδεχόμενη κατάκτηση της θα έθετε και την ίδια σε κίνδυνο. Για τον ίδιο λόγο η Μαντζουρία συνιστούσε το δεύτερο στόχο της δεδομένου ότι βρισκόταν από την πλευρά της θάλασσας της Ιαπωνίας. Για λόγους ασφάλειας η Κίνα αποτελούσε τον τρίτο στόχο της Ιαπωνίας, όχι γιατί υπήρχε κίνδυνος να κατακτηθεί, αλλά γιατί η Ιαπωνία φοβόταν την επέκταση της Κίνας στην Ασία. Οι λόγοι της ασφάλειας ήταν που έκαναν κατά καιρούς την Ιαπωνία να ενδιαφερθεί για εδάφη της Εξωτερικής Μογγολίας, της Ρωσίας και της Νοτιοανατολικής Ασίας²⁹⁸.

Οι φιλόδοξες τάσεις της Ιαπωνίας επιτεύχθηκαν μέχρι ενός σημείου. Η Κίνα και η Κορέα δεν αναπτύχθηκαν σε τόσο μεγάλο βαθμό ώστε να μπορέσουν να την σταματήσουν. Έτσι κατάφερε να αποκτήσει την Κορέα και αρκετά εδάφη της Κίνας αλλά την σταμάτησαν οι Μεγάλες Δυνάμεις με την βοήθεια της Κίνας πριν κυριαρχήσει στην Ασία²⁹⁹.

Πιο συγκεκριμένα, πριν το 1853 η Ιαπωνία είχε ελάχιστες επαφές με τον έξω κόσμο και ιδίως με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τις Ευρωπαϊκές Μεγάλες Δυνάμεις. Πάνω από 2 αιώνες αυτοαπομόνωσης είχαν αφήσει την Ιαπωνία με ένα φεουδαρχικό σύστημα και μια οικονομία, η οποία δεν βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο με τις οικονομίες των κορυφαίων βιομηχανικών κρατών της εποχής. Οι Μεγάλες Δυνάμεις χρησιμοποίησαν τη «διπλωματία των κανονιοφόρων» για να «ανοίξουν» την Ιαπωνία στη δεκαετία του 1850, υποχρεώνοντας τη να δεχτεί μια σειρά άνισων εμπορικών συνθηκών. Την περίοδο αυτή η Ιαπωνία ήταν στο έλεος των Μεγάλων Δυνάμεων³⁰⁰.

Η Ιαπωνία αντέδρασε στη δυσμενή στρατηγική της θέση μιμούμενη τις Μεγάλες Δυνάμεις, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Οι Ιάπωνες ηγέτες αποφάσισαν να μεταρρυθμίσουν το πολιτικό τους σύστημα και να ανταγωνιστούν τη Δύση οικονομικά και στρατιωτικά. Η παλινόρθωση του Meiji το 1869 ήταν το πρώτο μεγάλο βήμα στο δρόμο της ανανέωσης. Παρ' ότι κατά τα πρώτα χρόνια του εκσυγχρονισμού η έμφαση δόθηκε στην εσωτερική πολιτική, η Ιαπωνία σχεδόν αμέσως άρχισε να ενεργεί σαν μεγάλη δύναμη στην

²⁹⁶ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 357-358.

²⁹⁷ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 585.

²⁹⁸ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 360.

²⁹⁹ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 362.

³⁰⁰ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 356.

παγκόσμια σκηνή. Ο αρχικός κατακτητικός στόχος της ήταν η Κορέα αλλά κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1890 ήταν εμφανές ότι η Ιαπωνία ήταν αποφασισμένη να ελέγξει μεγάλα τμήματα της ασιατικής ηπείρου³⁰¹.

Η Ιαπωνία ενδιαφερόταν βασικά για τον έλεγχο τριών περιοχών στην ασιατική ηπειρωτική χώρα: της Κορέας, της Μαντζουρίας και της Κίνας. Η Κορέα ήταν ο πρωταρχικός στόχος επειδή γεωγραφικά βρίσκεται σε μικρή απόσταση από την Ιαπωνία. (χάρτης 6.1) Η Μαντζουρία, ήταν το νούμερο δύο στον κατάλογο των στόχων της Ιαπωνίας επειδή και αυτή βρίσκεται στην άλλη πλευρά της ιαπωνικής θάλασσας. Η Κίνα ήταν πιο μακρινή απειλή απ' ό,τι η Κορέα ή η Μαντζουρία αλλά εξακολουθούσε να αποτελεί σημαντική έγνοια, καθώς δυνητικά θα μπορούσε να κυριαρχήσει σε ολόκληρη την Ασία εάν ποτέ αποκτούσε συνοχή και εκσυγχρόνιζε το οικονομικό και το πολιτικό της σύστημα. Στη χειρότερη περίπτωση η Ιαπωνία επιθυμούσε να διατηρήσει την Κίνα αδύνατη και διαιρεμένη. Σε διάφορες περιόδους, η Ιαπωνία ενδιαφέρθηκε, επίσης, για την απόκτηση εδαφών στην Εξωτερική Μογγολία και στη Ρωσία. Επιπλέον η Ιαπωνία επιδίωξε να κατακτήσει μεγάλα τμήματα της Νοτιοανατολικής Ασίας και πράγματι πέτυχε αυτόν τον σκοπό στα πρώτα χρόνια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου³⁰².

Η Ρωσία, το Ηνωμένο Βασίλειο και οι Ηνωμένες Πολιτείες έπαιζαν κεντρικό ρόλο στην αναχαίτιση της Ιαπωνίας από το 1895 μέχρι το 1945. Η Ρωσία ήταν η βασική αντίπαλη μεγάλη δύναμη της Ιαπωνίας στη Βορειοανατολική Ασία. Ηνωμένο Βασίλειο και οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιστρατεύτηκαν στην ιαπωνική πολιτική βασιζόμενες κυρίως στην οικονομική και την ναυτική ισχύ και όχι στους στρατούς τους. Η Γαλλία και η Γερμανία ως επί το πλείστον ήταν ελάσσονες παίκτες στην Άπω Ανατολή³⁰³.

Κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την παλινόρθωση του Meiji, η ιαπωνική εξωτερική πολιτική επικεντρώθηκε στην Κορέα με σκοπό να την βγάλει από την διπλωματική και οικονομική απομόνωση όπως οι δυτικές Δυνάμεις είχαν βγάλει την Ιαπωνία στα μέσα του αιώνα. Όμως οι Κορεάτες αντιστάθηκαν στις κινήσεις της Ιαπωνίας. Στα τέλη του 1884 ξέσπασαν συγκρούσεις μεταξύ κινεζικών και ιαπωνικών στρατευμάτων που στάθμευαν στη Σεούλ. Πόλεμος απετράπη επειδή και οι δύο πλευρές φοβήθηκαν ότι οι ευρωπαϊκές Μεγάλες Δυνάμεις θα εκμεταλλεύονταν τον μεταξύ τους πόλεμο³⁰⁴.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις, ιδίως η Ρωσία, ανησύχησαν έντονα από την αυξανόμενη ισχύ της Ιαπωνίας και την ταχύτατη επέκτασή της στην ασιατική ήπειρο. Κατά τις αρχές του 20ού αιώνα, η Ρωσία ήταν η κυρίαρχη δύναμη στη Μαντζουρία, έχοντας μεταφέρει εκεί μεγάλο

³⁰¹ Mearsheimer J., *οπ. παρ.*, σελ. 356-357.

³⁰² Mearsheimer J., *οπ. παρ.*, σελ. 360.

³⁰³ Mearsheimer J., *οπ. παρ.*, σελ. 362-363.

³⁰⁴ Mearsheimer J., *οπ. παρ.*, σελ. 363-364.

αριθμό στρατευμάτων. Στην Κορέα, ούτε η Ιαπωνία ούτε η Ρωσία μπόρεσαν να αποκτήσουν την υπεροχή, βασικά επειδή οι Κορεάτες ηγέτες έστρεφαν με επιδεξιότητα τη μια μεγάλη δύναμη εναντίον της άλλης ούτως ώστε να αποφύγουν να καταβροχθιστούν από κάποια από αυτές. Η Ιαπωνία θεώρησε απαράδεκτο αυτό το στρατηγικό σκηνικό και πρότεινε στους Ρώσους μια απλή συμφωνία: θα επιτρεπόταν στη Ρωσία να κυριαρχήσει στη Μαντζουρία αν αντίστοιχα η Ιαπωνία κυριαρχούσε στην Κορέα. Όμως η Ρωσία απάντησε αρνητικά και η Ιαπωνία ξεκίνησε πόλεμο εναντίον της Ρωσίας στις αρχές του Φεβρουαρίου του 1904. Η Ιαπωνία νίκησε κατά κράτος σε ξηρά και θάλασσα³⁰⁵.

Η Ιαπωνία συνέχισε την επιθετική συμπεριφορά της όταν ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ξέσπασε την 1^η Αυγούστου του 1914. Κατά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ήταν σαφές ότι η Ιαπωνία επιδίωκε την ηγεμονία στην Ασία γεγονός που θορύβησε τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες συνειδητοποιούσαν ότι η Ιαπωνία εξελισσόταν σε υπερβολικά ισχυρή δύναμη και προσπάθησαν να αλλάξουν την κατάσταση αυτή. Όμως η Ιαπωνία κατάφερε να επιστρέψει στην επιθετική συμπεριφορά της στις αρχές της δεκαετίας του 1930 και όσο προχωρούσε η δεκαετία η εξωτερική της πολιτική γινόταν όλο και πιο επιθετική³⁰⁶.

Οι επιθετικές τάσεις της Ιαπωνίας παρέμειναν ανέπαφες μέχρι το 1945. Δύο κρίσιμα γεγονότα στην Ευρώπη κατά τα πρώτα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου - η πτώση της Γαλλίας την άνοιξη του 1940 και η γερμανική εισβολή στη Σοβιετική Ένωση έναν χρόνο μετά - δημιούργησαν νέες ευκαιρίες για ιαπωνικές επιθετικές ενέργειες στη Νοτιοανατολική Ασία και τον Δυτικό Ειρηνικό. Η Ιαπωνία τις εκμεταλλεύτηκε, αλλά κατέληξε να εμπλακεί σε πόλεμο με τις Ηνωμένες Πολιτείες στον οποίο η Ιαπωνία υπέστη αποφασιστική ήττα και εξοβελίστηκε από τις τάξεις των Μεγάλων Δυνάμεων³⁰⁷.

2.5. Η γεωγραφία και οι πόλεμοι σήμερα

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου σηματοδότησε την απαρχή των συζητήσεων περί παγκοσμιοποίησης (globalization) για την οποία αναπτύχθηκαν πολλές αντιμαχόμενες θεωρίες μέχρι σήμερα. Σύμφωνα με τον Μάξη Ι. Θ., η παγκοσμιοποίηση είναι ένα πλανητικής κλίμακας γεωγραφικό φαινόμενο, το οποίο αφορά ένα σύνολο ομογενοποιητικών διαδικασιών σε δύο επίπεδα: στο επίπεδο της υπερεθνικής οικονομίας (της οικονομίας που υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα) και στο επίπεδο της κουλτούρας³⁰⁸. Ωστόσο, η προβληματική

³⁰⁵ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 364-365.

³⁰⁶ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 366, 368-369.

³⁰⁷ Mearsheimer J., όπ. παρ., σελ. 371.

³⁰⁸ Η λήξη του Ψυχρού Πολέμου υπήρξε νικηφόρα για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Δεν είναι λίγοι, λοιπόν, αυτοί οι οποίοι ισχυρίζονται ότι η παγκοσμιοποίηση δεν είναι τίποτα περισσότερο από αμερικανοποίηση. Η ηγεμονική παρουσία των Ηνωμένων Πολιτειών, με την στρατιωτική τους παρουσία σε όλα τα μήκη και πλάτη του κόσμου, εμφανίζεται ως μια τάξη πραγμάτων ανικεμενικά προσδιοριζόμενη ως μια παγκοσμιοποιητική διαδικασία. Βέργος Κ., όπ. παρ., σελ. 253-260.

της παγκοσμιοποίησης σήμερα περιλαμβάνει μια σειρά από ευρύτερα ζητήματα πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά καθώς και ζητήματα ασφάλειας, άμυνας και πολέμου. Αναμφίβολα, όμως, το ζήτημα που τίθεται κατά προτεραιότητα είναι η σχέση εθνικού κράτους και υπερεθνικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης φαίνεται ότι η διαδικασία λήψης κρίσιμων πολιτικών αποφάσεων μετατίθεται από το επίπεδο του έθνους-κράτους σε επίπεδο υπερεθνικό ή διεθνικό καθιστώντας το ρόλο του κράτους συμπληρωματικό, δευτερεύοντα ή αμελητέο³⁰⁹.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης η έννοια και το περιεχόμενο του κινδύνου και της απειλής μεταβάλλεται. Ξεπερνά τα όρια του εθνικού και γενικεύεται. Αποεθνικοποιείται και αποεδαφικοποιείται. Εκτιμάται ότι δημιουργείται μια νέα παγκόσμια κοινωνία, με ελαχιστοποίηση ή και πλήρη κατάργηση του παρεμβατικού ρόλου του κράτους όπου δεδομένης της αυξανόμενης αλληλεξάρτησης του ανθρώπινου πληθυσμού της Γης (λόγω της εντεινόμενης ροής κεφαλαίων και εμπορευμάτων)³¹⁰ τοποθετεί-ερμηνεύει τους επιμέρους κινδύνους σε παγκόσμια κλίμακα³¹¹.

Σύμφωνα με τον P. Kennedy, η εικόνα της παγκόσμιας κοινότητας μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου είναι εντελώς διαφορετική από αυτήν που υπήρχε πριν. Η διάλυση και μόνον της ΕΣΣΔ είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός σημαντικού αριθμού νέων κρατών. Επίσης, οι Η.Π.Α. που αποτελούσαν τον αδιαφιλονίκητο παγκόσμιο ηγεμόνα ήταν υπεύθυνες, πλέον, για την προστασία της παγκόσμιας οικονομίας, του εμπορίου και της τεχνολογίας, ωστόσο, δεν κατάφεραν να εμποδίσουν μια περαιτέρω ώθηση προς «μια ενότητα δραστηριοτήτων που περιελάμβανε τους πάντες», καθώς ο ρυθμός της οικονομικής ολοκλήρωσης αυξανόταν χρόνο με το χρόνο³¹². Επομένως, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δεν έθεσε τέρμα στις διαμάχες. Αντιθέτως, φαίνεται ότι δημιούργησε καινούριες ταυτότητες που βασίζονται σε πολιτισμικά δεδομένα και οδήγησε σε νέες μορφές συγκρούσεων. Όσον αφορά τη διεθνή πολιτική σκηνή, την απόκτηση ή της αύξηση ισχύος μιας δύναμης και κατ' επέκταση στο ζήτημα της ασφάλειας φαίνεται ότι η παγκόσμια σύγκρουση αντικαταστάθηκε από περιφερειακές συγκρούσεις³¹³.

Μετά το τέλος της ψυχροπολεμικής τάξης πραγμάτων, κάποιες χώρες άρχισαν να αναπτύσσουν νέους, αλλά και να αναζωογονούν παλιούς ανταγωνισμούς. Αναζητούν ομαδοποιήσεις και τις βρίσκουν με χώρες που μοιράζονται την ίδια κουλτούρα και τον ίδιο πολιτισμό. Οι πολιτικοί θα κάνουν λόγο για “ευρύτερες” πολιτισμικές κοινότητες που ξεπερνούν τα όρια του εθνικού κράτους, όπως για “Μεγάλη Κίνα”, “Μεγάλη Σερβία”,

³⁰⁹ Βέργος Κ., όπ. παρ., σελ. 241, 255-256.

³¹⁰ Βέργος Κ., όπ. παρ., σελ. 257, 261.

³¹¹ Στο ίδιο.

³¹² Kennedy P., *Προετοιμασία για τον 21^ο αιώνα*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1994, σελ. 520-521.

³¹³ Χάντιγκτον Σ., όπ. παρ., σελ. 174.

“Μεγάλη Τουρκία”, “Μεγάλο Ιράν” καθώς και άλλα παρόμοια. Η ανάπτυξη της περιφέρειας στη βάση, πλέον, πολιτισμικών χαρακτηριστικών και κριτηρίων κινείται παράλληλα με την παγκοσμιοποίηση. Αυτό θα έχει, βέβαια, σαν αποτέλεσμα και την ανάπτυξη διαφόρων περιφερειακών οργανισμών, ενώ η συνολική αυτή τάση θα αυξήσει τις πιθανότητες περιφερειακών συγκρούσεων όπως μεταξύ μουσουλμάνων και μη. Κατά συνέπεια, η κρίση ταυτότητας πολλών κρατών, αλλά και εθνοτήτων, μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου οδήγησε σε πολιτισμικούς συνασπισμούς και συγκρούσεις. Στο ίδιο πλαίσιο, μιας εθνικιστικής έξαρσης, εντάσσονται και οι μειονότητες, οι οποίες μέσα από την ενίσχυση των πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών και της ταυτότητάς τους διεκδικούν, συνήθως, τη συνένωσή τους με γειτονικές χώρες από τις οποίες αποσπάστηκαν στο παρελθόν ύστερα από συμφωνίες κατανομής ισχύος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων. Ακόμη και αυτές οι περιπτώσεις οδηγούν σε συγκρούσεις και διατάραξη της ισορροπίας ισχύος, έστω και σε περιφερειακό επίπεδο³¹⁴.

Συνεπώς, η παγκόσμια κοινότητα σήμερα καλείται να αντιμετωπίσει μια σειρά από αυξανόμενα, πολύπλοκα και πολυδιάστατα προβλήματα σε σχέση με το παρελθόν. Μερικά από τα προβλήματα αυτά αφορούν: την πληθυσμιακή έκρηξη και τις αυξανόμενες δημογραφικές ανισότητες μεταξύ φτωχών και πλουσίων χωρών, τις περιβαντολλογικές προκλήσεις που είναι ποιοτικά διαφορετικές από εκείνες του παρελθόντος, τον τρόπο με τον οποίο η σημερινή τεχνολογία καθιστά περιττά κάποια παραδοσιακά επαγγέλματα και κατά συνέπεια το ζήτημα της ανεργίας³¹⁵.

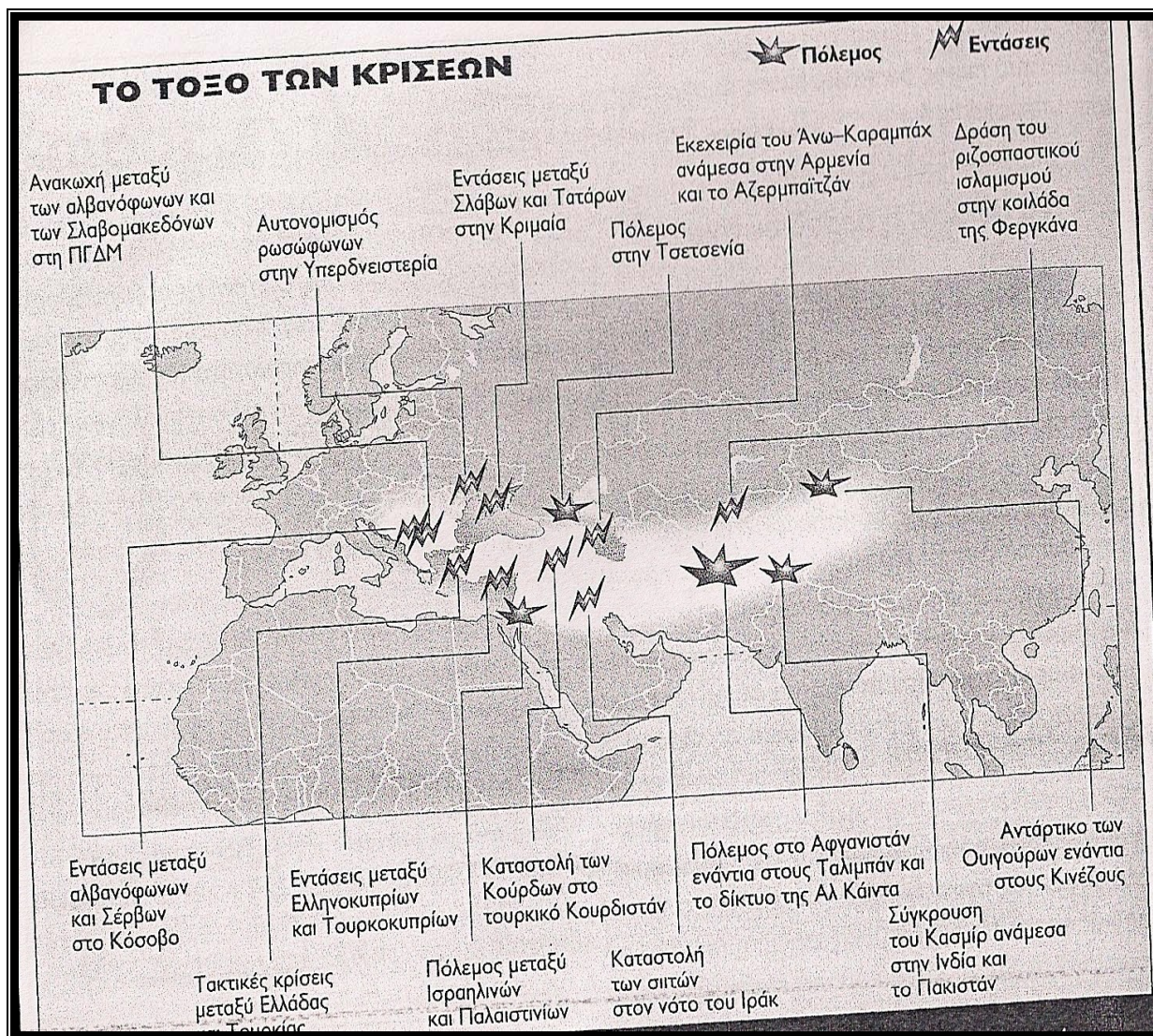
2.5.1. Ενδεχόμενες αιτίες πολέμου

Είναι γεγονός ότι τόσο οι σύγχρονες όσο και οι μελλοντικές καθοριστικές συγκρούσεις εστιάζονται στην ευρασιατική ήπειρο. Ο διχασμός ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου φαίνεται να έχει ευνοήσει το Βορρά και πλέον η αντίθεση αποτυπώνεται στη διάκριση μεταξύ Βορρά και Νότου, ως προϊόν του Ψυχρού Πολέμου. Η λήξη και ο τερματισμός του τελευταίου οδήγησε και επέβαλλε μια υπερεθνική γεωγραφία των συγκρούσεων. Έτσι, τα τελευταία είκοσι χρόνια διαμορφώθηκε ένα τόξο αντιπαραθέσεων στα νότια του ευρασιατικού ηπειρωτικού όγκου. Το τόξο αυτό φαίνεται να ξεκινά από την ανατολική Τουρκία, με το Κουρδιστάν, για να φτάσει μέχρι το Κασμίρ. Περιλαμβάνει, δηλαδή, το βόρειο Ιράν, το νότιο τμήμα της πρώην σοβιετικής κεντρικής Ασίας και το Αφγανιστάν. Μέσα σε αυτό το γεωγραφικό πλαίσιο οι εντάσεις και οι αιτίες των συγκρούσεων δεν εκπορεύονται από μια και μόνη αιτία, αλλά είναι το αποτέλεσμα μιας

³¹⁴ Χάντιγκτον Σ., όπ. παρ., σελ. 166-170, 286-289.

³¹⁵ Kennedy P., όπ. παρ., σελ. 520-521.

σειράς παραγόντων αστάθειας: απουσία κράτους, κρατική ανεπάρκεια, ενεργειακές πηγές, παράνομος πλούτος (ναρκωτικά), παραδοσιακά οργανωμένο λαθρεμπόριο, έλλειψη πραγματικού ενδιαφέροντος δυνάμεων για επίλυση των προβλημάτων, ανάπτυξη παραστρατιωτικών οργανώσεων και πολλοί ακόμα³¹⁶.

Πηγή: Προσαρμογή από το Gere F.(2005): 154.

Χάρτης 2.6

Το τόξο των κρίσεων

Αυτό που φαίνεται να επικρατεί είναι ότι όσο και αν εμφανίζονται απειλές και κίνδυνοι με νέες μορφές και περιεχόμενο ή παρουσιάζονται με περισσότερη ένταση από ότι στο παρελθόν, αποτελούν συνέχεια της ερμηνείας ότι οι δομικές ανισορροπίες του παγκόσμιου συστήματος είναι αυτές που οδηγούν στη χρήση βίας και σε πολεμικές

³¹⁶ Gere F., όπ. παρ., σελ.153-154.

συρράξεις. Η ανισότητα μεταξύ Βορρά και Νότου αποτελεί τη θεμελιώδη και γεννουσιουργό αιτία διακρατικών ή περιφερειακών διαφορών και προβλημάτων. Οι ροές του πλούτου παραμένουν διαρκώς σε κατάσταση ανισορροπίας προς όφελος του Βορρά, όπως ακριβώς συνέβαινε στο παρελθόν. Αυτή η ανισορροπία φαίνεται να συνεχίζει να υφίσταται και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα και να καθορίζει-κατευθύνει στρατιωτικές στρατηγικές ακόμη και αν κάποιοι παράγοντες (επιμέρους πολεμικές εκρήξεις - τρομοκρατία) προσπαθούν να αναδιατάξουν τις αποκλίσεις μεταξύ των διαφορετικών δυνάμεων³¹⁷.

Υπό αυτή την οπτική, της διαρκούς δομικής παγκόσμιας ανισορροπίας, που έχει τις ρίζες της στο μακρινό παρελθόν, αξίζει να τονίσουμε το μέγεθος των προβλημάτων-συνεπειών που ενδέχεται να προκύψουν στο μέλλον από ζητήματα που αφορούν το δημογραφικό παράγοντα, την έλλειψη εδαφών και τον υδάτινο παράγοντα.

2.5.2. Δημογραφικές αιτίες

Η εκδήλωση της βίας και οι παγκόσμιες συγκρούσεις εξηγούνται σε μεγάλο βαθμό μέσα από την δημογραφική μελέτη των εμπλεκόμενων χωρών. Ωστόσο, στον 21^ο αιώνα μπορεί κάλλιστα να την ίδια την αιτία μελλοντικών πολέμων.

Ο αριθμός του πληθυσμού μίας χώρας σχετίζεται τις περισσότερες φορές με την ισχύ της. Με την ισχύ της, επίσης, ταυτίζεται και η ποιότητα του πληθυσμού. Για παράδειγμα, σήμερα η Δύση που ο πληθυσμός της γερνά γεγονός ανησυχητικό όταν αντιπαράτίθεται με τη ραγδαία ανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου. Δεν πρέπει, επίσης, να ξεχνάμε και το φαινόμενο της μετανάστευσης που έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα σήμερα και που από πολλές χώρες χαρακτηρίζεται ως εισβολή³¹⁸.

Σήμερα, η γη κατοικείται από περίπου 6,2 δισεκατομμύρια ανθρώπους οι οποίοι ζουν σε ένα πλαίσιο που κυριαρχούν οι ανισότητες μεταξύ ηπείρων, περιφερειών και κρατών. Οι περιοχές με τους μεγαλύτερους πληθυσμούς είναι η ανατολική και η νότια Ασία, η Ευρώπη, τα βορειοδυτικά των Ηνωμένων Πολιτειών, τα νοτιοανατολικά της Βραζιλίας, οι δυτικές ακτές της Αφρικής και η Μέση Ανατολή. Σε επίπεδο ηπείρων, αυτή που έχει τον μεγαλύτερο πληθυσμό και που προκαλεί την μεγαλύτερη ανησυχία, είναι η Ασία. Ειδικά, η Κίνα, η Ινδία, η Ινδονησία, το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές είναι οι χώρες που διαθέτουν πραγματικά πολύ μεγάλο πληθυσμό³¹⁹.

Η ισχύς ενός κράτους δεν συνδέεται μόνο με την αριθμητική του διάσταση, αλλά και με την ποιοτική. Δεδομένου, λοιπόν, ότι ο πληθυσμός στο δυτικό κόσμο γηράσκει, αναπτύσσεται ο φόβος των συνεπειών της ανισορροπίας απέναντι στην ραγδαία ανάπτυξη

---

³¹⁷ Gere F., όπ. παρ., σελ. 19.

³¹⁸ Gere F., όπ. παρ., σελ. 94.

³¹⁹ Στο ίδιο.

του Τρίτου Κόσμου. Κατά συνέπεια, η μετανάστευση γίνεται αντιληπτή ως εισβολή από τους δυτικούς³²⁰. Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα η μετανάστευση αφορούσε μετακίνηση πληθυσμών μεταξύ δυτικών χωρών. Τα τελευταία χρόνια οι μετανάστες στο δυτικό κόσμο προήλθαν από μη δυτικές χώρες. Γενικότερα, φαίνεται ότι οι δυτικές κοινωνίες είτε δεν θέλουν να αφομοιώσουν τους μετανάστες είτε έχουν μεγάλη δυσκολία στο να το πραγματοποιήσουν. Οι συνέπειες μιας συνεχιζόμενης έλλειψης αφομοίωσης των μεταναστών ενδέχεται να δημιουργήσει χώρες που θα διαιρούνται, παράδειγμα, ανάμεσα σε χριστιανικές και μουσουλμανικές κοινότητες, με ανάλογα κοινωνικά και οικονομικά επακόλουθα για την ίδια τη χώρα³²¹.

Ωστόσο, η δημογραφία δεν καθορίζει μόνο τις συγκρούσεις σε επίπεδο χωρών αλλά πολλές φορές αποτελεί και παράγοντα εσωτερικών συγκρούσεων. Επιπλέον, αποτελεί και εργαλείο για πολλά καθεστώτα ώστε να ρυθμίζουν τις εθνοτικές ομάδες που υπάρχουν σε επικράτειες των εδαφών τους. Οι σύγχρονες μορφές πολέμου φαίνεται ότι καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τις εσωτερικές συγκρούσεις. Τα τελευταία χρόνια φαίνεται ότι η σύμπτωση δημογραφικής ανάπτυξης και αγροτικής εξόδου προκάλεσε τον πολλαπλασιασμό των μεγάλων πόλων σε μια σειρά από τις χώρες του Νότου, στις οποίες αναπτύσσεται μια αστική βία η οποία είναι δύσκολο να ελεγχθεί. Αυτό, ουσιαστικά, σημαίνει ότι το συγκεκριμένο πλαίσιο ευνοεί εξεγέρσεις. Ανεργία, φτώχεια, εγκληματικότητα και αποστέρηση συνιστούν καθαρά αιτίες εμφύλιων συγκρούσεων³²².

2.5.3. Έλλειψη εδαφών

Η γη αποτελούσε, για πολλά χρόνια, μεγάλο οικονομικό κεφάλαιο, και σε πολλές περιπτώσεις ο αγώνας για την διατήρηση της ταυτιζόταν και συγχέονταν με την αγάπη για την πατρίδα. Αυτή η αντίληψη φαίνεται να έχει υποχωρήσει σήμερα και ειδικά στις ανεπτυγμένες χώρες, αλλά διατηρείται ακόμα στις περιοχές που έχουν υψηλό πληθυσμό.

Το ζήτημα της γης συνδέθηκε, βεβαίως, και με την απόκτηση και διατήρηση των αποικιών. Στις αποικίες κάθε χώρα έστελνε μία μικρή ομάδα ανθρώπων, η οποία είχε σαν στόχο την εκμετάλλευση των ντόπιων στον έσχατο βαθμό φτάνοντας, πολλές φορές, στο σημείο φυσικής εξόντωσης των γηγενών πληθυσμών (Κεντρική Αμερική)³²³.

Στις χώρες όπου το μέγεθος του πληθυσμού ασκεί δημογραφική πίεση, υπάρχει έλλειψη γης και αυτή πολύ συχνά οδηγεί σε συγκρούσεις. Οι συγκρούσεις αυτές μπορεί να είναι είτε εμφύλιες, είτε διακρατικές. Στις εμφύλιες αντιπαραθέσεις, η σύγκρουση είναι

---

³²⁰ Gere F., όπ. παρ., σελ. 95.

³²¹ Χάντιγκτον Σ., όπ. παρ., σελ. 283.

³²² Gere F., όπ. παρ. σελ. 94-95.

³²³ Gere F., όπ. παρ., σελ. 97.

κυρίως κοινωνική και ιδεολογική. Σε επίπεδο κρατών, όμως, το θέμα είναι πολιτικό αφού, όπως διαπιστώθηκε μέσα από την ανάπτυξη της παρούσας μελέτης, πολλές συγκρούσεις είχαν σαν αιτία την προστασία ή επέκταση των φυσικών συνόρων μιας χώρας, του ζωτικού της χώρου (όπως στην περίπτωση των Γερμανών) και των ζωνών ασφαλείας³²⁴.

Όταν η γη σπανίζει και οι άνθρωποι πλεονάζουν, επαναλαμβάνεται το ίδιο σενάριο των γαιοκτητικών συγκρούσεων. Ένα καλό παράδειγμα θα μπορούσε να αποτελέσει μια δημογραφική έκρηξη στην Ιαπωνία. Η Ιαπωνία αποτελείται από μια μικρή, αναλογικά, ενδοχώρα που σημαίνει ότι οι Ιάπωνες θα αντιμετώπιζαν σοβαρό πρόβλημα επιβίωσης. Θα αποτελούσε, λοιπόν, μια αιτία πιθανής δραστηριοποίησης και επέκτασής της προς την ηπειρωτική Ασία προκειμένου να αυξήσει το ζωτικό της χώρο. Ακόμη και σε μια μετα-νεωτερική εκδοχή ενός πλανήτη 10 δισεκατομμυρίων ανθρώπων, άνισα κατανεμημένων, οι συγκρούσεις για τη γη θα παραμείνουν, για πολύ καιρό, πηγή εκρηκτικών καταστάσεων³²⁵.

2.5.4. Το νερό

Ένα άλλο γεωγραφικό στοιχείο που αποτέλεσε και αποτελεί πηγή πολλών συγκρούσεων είναι το νερό. Σήμερα ειδικά, παρόλο που δεν υπάρχει έλλειψη νερού, η κατάχρηση που γίνεται σε αυτό οδηγεί σε σημαντικές επιδράσεις στις σχέσεις των κρατών.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτή την στιγμή στον πλανήτη μας, το ένα τέταρτο του παγκόσμιου πληθυσμού δεν έχει πρόσβαση σε νερό κατάλληλης ποιότητας, δηλαδή, πόσιμο. Ειδικά, στις φτωχές χώρες, και σε χώρες που δεν έχουν μεγάλα αποθέματα νερού, εκατομμύρια ανθρώπων πεθαίνουν από την πόση μολυσμένου νερού. Φυσικά, η κατανάλωση νερού εξαρτάται από τον πλούτο της κάθε χώρας. Για παράδειγμα, σε κάποια κράτη της Αφρικής, καταναλώνεται λιγότερο από 6 κυβικά ημερησίως ανά κάτοικο ενώ στις Ηνωμένες Πολιτείες σε κάθε κάτοικο αντιστοιχούν 800 κυβικά. Στην διάρκεια του τελευταίου αιώνα, η κατανάλωση του νερού παγκοσμίως αυξήθηκε κατά 700%. Ο κύριος καταναλωτής του νερού είναι ο αγροτικός τομέας και είναι λογική η αύξηση αυτή που σχετίζεται και με την δημογραφική ανάπτυξη. Όσο αυξάνεται ο πληθυσμός τόσο περισσότερη γεωργική παραγωγή είναι αναγκαία, και κατά συνέπεια περισσότερο νερό. Και γεωπολιτικά, όμως, το νερό σε πολλές περιπτώσεις αποτελεί αιτία συγκρούσεων, ειδικά στην περίπτωση της έλλειψής του ή στην περίπτωση που αυξάνει το κόστος κατανάλωσης. Στην Βολιβία για παράδειγμα, την άνοιξη του 2000 έγινε αγροτική εξέγερση όταν αυξήθηκε το κόστος κατανάλωσης του νερού³²⁶.

---

³²⁴ Στο ίδιο.

³²⁵ Στο ίδιο.

³²⁶ Gere F., όπ. παρ., σελ. 98.

Σύμφωνα με τα στοιχεία των διεθνών οργανισμών, η έλλειψη του νερού θα αναχθεί σε μείζον γεωπολιτικό ζήτημα, δεδομένου ότι το 2050 ο παγκόσμιος πληθυσμός θα έχει ξεπεράσει τα εννέα δισεκατομμύρια, ενώ η ζήτηση του νερού θα αυξηθεί κατά 64 δις κυβικά μέτρα ετησίως. Επίσης, υπολογίζεται ότι το 2030, πάνω από πέντε δις. Άνθρωποι δεν θα έχουν πρόσβαση σε αξιόπιστο σύστημα καθαρισμού του νερού. Επιπλέον, αναμένεται ότι το νερό θα αποτελέσει πηγή συγκρούσεων μεταξύ γειτονικών χωρών, δεδομένου ότι το 40% των κατοίκων της Γης ζει σε περισσότερες από 200 διακρατικές υδρολογικές λεκάνες, το νερό των οποίων μοιράζονται πάνω από δύο κράτη σε κάθε περίπτωση³²⁷.

Το ζήτημα του νερού, ωστόσο, δεν αποτελεί αιτία προβλημάτων μόνο αναφορικά με την κατανάλωση του. Το νερό είχε ιδιαίτερη αξία και σημασία με τη μορφή θαλάσσιων δρόμων στο παρελθόν, τόσο για εμπορικούς όσο και για στρατιωτικούς σκοπούς. Σήμερα εκτός, από το θέμα της ναυσιπλοΐας, το διεθνές δίκαιο έχει εστιάσει και στον τρόπο που γίνεται η διαχείριση του νερού, τόσο στην αλιεία, όσο και στην παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας, συνδέοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το διεθνές δίκαιο με το δίκαιο της θάλασσας. Τα προβλήματα όμως δεν έχουν λυθεί και είναι χαρακτηριστικό ότι σήμερα υπάρχουν περίπου 300 συμφωνίες γι' αυτό το θέμα αλλά παρόλα αυτά δεν φαίνεται πως είναι αρκετές³²⁸.

Η σημασία του νερού, βεβαίως, αυξάνεται όταν οι εντάσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών αφορούν και άλλα ζητήματα. Παράδειγμα αποτελεί η Μέση Ανατολή, η οποία χαρακτηρίζεται ως μία από τις «θερμές» ζώνες. Η κατανομή των υδάτων του Γιάρμουκ και του Ιορδάνη δημιουργεί εντάσεις μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστίνης, τη Συρία και την Ιορδανία. Το Ισραήλ, που ελέγχει τη διανομή του νερού δυτικά του Ιορδάνη από την οποία εξαρτώνται οι Παλαιστίνιοι, είναι εξαρτημένο από τους γείτονές του για ένα μέρος της τροφοδοσίας του σε νερό. Αυτό το ζήτημα θα γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης των πολιτικών του αντιπάλων καθιστώντας το πρόβλημα του νερού παρόν σε κάθε πολιτική ή διπλωματική διαπραγμάτευση του Τελ-Αβίβ³²⁹.

Το ίδιο συμβαίνει με το ζήτημα που αφορά τη χρήση των υδάτων του Ευφράτη, το οποίο αποτελεί πηγή διένεξης μεταξύ Τουρκίας, Συρίας και Ιράκ. Η αφετηρία του προβλήματος συνδέεται με ένα σχέδιο της Άγκυρας για τη διαχείριση των υδάτων (1980) που περιλάμβανε την κατασκευή ενός τεράστιου φράγματος στον Ευφράτη. Το πλεονέκτημα αυτό θα υπηρετήσει διάφορες πολιτικές στοχεύσεις της Τουρκίας όπως, για παράδειγμα, στο να πείσει τη Συρία να εγκαταλείψει την υποστήριξη που παρείχε στο Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (PKK)³³⁰.

³²⁷ <http://news.pathfinder.gr/scitech/619448.html>

³²⁸ Gere F., όπ. παρ., σελ. 99.

³²⁹ Gere F., όπ. παρ., σελ. 100.

³³⁰ Στο ίδιο.

Το νερό θα μπορούσε, επίσης, να αποτελέσει ένα θανάσιμο όπλο στα χέρια τρομοκρατών. Μέσα από μια συστηματική και οργανωμένη επιχείρηση μόλυνσης του πόσιμου νερού θα μπορούσε να καταστήσει ζώνες μεγάλης πληθυσμιακής πυκνότητας αποδέκτες ανεπανόρθωτων επιπτώσεων για την υγεία και τη ζωή τους³³¹.

Είναι, λοιπόν, σαφές ότι το νερό δεν συνιστά από μόνο του πηγή συγκρούσεων και αντιπαράθεσεων αλλά η διεκδίκηση της χρήσης αυτού ανάμεσα σε δύο πολιτικά μορφώματα. Αποτελεί, ουσιαστικά, ένα σημαντικό παράγοντα που καθορίζει τις σχέσεις ισχύος μεταξύ δύο ή παραπάνω κρατών. Το νερό, κατά συνέπεια, μπορεί να αποτελέσει ένα άριστο διπλωματικό και πολιτικό εργαλείο για την επιτυχή έκβαση στρατηγικών στόχων³³².

---

³³¹ Στο ίδιο.

³³² Στο ίδιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την ανάλυση που προηγήθηκε έγινε σαφές ότι η γεωγραφική θέση μπορεί να ερμηνεύσει σε μεγάλο ποσοστό την εξέλιξη και τη συμπεριφορά των Μεγάλων Δυνάμεων, ωστόσο, δεν συνιστά το μοναδικό παράγοντα που επηρέασε τη διαμόρφωση και την άσκηση της εξωτερικής τους πολιτικής. Οι διεθνείς σχέσεις και η εξωτερική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων και γενικότερα των κρατών συνιστά ένα πολυπαραγοντικό ζήτημα.

Η γεωπολιτική υφίσταται από την στιγμή που υπάρχουν και κράτη. Είτε μικρά, είτε μεγάλα, τα κράτη πάντα ανησυχούν για τα όρια τους, για τα σύνορα τους, ενώ άλλα εκφράζουν την επιθυμία να επεκταθούν σε χώρες με τις οποίες συνορεύουν. Πέρα όμως από τα φυσικά και οριοθετημένα σύνορα της κάθε χώρας, υπάρχουν και άλλοι γεωγραφικοί παράγοντες που ευνοούν ή αποθαρρύνουν την ανάπτυξη μίας χώρας σε Μεγάλη Δύναμη. Φαίνεται, λοιπόν, ότι στο πέρασμα των αιώνων η γεωγραφία αποτελεί έναν κοινό παρονομαστή διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής των κρατών, της εφαρμογής μιας γεωστρατηγικής και γεωοικονομικής πολιτικής προκειμένου να διατηρηθεί ή να αυξηθεί η ισχύς τους σε περιφερειακό ή διεθνές επίπεδο.

Παρόλο, που η γεωπολιτική κατά διαστήματα καταδικάστηκε και απορρίφθηκε από τις επιστημονικές κοινότητες, καταδεικνύεται περίτρανα ότι συνιστά έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής όλων των κρατών ανεξάρτητα από το αν χαρακτηρίζονται ως Μεγάλες Δυνάμεις ή μη. Η διαφορά ανάμεσα στα λιγότερο ισχυρά κράτη και τις Μεγάλες Δυνάμεις έγκειται στο ότι οι τελευταίες έχουν τη δυνατότητα και το περιθώριο να χαράξουν την εξωτερική τους πολιτική και να προωθήσουν τα εθνικά τους συμφέροντα, ενώ τα λιγότερο ισχυρά κράτη απλώς υπομένουν τις επιπτώσεις των πολιτικών αυτών.

Πως ορίζεται όμως μία χώρα ως Μεγάλη Δύναμη και πως ανατρέπονται αυτές οι ισορροπίες; Για παράδειγμα, η Ρωσία έπρεπε μόνο από το μέγεθος της και τον πληθυσμό της να θεωρείται όχι απλώς Μεγάλη Δύναμη αλλά ίσως και η κορυφαία. Όπως είδαμε όμως, υποχρεώθηκε πολλές φορές κατά την διάρκεια της ιστορίας της να προχωρήσει σε συμμαχίες και υποχωρήσεις, ακόμα και να παραχωρήσει εδάφη που κατείχε για πολλά χρόνια. Τα έντονα εσωτερικά της προβλήματα αφαιρούσαν κάτι από τη συνολική της ισχύ με αποτέλεσμα να μην αντέξει επιθέσεις από άλλες χώρες, συμπεριλαμβανομένης της αχανούς επικράτειάς της, την οποία δεν μπορούσε να καλύψει αμυντικά.

Αντίθετα, η Βρετανία που η γεωγραφική της διαμόρφωση ήταν τέτοια ώστε να μην χρειάζεται μεγάλη άμυνα στο εσωτερικό της χώρας, μπόρεσε να εστιάσει στην χρήση των θαλάσσιων οδών τόσο στρατιωτικά, όσο και εμπορικά ακμάζοντας οικονομικά και κατά συνέπεια αναπτύσσοντας τη συνολική της ισχύ.

Είναι σύνηθες να ταυτίζεται η οικονομική ανάπτυξη μίας χώρας με την ισχύ της. Αυτό επιβεβαιώνεται ως ένα βαθμό μέσα από την μελέτη μας, αλλά προϋποθέτει και άλλους παράγοντες. Για παράδειγμα, όντως η Βρετανία και η μεγάλη βιομηχανική ανάπτυξη που είχε την έκανε πολύ ισχυρή στρατιωτικά και πολιτικά. Αυτό έγινε όμως γιατί η γεωγραφική της θέση της επέτρεπε να εστιάζει σε συγκεκριμένους στόχους. Εάν η Βρετανία είχε μία τέτοια θέση που κινδύνευε από πολλές πλευρές, τότε δεν θα είχε την πολυτέλεια να επενδύει στο ναυτικό της, αλλά θα έπρεπε οι διαθέσιμοι πόροι της να ξοδεύονται προς κάθε κατεύθυνση, γεγονός που σταδιακά θα την εξόντωνε οικονομικά. Αντίθετα, το γεγονός ότι μπορούσε να επενδύσει αποκλειστικά και μόνο στο στόλο της επέτρεψε να ασκήσει αποικιακή πολιτική και να εξαπλωθεί ακόμα και εκτός Ευρώπης.

Όλες οι ευρωπαϊκές χώρες αναγκάστηκαν κατά διαστήματα να συνθηκολογήσουν και να συμμαχήσουν με άλλες Δυνάμεις προκειμένου να εξασφαλίσουν τα σύνορα τους ή να κερδίσουν καινούργια. Αυτή όμως που έκανε μία καθαρά γεωγραφική πολιτική, και όπως αποδείχτηκε αυτό ήταν προς όφελος της, ήταν η Αμερική. Η Αμερική, όπως και η Ρωσία, έμειναν για αρκετό καιρό εκτός των ευρωπαϊκών συγκρούσεων γιατί ήταν απομακρυσμένες γεωγραφικά. Αυτό έδωσε στην Αμερική το πλεονέκτημα της ασφάλειας από ενδεχόμενες συγκρούσεις και έτσι μπόρεσε να χαράζει την δική της πολιτική, χωρίς να δέχεται πολλές παρεμβάσεις. Ανενόχλητη λοιπόν, μπόρεσε να επεκταθεί στο Δυτικό Ημισφαίριο χωρίς ουσιαστικές παρεμβάσεις. Οι ευρωπαϊκές χώρες δεν μπορούσαν να σταματήσουν την επέκταση της δεδομένου ότι οι συγκρούσεις και οι διαμάχες που υπήρχαν με τις γειτονικές τους χώρες δεν τους επέτρεπε κάτι τέτοιο.

Το αποτέλεσμα ήταν η ραγδαία ανάπτυξη της Αμερικής, κάτι που την οδήγησε μεταγενέστερα στην επιλεκτική παρέμβαση στα ευρωπαϊκά ζητήματα και στην περαιτέρω ανάπτυξη της αφού λόγω της μεγάλης γεωγραφικής της έκτασης, αρκετές χώρες όπως η Βρετανία ήταν διατεθειμένες να συνδράμουν την Αμερική προκειμένου να εξασφαλίσουν την συμμαχία της. Η Αμερική, λοιπόν, αποτελεί μία χαρακτηριστική περίπτωση Μεγάλης Δύναμης όπου η γεωγραφική της απομόνωση ευνόησε την εσωτερική της ανάπτυξη, την απόκτηση και την αύξηση της ισχύος.

Ενώ τα γεωγραφικά δεδομένα φαινόταν ως ένα σημείο απολύτως διακριτά και οι αντιπαραθέσεις γινόταν σε γειτονικό επίπεδο, η κατάσταση αυτή άλλαξε κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, γιατί ήταν όντως παγκόσμιος ενώ ο πρώτος, εκτός

ελάχιστων εξαιρέσεων, περιορίστηκε σε ευρωπαϊκά εδάφη. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ενώ ξεκίνησε από μία ευρωπαϊκή χώρα, την Γερμανία, απέκτησε παγκόσμιες διαστάσεις λόγω της μεγάλης βιαιότητάς του. Καμία χώρα δεν μπορούσε να μείνει αμέτοχη και οι συμφωνίες και οι συμμαχίες που έγιναν κατέρριπταν κάθε ανάλογο προηγούμενο. Χώρες όπως η Ιαπωνία, ακόμα και η Αφρική, που μέχρι εκείνη την στιγμή δεν εμπλέκονταν στις υποθέσεις της Ευρώπης, μετατράπηκαν σε πεδία μαχών και σύναψαν συμμαχίες προκειμένου να σταματήσουν την γερμανική απειλή.

Παρόλο, όμως, που η ανθρωπότητα βίωσε έναν τέτοιο πόλεμο με παγκόσμιες διαστάσεις στον οποίο καταργήθηκε κάθε λογική, αυτό δεν εμπόδισε τις δύο Μεγάλες Δυνάμεις, την Σοβιετική Ένωση και τις Ηνωμένες Πολιτείες να διεξάγουν έναν νέο πόλεμο, τον Ψυχρό. Ο πόλεμος αυτός οδήγησε στην δημιουργία δύο βασικών πόλων, στην Ανατολή και στην Δύση με ανάλογες συμμαχίες και κράτη δορυφόρους. Για περίπου μισό αιώνα, η ανθρωπότητα βίωσε έναν πόλεμο, που δεν ήταν με την παραδοσιακή έννοια πόλεμος, αλλά περισσότερο μία απειλή αφού υπήρχε το ενδεχόμενο χρήσης πυρηνικών πολέμων. Υπήρξαν πολεμικές συγκρούσεις, όχι εντός των εδαφών των αντίπαλων χωρών, αλλά σε άλλες περιφερειακές περιοχές. Επίσης, δεν αφορούσε μόνο τις εμπλεκόμενες χώρες αφού η απειλή χρήσης πυρηνικών όπλων θα μπορούσε να καταστρέψει όλο τον πλανήτη. Ο πόλεμος λοιπόν αυτός έγινε με την χρήση απειλών, ιδεολογικών καταναγκασμών και όλα τα παράγωγα που μπορεί να επιφέρει μία τέτοια στρατηγική αναγκάζοντας πολλές χώρες να πάρουν θέση.

Η σημασία της γεωγραφικής τοποθεσίας καταδεικνύεται και από τον τρόπο που αναπτύχθηκαν δύο άλλες χώρες, η Ιαπωνία και η Κίνα. Η Ανατολή δεν είχε μεγάλη συμμετοχή στα ευρωπαϊκά θέματα εκτός από κάποιες τυπικές συμφωνίες στο παρελθόν. Και οι δύο χώρες όμως σήμερα έχουν καταδείξει μία τρομερή οικονομική ανάπτυξη η οποία τις έχει καταστήσει Μεγάλες Δυνάμεις.

Η Κίνα αποτελεί ενδεχόμενη απειλή για πολλές χώρες για τρεις κυρίως λόγους. Ο πρώτος είναι ότι αυτή η χώρα είναι τεράστια, τόσο εδαφικά όσο και πληθυσμιακά. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι έχει μία πολύ μεγάλη οικονομική ανάπτυξη που μπορεί προς το παρόν να μην εξαργυρώνεται σε στρατιωτικούς εξοπλισμούς, αλλά επενδύει μέσω της τεχνολογίας σε μελλοντική στρατιωτική ανάπτυξη. Ο τρίτος λόγος είναι ότι η Κίνα έχει μία απρόβλεπτη εξωτερική πολιτική, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά δεδομένα και δεν λειτουργεί διπλωματικά ώστε να υποχωρεί υπό τις πιέσεις των ισχυρότερων. Είναι λογικό, κατά συνέπεια, να αποτελεί απειλή μία χώρα που έχει τεράστιο πληθυσμό διαθέσιμο για στρατιωτικές συγκρούσεις, διαθέσιμους πόρους και τεχνογνωσία αλλά και μία πολιτική που κανείς δεν γνωρίζει ποια θα είναι η επόμενη κίνηση της ή η αντίδραση της σε ενδεχόμενες κρίσεις ή συγκρούσεις.

Η Ιαπωνία από την άλλη είναι μία χώρα η οποία διαμορφώνει την πολιτική βάση του κέρδους της. Ιδιαίτερα ανεπτυγμένη και αυτή, διατηρεί φιλικές σχέσεις με όλες τις γείτονες χώρες, όχι πάντα με την θέληση της. Η επιστράτευση όλης αυτής της διπλωματίας γίνεται εκ μέρους της Ιαπωνίας γιατί θεωρεί ότι ένας πόλεμος θα ήταν αντιπαραγωγικός και θα διέκοπτε την ραγδαία ανάπτυξη της. Η ισχυρή της οικονομία όμως την καθιστά και αυτή έναν αξιοσέβαστο αντίπαλο.

Τέλος, σήμερα οι γεωγραφικοί παράγοντες φαίνεται να αποτελούν, ίσως περισσότερο από ποτέ, πιθανές αιτίες για μελλοντικές συγκρούσεις. Η μεγάλη δημογραφική και πληθυσμιακή ανάπτυξη που υπάρχει έχει οδηγήσει στην έλλειψη γης και σε κοινωνικές ανισότητες, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν τόσο σε εσωτερικές όσο και σε διακρατικές συγκρούσεις. Ανάλογη είναι και η κατάσταση με το νερό στον πλανήτη. Το αποτέλεσμα όλης αυτής της αναταραχής, η οποία έχει και κοινωνικές διαστάσεις, είναι σήμερα να έχει αναπτυχθεί ένα νέο τόξο γεωπολιτικών ταραχών, στο οποίο οι λόγοι της αντιπαλότητας δεν φαίνεται να είναι ξεκάθαροι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Βαρβαρούσης Π.**, *Ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1995.
- Βέργος Κ.**, *Γεωπολιτική των Εθνών και της Παγκοσμιοποίησης –Για μία Ιστορία της Γεωγραφίας και μία Γεωγραφία της Ιστορίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004.
- Brzezinski Z.**, *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1998.
- Ήφαιστος Π.**, *Διπλωματία και Στρατηγική των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων Γαλλίας Γερμανίας Μεγάλης Βρετανίας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2000.
- Gere F.**, *Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Γιατί οι Πόλεμοι;- Ένας Αιώνας Γεωπολιτικής*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005.
- Καφίδας Α.**, *Πολιτική Ανάλυση. Συγκριτική παρουσίαση των διαφορετικών σχολών σκέψης στο Στρατιωτική Επιθεώρηση*, Νοε.-Δεκ. 2009.
- Kennedy P.**, *Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων-Οικονομική Μεταβολή και Στρατιωτική Σύγκρουση από το 1500 ως το 2000*, Α, Α1, Εκδόσεις Αξιοτέλλης, Αθήνα 1990.
- Kennedy P.**, *Προετοιμασία για τον 21^ο αιώνα*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1994.
- Kissinger H.**, *Διπλωματία*, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 1995.
- Λουκάς, Ι.**, *Η Γεωπολιτική*, Αθήνα: Εκδόσεις τροχαλία, Αθήνα 2000.
- Μάζης Ι.**, *Γεωπολιτική. Η Θεωρία και η Πράξη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002.
- Mearsheimer J.**, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Εκδόσεις Ποιότητα W.W. Norton & Company, Αθήνα 2007.
- Πάπυρος Larousse Britannica**, Έκδοση συνεργασίας *Grande Encyclopedie Larousse, Encyclopaedia Britannica*, Εκδοτικός οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 2006.
- Parker G.**, *Γεωπολιτική - Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, Εκδόσεις Ροές, Αθήνα 2002.
- Spykman N.**, *Η Γεωγραφία της Ειρήνης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004.
- Χάντιγκτον Σ.**, *Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός τη παγκόσμιας τάξης*, Εκδόσεις Terzo Books, Αθήνα 1999.
- Χουλιάρας Α.**, *Γεωγραφικοί Μύθοι της Διεθνούς Πολιτικής*, Εκδόσεις ΡΟΕΣ, Αθήνα 2004.

Δικτυακοί τόποι

<http://www.army.gr/files/file/STRATIOTIKH%20EPITHEORHSH/NOE%20DEK%202009/2009-6-2-5640>.

<http://www.geo-mazis.gr/>

<http://www.srcosmos.gr/srcosmow/showpub.aspx?aa=6324>

<http://news.pathfinder.gr/scitech/619448.html>